SAÇAK

ŞEFİK HÜSNÜ
1 Mayıs Nedir?

FERİT İLSEVER
Türkiye'de Kriz ve Sosyalist Parti'nin Alternatif Çözümleri

HALİL BERKTAY
Dünyanın Büyük Dönemeci -II-

HALİL BERKTAY, TARIK BUĞRA
YÜCEL ÇAKMAKLI, DOĞU PERİNÇEK
"Kuruluş" Üzerine Tartışma

YAVUZ ALOGAN **1871 Devrimi ve Paris Komünü**
KARL MARKS **F.Bolte'a Mektup**
FRİEDRİCH ENGELS **T.Cuno'ya Mektup**
SALİH URAL **Politik Sinemanın Geri Dönüşü**

SAYI: 52 **MAYIS 1988** **1000 LİRA** (KDV DAHİL)

SAÇAK ABONESİ OLDUNUZ MU?

• Saçak Dergisi "Abone Kampanyası" açıyor. Tüm okurlarımıza sesleniyoruz. Sosyalistlere, ilericilere, demokratlara, okuyan,düşünen, teoriyle ilgilenen tüm insanlarımıza sesleniyoruz. Saçak'a abone olalım, abone bulalım.

• "Abone Kampanya"mızı üç ay sürdüreceğiz. Bu süre zarfında Abone koşullarımızda indirim yapıyoruz.

1 Yıllık 10.000 TL.
6 Aylık 5.000 TL.
Yurtdışı Yıllık 40 DM.

• Abone olmak isteyenler, abone ücretini ödediklerine dair "ödeme makbuzu" fotokopisi ile mektupla veya elden dergi büromuza başvurabilirler.

SAÇAK

Aylık Dergi, Mayıs 88
Sayı: 52

Sahibi:
KÂMİL ARSLANTÜRKOĞLU

Yazı İşleri Müdürü
ENDER HELVACIOĞLU

Yönetim Yeri:
Baş Musahip Sok.
Talas Han No: 16 Kat: 4
Cağaloğlu/İstanbul
Tel: 513 83 53

Yazışma Adresi:
İLHAN KIRIT
P.K. 574 Sirkeci-İstanbul

Posta Çeki No:
KÂMİL ARSLANTÜRKOĞLU
149322

Yurtdışı Gönderileri İçin:
İLHAN KIRIT
İş Bankası Türbe Şubesi
6511-55624-U

Abone Koşulları:

1 Yıllık	12.000
6 Aylık	6.000
Yurtdışı Yıllık	**45 DM**
Yurtdışı Fiyatı	3 DM

İlanlar:

İç Sayfalar	100.000
İç Kapak	150.000
Arka Kapak Renkli	200.000

Dizgi ve Ofset Hazırlık: Sistem Ofset 520 66 27

Baskı: Yeni Doğuş Veb Ofset 575 39 09

Kapak Baskı: Matbaa 70

Dağıtım: GAMEDA

İÇİNDEKİLER

Bu Sayıda
1 Mayıs ve İşçi Hareketi 2

Şefik Hüsnü
1 Mayıs Nedir? 3

Ferit İlsever
Türkiye'de Kriz ve
Sosyalist Parti'nin Alternatif Çözümleri 6

Sosyalist Parti Genel Başkanı Ferit İlsever'in
Anayasa Mahkemesi'ndeki Sözlü Savunması 15

Doğumunun 170. yılında Karl Marks Yaşıyor 20

Marks'ın F. Bolte'a Mektubu 21

Engels'in Theodor Cuno'ya Mektubu 22

Yavuz Alogan
1871 Devrimi ve Paris Komünü 26

Halil Berktay
Dünyanın Büyük Dönemeci II 32

Sosyalizmde Geri Dönüş Sorunu 46

Halil Berktay, Tarık Buğra,
Yücel Çakmaklı, Doğu Perinçek
"Kuruluş" Üzerine 48

Salih Ural
Sinema Günleri 88
Politik Sinemanın Geri Dönüşü 56

Salih Ural
İmparator Öldü, Yaşasın Bahçıvan 62

BU SAYIDA

1 Mayıs ve İşçi Hareketi

1 Mayıs, işçi sınıfının birlik, dayanışma ve kapitalist-emperyalist sömürüye karşı mücadelesini yükseltme günü. 1 Mayıs İşçi Bayramı ülkemizde sekiz yıldır yasak, özgür koşullarda kutlanamıyor. Sorumlusu olmadığı ekonomik-siyasi bunalımın tüm yükünü omuzlamak zorunda bırakılan işçi sınıfı, sekiz yıldır içten içe bir birikim yaşıyor. Tüm belirtiler artık bu birikimin daha fazla baskı altında tutulamayacağını gösteriyor. Kararlı, emin adımlarla yürüyen, sınıf bilincine sahip bir işçi hareketi, Türkiye siyasi arenasının kapısını tıklatıyor. Bu hareket, çocukluk zaaflarından kurtulma mücadelesi veren ülke solu için de bir olgunluk ve sağlık müjdecisidir. İşçi sınıfı 1 Mayıs 1988'de Türkiye insanına bu müjdeyi veriyor.

İşçi Bayramının sınıfın geniş katılımıyla, tüm coşkusuyla, büyük meydanlarda kutlanacağı günler artık çok uzakta değildir. Henüz gelmemiştir, fakat fazla uzakta da gözükmüyor. Sosyalistlerin bu nabzı ellerinde tutmaları ve adımlarını bu sese göre ayarlamaları zorunlu gözüküyor. Yürütülecek olan mücadelenin bir "namus kavgası" değil, sınıf savaşımı olduğu bilinci, sınıf mücadelesinin bir çocuk oyuncağı olmadığı gerçeği ve yılların tecrübesi bunu gerektiriyor.

★ ★ ★

Saçak, Mayıs ayı sayısında sayfalarına, yaşamı boyu sosyalizm davasının en önünde yürümüş, Türkiye sosyalistlerine 40 yıl önderlik etmiş Şefik Hüsnü'nün, "1 Mayıs Nedir?" başlıklı yazısıyla başlıyor. Bu sayımızda ayrıca, Sosyalist Parti Genel Başkanı Ferit İlsever'in, Parti İstanbul İl binasında verdiği "Türkiye'de Kriz ve Sosyalist Parti'nin Alternatif Çözümleri" adlı konferansının, "Türkiye'de Kriz" bölümünü yayımlıyoruz. İlsever, ülkedeki krizin başlıca unsurları olarak, dış borç sorununu, Kürt meselesini, dinci gericiliği, otoriter kurumlaşmayı ve işçi hareketini tespit etmiş ve daha sonra bu unsurların geniş bir tahlilini sunmuş.

★ ★ ★

5 Mayıs 1988, Karl Marks'ın 170. doğum günü. Dergimiz bu günü anmak amacıyla bir "Marks Pakedi" hazırladı. Marks'ın, F. Bolte'a, Engels'in T. Cuno'ya yazdığı, Enternasyonal içindeki anti-otoriter, anarşist fikirlere arşı ideolojik mücadeleyi içeren iki mektup bu pakedin unsurları. Hazırladığımız paket bir yönüyle, marksizmin artık öldüğünü ima eden düşüncelere bir yanıt niteliği taşırken, diğer bir yönüyle (özellikle seçtiğimiz bu iki makale ile) ülke solunda unutulmaya yüz tutmuş, otorite, disiplin, parti, öncü kavramlarını tekrar hatırlatmayı amaçlıyor. "Marks Paket"inin diğer bir unsuru da Yavuz Alogan'ın, Komün tecrübesini özetlediği, "1871 Devrimi ve Paris Komünü" başlıklı yazısı.

★ ★ ★

Halil Berktay'ın, geçen sayı ilk bölümünü yayımladığımız, "Dünyanın Büyük Dönemeci" adlı incelemesinin ikinci bölümünü bu sayımızda bulacaksınız. Berktay, Sovyetler Birliği'nin ağır hatalar yapmış da olsa sosyalist bir ülke olarak nitelenmesi gerektiğini belirtiyor. Ayrıca Çin Kültür Devrimi'ne geniş eleştiriler getiriyor. Yeri gelmişken belirtelim: Halil Berktay'ın savunduğu birçok tez ve özellikle Sovyetler Birliği tahlili yazı kurulunun diğer üyeleri tarafından paylaşılmıyor. Berktay'ın açtığı bu tartışma, gelecek sayılarımızda, karşı tezleriyle birlikte sürecek.

★ ★ ★

Bu sayımızda yer alan diğer bir yazı da TV'de geçtiğimiz haftalarda seyredilen "Kuruluş" dizisi üzerine, Tarık Buğra, Yücel Çakmaklı, Doğu Perinçek ve Halil Berktay'ın katıldığı tartışmanın tam metni. Bu ilginç kadro, dizinin sinemasal eleştirisini de içeren, fakat Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine ilişkin tarih yorumlarına kadar boyutlanan bir tartışma yapıyor.

Dergimizin "kültür-sanat" bölümünün diğer iki yazısı da Salih Ural'a ait. Ural, Sinema Günleri 88'de önemli bir ağırlık teşkil eden politik filmleri yorumluyor. Salih Ural'ın ikinci yazısı dokuz Oscar'lı "İmparator" filminin bir eleştirisi.

SAÇAK

1 Mayıs Nedir?

*Şefik Hüsnü**

Türkiye Proleteryası 1 Mayıs'ta ne ister

Mutlakiyet ve Meşrutiyet devirlerinde bir "kurukalabalık" sayılan Türkiye "işçi ve çiftçileri" yarattığı halk cumhuriyetinden pek çok şeyler istemiş ve bu isteklerini çeşitli vasıtalarla söylemiş ve göstermiştir. 1923 Şubatında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde memleketin dört tarafından gelen yüze yakın işçi delegesinin katılmalarıyla, ciddi bir araştırma ürünü olarak meydana gelen karar tasarısı Türkiye emekçilerinin gerçek taleplerini göstermektedir.

Bu karar tasarısında, iş saatinin sekize indirilmesi, ücretlerin hayat pahalılığına göre tesbiti, ücretli hafta tatili, gece işinin iki kat ödenmesi, kadın ve çocuk işçilerin korunması, serbestçe sendikalar kurmak, grev ilan etmek, yayında bulunmak haklarının tamamen tanınması, işçi emekliliği, kaza tazminatı, işsizlik sigortaları ve bu gibi işçilerin geçim şartlarını düzeltici maddelerle, derebeylik kalıntıları olan ağalara ve sergerdelere ait mal ve mülklere el konularak bunların yoksul köylülüre dağıtımı... gibi tedbirler mevcuttu (vardı).

İşte Türkiye işçileri 1 Mayıs'ta Cumhuriyet Meclisinden ve Hükümetinden her şeyden evvel bu karar tasarasında tesbit edilen esaslara uygun olarak, kendi sosyal, iktisadi ve siyesi haklarını sağlayan bir çalışma kanunu yapılmasını istiyor. Serbestçe Sendikalar ve Birlikler kurmak, grev ve yayın yapmak hakkını istiyor.

Gericiliğe ve gerici şeriatçılara karşı açılan savaşta en ön safta olan işçiler, memlekette Cumhuriyet'in güçlü bir şekilde yerleşmesi ve köylünün kurtulması için şeyhlerin, ağaların, tefecilerin derebeylik ve eşraf zorbalığının kökünden kırılmasını ve bütün Kuruntu teşkilatların yok edilmesini istiyor.

Türkiye'nin siyasi ve iktisadi bağımsızlığının sağlanmasının, ancak bizi bir sömürge haline getirmek isteyen Batı Emperyalizmine karşı savaşla mümkün olduğu inancındadır.

Uluslararası proletarya ailesine dahil olan Türkiye işçi sınıfı da bütün bu arzularının, bu taleplerinin yerine getirilmesini büyük bir sabırsızlıkla Cumhuriyet hükümetinden beklemektedir.

Cumhuriyet hükümetinin en büyük milli (ulusal) sermaye olan iş gücünü ve işçileri yabancı ve yerli sermaye ve kumpanyalara, şirketlere ve bütün soyguncular karşı savunacak ve koruyacak Mesai Kanunu'nu her şeyden evvel meydana getirmesi hayati bir zarurettir, bir mecburiyettir.

Uluslararası işçi hareketlerinin tarihi bize gösteriyor ki patronlar ve sermaye sahipleri hiç bir memlekette ve hiç bir zaman kendiliklerinden işçilerin haklarını teslim etmemişler, onların istediklerini vermemişlerdir. Ve işçiler dağınık, teşkilatsız ve bilinçsiz bir halde oldukları zaman daima ezilmişler ve soyulmuşlardır. Ancak, teşkilatlandıkları, sınıf bilincini kavradıkları, gerçek dost ve düşmanlarını anladıkları ve yekvücut bir kitle gibi hareket ettikleri zamandır ki, istediklerinden hiç olmazsa bir kısımını elde etmeyi başarmışlardır.

Muhakkaktır ki Türk halkının kanı ve fedakarlığı pahasına meydana gelen Cumhuriyetin en güçlü ve en candan dostu ve dayanağı bizzat işçi ve çiftçidir.

Sosyal ve ekonomik seviyemizin süratle yükselmesine engel olan güçler, derebeylik, Hilafet, Saltanat ve Meşrutiyet kalıntıları olan kurumlardır, geleneklerdir. Ve onları savunanlardır.

İşçi sınıfının menfaati ise gericiliğin yıkılmasıdır. Bu nedenle işçi sınıfının bilinçlenmesi, teşkilatlan-

* Şefik Hüsnü 1887 yılında Selanik'te doğdu. Gençliğinde Paris'te ilerici fikirlerle temasa geldi. Birinci Dünya Savaşında Türkiye'ye gelerek Çanakkale savunmasına katıldı. İstanbul'daki ilk komünist çekirdeğin önderliğini yaptı. 1919'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nı kurdu. Kurtuluş Savaşı'nı var gücüyle destekledi. Uzun yıllar TKP'ye önderlik etti. Birçok yayın faaliyetinde bulundu, işçileri örgütlemeye çalıştı ve grevler örgütledi. Komintern çalışmalarına katıldı. Yaşamının büyük bir bölümü hapiste ve sürgünde geçti. 7 Nisan 1959'da 72 yaşında hayata gözlerini kapadı.

ması, gericilik için en büyük darbedir.

Bu nedenle Türkiye iş gücünü koruyan teşkilatın oluşmasını istemek işçi sınıfı ve işçi teşkilatları için nasıl açık ve itiraz kabul etmez bir hak ise bunu oluşturmak da Cumhuriyet hükümetinin en birinci görevidir.

Bir Mayıs nedir?

Yarın eski ve yeni dünya ajansları şu haberleri vereceklerdir: Paris'te, Londra'da, Berlin'de Newyork'da... bütün işçiler işi bırakmışlar, yüzbinlerce insanın katıldığı muazzam mitingler, gösteriler yapmışlar, bağırmışlar, belki de polisle grevciler arasında hadiseler olmuş...

Acaba her yıl aynı günde, dinleri, ırkları, dilleri ve devletleri ne olursa olsun, bütün dünya işçilerinin işlerini bırakıp, böyle kitle gösterilerinde bulunmalarının sebebi nedir? Onları çoğu defa -bir işçi için önemli bir şey olan- bir günlük kazançlarını bıraktıran, hatta bazen çalıştığı yerden büsbütün kovulmak tehlikesini göze aldıran güç nedir? Her işçinin yaptığı veya yapmak istediği hareketin anlamını ve önemini değerlendirmesi gereklidir.

İlk önce şunu söyleyelim ki, 1 Mayıs işçi için herhagi bir dinlenme, eğlence günü değildir. Tersine bütün işçi hareketi tarihi bize gösteriyor ki, hemen bir yüzyıllık zamandan beri yapılan 1 Mayıs'ta işçi sınıfı asla dinlenmemiş ve gülmemiştir. Belki pek çok yorulmuş, üzülmüş, kurban vermiştir.

1 Mayıs, bilakis yerin altında ve üstünde çalışan milyonlarca işçilerin vapurlarda, trenlerde, madenlerde, fabrikalarda çalışan ve ıstırap çeken bütün işçilerin kendi kaderlerini en iyi düşündüğü, durumunu en iyi anladığı, kapitalist soygunculuğuna karşı sonsuz şikayetlerini haykırdığı, kendinin de insan gibi yaşamak hakkının tanınmasını istediği ve bunu dayanışmalı ve yekvücut bir kitle halinde yaptığı gündür.

Fakat bazen 1 Mayıs'ın amacından saptığı veya bilerek saptırıldığı olmuş, 1 Mayıs, herhangi bir bayram günü gibi kutlanmıştır. Bizde de ilk yıllarda 1 Mayıs günü işçiler yemekleriyle aileleriyle kırlara gitmişler, kuzu yemişler, gülmüşler, eğlenmişler, hoşça vakit geçirmişlerdir. Evet, işçinin de büyük nefes almaya, gülmeye, eğlenmeye hakkı vardır. Hem herkesten fazla hakkı ve ihtiyacı vardır.. Fakat belirli ve açık bir anlamı ve hedefi olan 1 Mayıs'ı bir eğlence günü olarak geçirmek işçi menfaatlerine karşıdır. İşçi hareketine, işçi idealine karşı bir harekettir. Demir ve petrol kralları, maden ve fabrika sahipleri, borsa bezirganları, karanlık kuyularda, kokuşmuş fabrikalarda... en fena sağlık şartları altında işlettikleri milyonlarca esir işçinin teri ve kanı pahasına kazandıkları paraların en adi ihtirasları için harcayabilirler... Onlar için, 1 Mayıs da, Haziran da, Ramazan da, Bayram da, Kış da, Yaz da... hergün bayramdır. Çünkü hergün serbest, her zaman ve her yerde rahat ve mutludurlar. Oysa işçiler niçin bayram yapacaklardır... bizzat (kendi) yarattıkları değerlerden paylarına düşen derin bir sefalet, sonsuz bir yoksulluktan başka bir şey midir? Onların kutlanacak mutlu bir geçmişleri var mıdır? Uluslararası işçi sınıfının geçmişi, çetin mücadelerle, kaybolmuş savaşlarla, tamir edilmez acı ve mahrumiyetlerle dolu değil midir?

İşte bunun içindir ki, 1 Mayıs, işçi sınıfı için bir eğlence ve şenlik günü değil, belki de bir çalışma ve yas günüdür. Yas günüdür, çünkü uluslararası işçi sınıfı bugün, işçi düşüncesi, işçinin kurtuluşu için hayatlarını feda eden, kapitalizm kurbanlarının kutsal hatıralarını saygıyla anarlar... Çünkü, bütün yıl, şehrin çeşitli sanayi ve ticaret kuruluşlarında, çeşitli yerlerinde birbirlerinden uzak yaşayan işçiler bugün birleşirler, tanışırlar, ortak dileklerini ortaya atarlar, esir gibi yaşamak istemediklerini anlatırlar, haklarını en gür sesleriyle, hep bir ağızdan isterler...

Fakat *1 Mayıs*, bir eğlence günü olmamakla birlikte, herhalde işçilerin gaddar patronlara ve bütün soyguncular karşı güç ve kudretlerini gösteren ve işçilerin her memlekette iktisadi hayatın temel direğini teşkil ettiğini anlatan ve bizzat işçilere teşkilanlanmış ve birleşmiş işçi sınıfının ne kadar büyük bir kuvvet olduğunu bildiren bir korku ve ümit günüdür.

Kapitalistler için bir korku günüdür; çünkü yirminci yüzyılın uygarlığında toplumun en yararlı ve gerekli unsurları olan işçileri hâlâ birer esir sürüsü gibi kullanmakta ve soymakta devam eden sanayi ve tarım patronları, borsa bezirganları, işçilerin bu genel ve uluslararası gösterisi karşısında düşünmeye mecbur olurlar.

Gerçekten de istediği, birleştiği ve anlaştığı dakikada, değil bir tek memlekette, bütün dünyada iktisadi hayatı, bütün ulaşım araçlarını durdurabilen bir güç, kendisinden korkulacak, kendisi sayılacak bir güçtür.

İşçiler için bir ümit günüdür; çünkü, *1 Mayıs* günü dünyanın her tarafında işi bırakın işçiler aralarındaki dayanışma ve kardeşlik ilişkilerini, menfaat ve gaye birlilerini her zamankinden daha fazla duyarlar; kendilerinin, büyük uluslararası bir ailenin muazzam bir işçiler ordusunun fertleri olduklarını anlarlar, güçlerini daha iyi duyarlar ve cesaretleri artar. Gelecek ve kaderleri hakkındaki ümitleri çoğalır.

Ve anlarız ki, bugün patronundan hakkını isteyen bir işçinin bir sendikanın arkasında bir işçi, bir sendika vardır... İşçi sınıfının bir kısmına kaldırılacak bir patron eline karşı bütün dünya işçilerinin nasırlı elleri kalkacaktır. İşte arkadaşlar, *1 Mayıs*'ın manası ve mahiyeti hakkında az çok bir fikir edindiniz.

Şimdi size *1 Mayıs*'ta dünya işçilerinin, ve onun bir parçası olan Türkiye işçilerinin en başlıca isteklerinin ne olduğunu da söylemek istiyoruz. Yalnız daha evvel 1 Mayıs'ın bu çok önemli ve tarihi günü nereden ve nasıl doğmuştur bunu anlıyalım, bunun kısa bir tarihçesini yapalım:

Bir Mayıs hareketi, işçi taleplerinin en başlıcalarından olan "sekiz saatlik iş günü"nden doğmuştur, diyebiliriz. Ve bu fikri bundan yetmiş yıl kadar önce ilk defa ortaya atan İngiliz hayalci sosyalistlerinden Robert Owen olmuştur. Bunu elde etmek için, İngiltere'de işçiler ile patronlar arasında çetin ve uzun mücadeleler olmuş ve (şartizim) ismini taşıyan bu büyük hareket o zaman işçi sınıfının güçlü ve örgütlü olmaması yüzünden başarılı olamamıştır. 1848 tarihinde, yani bundan 77 yıl önce, Avustralya kıtasında Yeni Zelanda Adası'nın tarım işçileri sekiz saati resmen kabul ettirdiler.

Bunun üzerine, Amerika'da 1866'da Baltimor şehrinde toplanan İşçi Kongresi "sekiz saatlik iş günü"'nün kabul ve bir kanunla tesbitini istedi, fakat bu talepleri kabul edilmedi. Fakat nihayet 1884'de Şikago'da toplanan İşçi Sendikaları Kongresi, sekiz saatlik iş gününü bizzat kendi gücü ile almaya karar verdi ve bunun için *1 Mayıs 1886* tarihini seçti. Genel bir grev ve gösteri yapılacak ve bu işçilerin talebi elde edilinceye kadar devam edecekti.

Bütün Amerika'daki işçi örgütleri bugün için büyük bir hararetle hazırlandılar ve o gün Amerika'nın bütün büyük şehirlerinde, 5000'den fazla ve büyük ölçüde işçi gösterileri oldu. Fakat hükümet, bütün suçları en ilkel insanlık haklarını istemekten ibaret olan, işçiler üzerine askeri kıtalar yollamaktan çekinmedi. Bu zor ve şiddetin en vahşisi bilhassa Şikago şehrinde oldu. Bu şehirde, sekiz saatlik iş günü için gösteride bulunan işçiler üzerine askerler ateş açmış, birçoklarının yaralanmalarına sebep olmuştur. Ve hükümet sekiz işçi önderini tutuklayarak bunlardan bazılarını idama ve bazılarını müebbet hapis cezasına mahkum etmiştir. Birkaç zaman sonra mahkumların suçsuzluğu meydana çıkmış fakat iş işten geçmiştir. Bu sekiz işçi uluslararası işçi tarihinde, Şikago'nun sekiz kurbanı diye meşhurdurlar. Ve bu masumların kutsal hatıralarını bütün dünya proleteryası 1 Mayıs'ta saygıyla anarlar.

Fakat bütün zor ve şiddetler, bu hareketi durduramadı, çünkü ortaya atılan şiarlar, işçilerin bilinçli çoğunluğu tarafından anlaşılmıştı. Onların en büyük arzu ve ihtiyaçlarını dile getiriyordu.

İşte bu kötü olaydan üç yıl sonra 1889'da Paris'te toplanan (İkinci Enternasyonal'in) birinci Kongresi, bir taraftan bu zulüm hareketini protesto etmek, diğer taraftan sekiz saatlik iş günü isteğini daha büyük bir güçle savunmak için bütün dünya işçilerinin katılmalarıyla uluslararası bir gösteri ve nümayiş yapılmasına şu şekilde karar verdi: Belli bir günde uluslararası bir nümayiş düzenlenecektir. Ve bütün şehirlerde işçiler, hükümetten iş gününün kanuni bir şekilde sekiz saate indirilmesini ve Paris Enternasyonal Kongresi kararlarının uygulanmasını isteyeceklerdir. Bu gösteri günü olarak belirli bir tarih ileri sürülmediği için, Amerika Çalışma Konfederasyonu'nun sekiz saatlik iş günü gösterisi için seçtiği 1 Mayıs günü kabul edilmiştir.

1890 yılı 1 Mayıs'ında yapılan bu uluslararası iş bırakımı ve gösterisi bütün memleketlerde o kadar başarılı yapıldı ki, 1891'de Brüksel'de toplanan Enternasyonal'in İkinci Kongresi bu gösterinin her yıl aynı günde yapılmasına karar verdi.

İşte o zamandan beridir ki, her yıl 1 Mayıs'ta, bütün memleket işçileri, sekiz saatlik iş günü ile birlikte diğer isteklerini, yaşamak haklarını istemek ve kapitalist soygunculuğa karşı protestoda bulunmak üzere işlerini bırakırlar ve gösterilerde bulunurlar.

Türkiye'de Kriz ve Sosyalist Parti'nin Alternatif Çözemleri*

Ferit İlsever
(Sosyalist Parti Genel Başkanı)

Türkiye'de krizin analizine geçmeden önce, kriz sözcüğünün anlamı üzerinde duralım. Tıp kitaplarında bu sözcük, "Hastalığın dönüm noktası" olarak tanımlanıyor. Yani hastanın iyileşeceğinin ya da öleceğinin belli olduğu an. Yüksek ateş, kriz halinin bir göstergesi olabiliyor. Hiçbir hasta uzun süre bu durumda kalamaz. Ya ateşi düşer ve iyileşmeye başlar, ya da komaya girer, ölür.

Bir ülkede kriz ise o ülkenin ekonomik ve toplumsal yaşamında "dönüm noktası"dır. Öyle bir dönüm noktası ki, hiçbir süreç eskisi gibi gitmez. Yönetenler eskisi gibi yönetemez. Yönetilenler de böyle yönetilmek istemez. Kriz, çelişmelerin keskinleştiği ve yeni bir çözümü zorunlu kıldığı aşamadır. Bütün toplumsal kesimler, farklı yönlerde de olsa bir değişiklikten yanadır. Bu değişikliğin ne yönde olacağı ise, güçler dengesine bağlıdır. Diğer bir deyişle, yöneten sınıfların örgütlü gücüyle, bunların kendi aralarındaki çelişmelerin düzeyine ve yönetilenlerin ne derece bilinçli, örgütlü olduklarına.

Bu açıdan 1988 Türkiye'sine baktığımızda, çelişmelerin derinleştiği ve gerginliklerin arttığı bir tablo ile karşılaşıyoruz. Ülkemiz özellikle Kasım-1987 seçimlerinden sonra yeni bir süreci yaşamaya başlamıştır. Daha önce ancak birkaç yılda bir görülebilecek önemde olaylar peşpeşe gündeme gelmekte ve toplumu sarsmaktadır. Sanki bir hesaplaşmaya yönelik süreç içinde mevzi çarpışmalar yaşanmaktadır. Her şey 12 Eylül rejiminin başlıca hedefi olan "huzur" ve "istikrar" ortamının, yerini önce bir belirsizliğe ve giderek "istikrarsızlık"a bıraktığını gösteriyor. Bunun adı bunalımdır. Ülkemiz, yüzyılın sonu yaklaşırken, belki de tarihinde tanık olacağı en derin krize adımını atmaktadır.

1988 krizinin başlıca unsurları şunlardır:

A) Ekonomi - Dış borç sorunu
B) Kürt sorunu - İran/Irak savaşının etkisi
C) Dinci gericilik
D) 12 Eylül'ün hediyesi: Otoriter kurumlaşma
E) Halkın tepkisi - İşçi hareketi

(*) İki bölümden oluşan bu yazının "Türkiye'de Kriz" bölümünü bu sayımızda yayımlıyoruz. "Sosyalist Parti'nin Alternatif Çözümleri"ni ise gelecek sayımızda yayımlayacağız.

A) Ekonomide kriz

Ülkemizin bugününü ve yarınlarını derinden etkileyen başlıca sorun ekonomide kriz ve bunun içinde özel bir ağırlığa sahip olan dış borç sorunudur. Ekonomideki sıkıntıyı üç başlık altında toplayabiliriz:

a) Dış borç krizi
b) Yüksek enflasyon
c) Gelir dağılımındaki uçurum.

a) Dış borç krizi

Ülkemizin 1988 yılında resmi rakamlara göre 39.1 Milyar dolar (askeri krediler hariç) gayrı resmi hesaplara göre ise 50 milyar dolara kadar varan dış borcu bulunmaktadır. Makul bir hesaplamayla, gerçeğe en yakın rakamın 43 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakama, özel sektörün banka sistemi dışında kalan borçları dahil değildir.

Bu rakam belki tek başına bir anlam ifade etmiyor. fakat bunun ülkemizin milli geliriyle ve 88 Bütçesiyle ya da ihracat gelirleriyle karşılaştırılması, kısa vadeli borçların ve borç ödeme takviminin incelenmesi, Türkiye'nin şiddetli bir borç krizine girdiğini gösteriyor.

	1983	1984	1985	1986	1987
Toplam dış borç / GSMH (%)	35.9	42.2	47.3	53.4	58.8
Kısa vadeli borçlar/toplam borç (%)	12.4	15.0	18.8	22.1	22.7
Toplam borç/ihracat gelirleri (%)	311.3	287.7	307.1	411.8	369.2
Borç faizi ödemeleri/ihracat gelirleri (%)	24.4	21.5	21.2	28.1	22.7
Borç servisleri/ihracat gelirleri (%)	45.8	39.6	46.8	61.4	53.8

(Tablo-1)

Türkiye'nin dış borçları 1987 yılında resmi rakamlarla milli gelirin yüzde 58.8'ine ulaşmıştır. (Tablo-1) Bu borca askeri krediler de dahil edilince oran yüzde 63'e yükselmektedir. Gayrı resmi hesaplamalarda ise borçların milli gelire oranı yüzde 75'i bulmuştur. Ortalama bir rakamla bu oranın yüzde 70 olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye bu oranla dünyada rakip tanımamaktadır. Gayrı safi milli hasılanın yüzde 70'i kadar borçlu bir ülke için alarm zilleri çoktan çalmaya başlamıştır. Kaldı ki bu oran 5 yıl içinde yüzde 40'lardan, yüzde 70'lere dayanmıştır. Son 5 yılda borçların artış hızı, milli gelir artış hızının çok üstündedir. Yani dış borç, gerekli üretim ve milli gelir artışını sağlayamamıştır.

Daha önemlisi, kısa vadeli borçların toplam borçlara oranındaki artıştır. Resmi rakamlara göre bu oran 1986'da yüzde 22, 1987'de se yüzde 23 civarındadır. (Tablo-1) Dünya Bankası'nın geçenlerde yayımlanan gizli raporunda ise daha 1986'da yüzde 29'u bulmuştur. Rapora göre bu durum, "Türkiye ekonomisindeki potansiyel bir istikrarsızlık unsurudur."

Normal olarak her ülke uzun ya da orta vadeli borç bulmak ister. Bulamazsa ya almaz, ya da borcu kısa vadesi içinde döndüreceğini hesap ederse almaya karar verir. Genel olarak sağlıklı bir ekonomide, zaman içinde dış borcun milli gelire oranı azaldığı gibi, kısa vadeli borçların da toplam borç içindeki payı azalır. Ülkemizde bu iki oranın artması ise tek bir şeyi göstermektedir: Dış borç ana para ve faizleri ekonomide bu borçları karşılayacak ölçüde değer yaratamamıştır. Borç, getirdiğinden fazlasını götürmektedir. Kısa vadeli borçların oranındaki artış da, ülkemizin "ekonomik" borçlanma sınırını aştığının göstergesidir. Artık Türkiye eski borçların ana para, hatta faizlerini ödemek için borçlanmaktadır.

Ülkemiz bu yıl dahil, önümüzdeki 5 yıl boyunca her yıl 7.2 ya da 7.3 milyar dolar borç ödeyecektir. Türkiye ekonomisinin ne ihracat gelirleriyle, ne de işçi dövizleri ve turizm gelirleriyle bu borcu ödemesi mümkün değildir. Kaldı ki, ihracatın arttığı yönündeki bütün sözlere rağmen, bu alanda son bir-iki yılda durulma gözlenmiş ve yıllık borç ödemelerinin ihracat gelirlerine oranı son beş yılda yüzde 46'dan yüzde 54'e yükselmiştir. (Tablo-1) Borçların faizleri bile ihracat gelirlerinin 1/4'ini alıp götürmektedir.

88 Bütçesi bir borç bütçesi olarak düzenlenmiştir. 21 trilyon liralık bütçenin 10 trilyonluk bölümü, çoğu iç ve dış borçlara gidecek olan transferlere ayrılmıştır. Bu bütçede yatırımların payı 3 trilyon, personel harcamaları ise 4 trilyon liradır. Türkiye bu yıl, yatırımlarının 3.5 misli, personel giderlerinin 2.5 misli kadar borç ödeyecektir. Diğer bir deyişle yatırımlarına ve personel giderlerine ayırdığı paradan 3 trilyon lira daha fazla borç ödeyecektir. Bu bütçenin "temel politika ve tercihleri" arasında "tasarrufa azami özen gösterme ve borçlarımızı zamanında ödeme" belirtilmiştir. (Maliye ve Gümrük Bakanı A. Kurtcebe Alptemoçin'in 1988 Bütçesini Meclis'e sunuş konuşmasından) "İktisadi ve sosyal gelişmeyi artan oranlarda yurtiçi tasarruflara dayandırmak" (aynı yerde) amaçlanmaktadır. "Kalkınma ve gelişme"den söz edilmekle beraber, açıktır ki ne 88 Bütçesinin ne de önümüzdeki yılların bütçelerinin bu borç yükü altında yatırımlara ağırlık vermesi mümkün değildir. Bütçe rakamlarının gösterdiği gibi, temel tercih "borçların zamanında ödenmesi"dir.

Peki, 88 Bütçesinin hedeflediği gibi iç tasarrufa önem verilir, yatırımlar kısılır ve borçlar zamanında ödenirse, Türkiye borç krizini aşabilir mi ya da ne kadar zamanda aşabilir? Merkez Bankası tarafından uluslararası finans kuruluşları için hazırlanan "Türkiye, Ekonomik Gelişmeler, Politikalar ve Beklentiler" başlıklı İngilizce bir raporda şu veriler yer alıyor:

Dış borçta bugün ve yarın (milyar dolar)				
	1988	1989	1990	1991
Toplam dış borç	39.1	40.1	40.9	41.6
Orta/uzun vadeli borç	29.9	30.4	30.9	31.3
Kısa vadeli borç	9.2	9.7	10.0	10.3
Toplam dış borç servisi	7.3	7.2	7.4	7.2
Ana para (IMF dahil)	4.3	4.0	4.1	3.8
Faiz	3.0	3.2	3.3	3.4

(Tablo-2)

"KİT açıklarından ve bütçe açıklarından kaynaklanan kamu kesimi açığının kapatılması için KİT ürünlerine zam yapmanın, kamu harcamalarını kısmanın ve vergi gelirlerini arttırmanın gerekli olduğu" vurgulanan raporda, her yıl 7 milyon doların üzerinde borç ödenmesine ve giderek dış borca bağımlılığın azaltılarak iç tasarruflara önem verileceği belirtilmesine rağmen, ülkemizin 1991 yılındaki borçları, Merkez Bankası rakamlarına göre 2.5 milyar daha artarak, 41.6 milyar dolar olacaktır. (Tablo-2) Gerçekte ise bu rakamın 50 milyar doların da üzerine çıkacağını tahmin edebiliriz. Görüldüğü gibi bütün kemer sıkma önlemlerine rağmen, borçlar azalacağı yerde artmaktadır. Ya sonrası? Sonrasını Merkez Bankası da kestirememektedir.

Bu rapora göre, Türkiye'nin 1991 yılına kadar ödeyeceği 29 milyar dolarlık dış borcun 13 milyar doları sadece faizler içindir. Yani ödenen borcun neredeyse yarısı faizlere gitmektedir. Ayrıca dikkat edilirse, kısa vadeli borçların toplam borçlara oranı da 1988'de yüzde 23'ten (Dünya Bankası bu oranı 1986 için yüzde 29 veriyordu), 1991'de yüzde 25'e çıkmaktadır. (Tablo-2) Biz yine Dünya Bankası rakamlarını daha gerçekçi kabul ederek, bu oranın da 1991'de en iyi ihtimalle 1/3 olacağını söyleyebiliriz.

Bütün bu rakamlar, ülkemizin kemer sıkma politikasıyla dahi içinden çıkamayacağı bir borç batağına saplandığını sergilemektedir. Açıkça ortadadır ki,

Türkiye'nin Merkez Bankası tarafından da görülebilen en az beş yılı dış borcun ipoteği altındadır. Ondan sonrası ise meçhuldür.

Bu yüzden ABD'nin kredi veren kuruluşlara hizmet eden Frost and Sullivan raporunda, "Türkiye'nin dış borç sorunu, 1970'lerden daha kötüdür. Hükümetin kaynak açığını kapatmak ve eski borçlarını yeni borçlarla ödemek politikası, dış borç sorununu gittikçe ağırlaştırıyor. Dış borç seviyesinde gidiş alarm vericidir" (29.3.1988 tarihli Hürriyet) denmektedir. Yine bu yüzden, Türkiye'ye yıllardır kredi açan ünlü Amerikalı zengin David R. Rockefeller, "Önümüzdeki iki kritik yıl içinde ABD ile Türkiye'nin çetin kararlar alması gerekiyor" (24.2.1988 tarihli Hürriyet) diyor. İşte hükümetin eskisi kadar kolay kredi bulamamasının nedeni bu gerçeklerdir. Sık sık basında yer alan haberlere göre, Hükümet bu yıl ödenecek 7.3 milyar dolarlık borcun, 1.5 milyarla, 3 milyar doların arasındaki bölümünü halen bulamamıştır. Merkez Bankası Başkanı bu amaçla kapı kapı dolaşmaktadır.

Bir yandan da Hükümet hâlâ borç bulmayı, ya da bunu zamanında ödemeyi marifet gibi sunmaktadır. Türkiye'nin 12 Eylül rejimi altında uyguladığı "istikrar programı" ile ve borçlarını zamanında ödemesiyle, bugüne kadar ABD'den ve IMF'den özel destek gördüğü bilinmektedir. İçlerinde bazı Avrupa ülkeleriyle, Latin Amerika ve Afrika ülkelerinin bulunduğu 27 ülke arasında yapılan bir ankette, Türkiye, 2.3.1988 tarihi itibariyle, 100 dolarlık dış borcunun pazar değeri 97 dolar etmesiyle ilk sıradadır. Diğer bazı ülkelerin 100 dolarlık borçlarının pazarda satış değerleri ise şöyledir

	2.3.188 Nihai Satış Fiyatı
Cezayir	91.00
Arjantin	28.00
Brezilya	45.75
Şili	58.50
Meksika	47.50
Polonya	42.75
Romanya	80.00
Türkiye	97.00
Venezuela	53.25
Yugoslavya	46.00

(Tablo-3)

Görüldüğü gibi, Türkiye'nin borçlarının pazar değeri, çeşitli ülkelerin borçlarının pazar değerinden daha yüksektir. Bu ne anlama geliyor? Türkiye bugüne kadar kemer sıkma politikalarıyla ve borcunu zamanında ödemesiyle Batılı finans çevrelerince desteklenmiş, desteklendiği için de borçlarını ödeyebilmiştir. Türkiye, finans kuruluşlarınca Üçüncü Dünyada bir örnektir. Meksika'nın, Brezilya'nın ve diğer Latin Amerika ülkelerinin, borçlarının vadesini uzatmak ve bazı ödeme kolaylıkları elde etmek için çırpındıkları bir dönemde, Türkiye model olmuştur. Ama nereye kadar? Ülke ekonomisi borç tuzağına yakalanmış, alarm zilleri bizzat bu modelliği teşvik eden Batılı çevrelerce çalınır olmuştur. Zaman zaman bazı Latin Amerika ülkeleri tarafından da benimsenip, her seferinde hayal kırıklığıyla sonuçlanan bu rol, şimdi ülkemiz pratiğiyle de iflas etmektedir. İşte bu yüzden, ABD'deki bankalar, "Türkiye'deki gelişmeleri büyük bir dikkatle ve biraz da kaygıyla izliyorlar... Ve bu kaygıları Dünya Bankası uzmanları da paylaşıyor." (Ekonomist Tansu Çiller'in ABD gezisiyle ilgili izlenimleri. Osman Ulagay, 25.3.88 tarihli Cumhuriyet)

Burada akla birçok soru gelmektedir: Bir ülke için en kötü nokta, borç yükünün altında ezildiği nokta değil midir? Gidiş iflas ve ödeyememe doğrultusunda olduğuna göre, Türkiye'nin bu noktaya gelmeden değişik bir formül düşünmesi gerekmez mi? Bu bir kader midir? Yoksa Türkiye'nin artık modelliği bir yana bırakarak, kaderini Üçüncü Dünya ile mi birleştirmesi gerekmektedir? Göz göre göre uçuruma yuvarlanmaktansa, hem kendi geçmiş deneylerinden, hem de Üçüncü Dünyanın deneylerinden ders alarak, daha iç pazara dönük, daha milli bir politika izlemek en doğrusu değil mi? Kaldı ki Türkiye'nin model rolünü terketmesi, hem Üçüncü Dünya hem de ülkemiz için daha büyük kolaylıklar elde etme olasılığını gündeme getirmez mi?

b) Yüksek enflasyon

Sekiz yıldır yapılan bütün vaadlere rağmen Hükümet, enflasyon konusunda da başarısızlığa uğramıştır. 88 yılı içinde yüzde 33 olarak belirlenen rakama daha şimdiden varılmıştır. Enflasyon hızında yaz aylarındaki olası düşmeler de gözönüne alınarak bu yılın enflasyon oranı en iyimser tahminle yüzde 70'tir. Hükümet yakın zamana kadar en iddialı olduğu bu konuda iddiasını terketmiş ve enflasyona teslim olmuştur. Sekiz yıldır alınan bütün önlemlere rağmen, enflasyonda böyle bir rakama ulaşılması, başlıbaşına bir istikrarsızlık etkenidir.

1960-1975 yılları arasında Türkiye'de enflasyon ortalama yüzde 9 olmuştu. Bunun alt sınırı yüzde 5'di. 1980'lere gelindiğinde enflasyon oranı yüzde 100'leri aşıyordu. "Enflasyona karşı mücadele dönemi" olarak adlandırılan 1980'den sonra ise alt sınır yüzde 25 oldu (1982'de). 1981-86 arasında ortalama enflasyon yüzde 35 idi. Bu yıl ise yüzde 70-80, belki daha da yukarısı. Ekonomistlerin, enflasyonu yüzde 35-40'lara çekmenin "başarı" olacağı sözlerini de gözönüne alarak, ülkemizin artık yüksek enflasyonla

yaşayacağını tahmin edebiliriz. İzlenen ekonomik politikalar bir yana, bu olgu bile, önümüzdeki yıllarda emekçilerin yaşamını güçleştirecek başlı başına bir etkendir. Çünkü yüksek enflasyondan en çok zarar gören kesim emekçi sınıflardır.

1980 enflasyonunun sebebi, petrol fiyatlarındaki artışa, işçi ücretlerine ve sanayici ile KİT'lerin devlet tarafından desteklenmesine bağlanıyordu. 80 enflasyonu esas olarak bir "talep enflasyonu" idi. Cepte para vardı, fakat mal bulunmuyordu. Bu dönem bir yoklar ve kuyruklar dönemiydi. İddialara göre, talebin kısılmasıyla enflasyonun önüne geçilecekti. Ücretler reel olarak düşürüldü, sanayici ve KİT'lere destekler kaldırıldı. Bu arada dünya petrol fiyatları da düştü. Fakat sekiz yıl sonra yine yüksek enflasyondan ve bunun başlıca nedeni olarak kamu kesiminin açıklarından söz ediliyor. 1980'deki devlet desteğinin yerini, şimdi kamu kesiminin dış ve iç borçlanması almış. Bu kesimin açıkları 1987'de GSMH'nin yüzde 8.7'sine varmış. Bu sefer piyasada her çeşit mal var, fakat alacak para yok. Günümüzdeki enflasyon, esas olarak "maliyet enflasyonu" diye tanımlanıyor. Ve kemer sıkma önlemleri peşpeşe sıralanıyor.

4 Şubat kararlarıyla açılan önlem paketini "fedakârlık" çağrıları izliyor. Başbakan sanayicilere de "faaliyet ölçeklerini küçültmelerini" tavsiye ediyor. Yeni "şok tedavisi"nin okları esas olarak dar gelirlileri hedef alıyor. 1980 krizi, bunalımın yükünü emekçilerin sırtına yıkarak atlatılmaya çalışılmıştı. Yoksul halk daha belini doğrultamadan sırtına yüklenen yeni ağırlıklarla karşılaşıyor. Bunu taşımaları mümkün müdür? Mümkün olmadığını, emekçi sınıflar açısından bıçağın kemiğe dayanmakta olduğunu anlamak için, 1980'den sonra gelir dağılımında ortaya çıkan dengesizliğe bakmak gerekmektedir.

c) Gelir dağılımındaki uçurum

Başbakan Özal sık sık, "1980'den sonra Türkiye ekonomisinde yapısal değişiklik gerçekleştirdik" diyor. Bu değişiklik nedir, hangi sınıflar lehine ve hangilerinin aleyhine gerçekleştirilmiştir? 80'den sonra izlenen poltika en genel planda, iç pazarın gözardı edilmesi ve kapıların dışa ardına kadar açılmasıdır. Özal'ın zaman zaman Güney Kore'den övgüyle söz etmesi, bu ülkenin örnek alınmasındandır. Üzerine "liberal ekonomi" yaftası asılan bu modelle, iç pazar kuvvetleri baskı altına alındı ve ekonominin dengeleri altüst edilerek, Batı kapitalizmiyle bağlar perçinlendi. Bu gelişme dört kesimde kendini şöyle gösterdi:

a) Ekonomide emek payı azaldı, gelir dağılımı emekçiler aleyhine bozuldu.

b) Banka, ticaret ve sanayi sermayesini bünyesinde birleştiren holdingler korundu, teşvik edildi.

c) Başta küçük ve orta kesimleri olmak üzere, sanayi darbe yedi.

d) Bürokrat burjuvazi güçlendi.

Şimdi tek tek bu süreçleri genel hatlarıyla incelemeye çalışalım.

Son on yılda tarım çalışanlarının ve ücretlilerin milli gelir içindeki payı yüzde 65'lerden yüzde 35'e düştü. Yine bu dönemde faiz, rant ve kâr gelirlerinin payı ise yüzde 35'ten, yüzde 65'e yükseldi. ISO (İstanbul Sanayi Odası) tarafından DİE verileri esas alınarak hazırlanan bir rapora göre, sadece maaş ve ücretlilerin milli gelirdeki payı ise, 1979 yılında yüzde 31 iken, 1986'da yüzde 18.6'ya indi. (4.2.88 tarihli Hürriyet) Bu gazetemize göre maaş ve ücretlilerin milli gelirden aldığı pay Nijerya'da yüzde 27.1, Kenya'da yüzde 41.9, Libya'da yüzde 28, Yunanistan'da yüzde 49.4, Meksika'da yüzde 42.4, Ürdün ve Sudan'da yüzde 47.6'dır.

İşçilerin reel ücretleri 1980'den sonra yarı yarıya azaldı. Ücretlilerin gelir düzeyindeki düşüş, aşağıdaki rakamlardan da görüleceği gibi, sadece son iki yılda yüzde 25'tir.

Yıl	Net ücret artışı (%)	Enflasyon	Reel ücret
1986	23.5	29.6	— 6.1
1987	30.0	48.9	— 18.9

(Tablo-4)

Öte yandan tarımda, 1979-86 arasında köylünün eline geçen fiyatlarla, ödediği fiyatlar arasındaki ilişki yüzde 30 köylünün aleyhine bozuldu. Yine bu dönemde destekleme alımlarının tarımsal hasılaya oranı yüzde 15'ten yüzde 10'a düştü. Bugün borcunu ödeyemeyen köylü haciz kıskacındadır. Üretici için başlatılmış icra takiplerine ilişkin dosyaların icra dairelerinde "dağ gibi yığıldığını" gazeteler yazmaktadır. Her üç üreticiden birinin, Ziraat Bankası, kooperatif birlikleri, tarım kredi kooperatifleri, TZDK ile ilaç, gübre ve akaryakıt satıcılarına borçlu olduğu gözönüne alınırsa, icra yoluyla traktörünü ya da toprağını kaybetme tehdidinin ne kadar geniş bir kesimi ilgilendirdiği anlaşılabilir. Bunlardan sadece Çukobirlik'in, ortağı olan üreticiden 20 milyar TL alacağı vardır.

Emekçilerin yaşam düzeyindeki düşüş, artık bir sınıra doğru yaklaşmaktadır. Bu kesim 1980'deki düzeyinin yarısına ulaşamazken, daha ne "fedakârlığı" istenmektedir? Bunun ötesi yıkımdır.

Maaş ve ücretlilerle geniş üretici kesimlerin durumu böyleyken, büyük şirketler özellikle 1986-87'de altın yıllarını yaşamışlardır. Emekçiler enflasyon altında ezilirken, bunların ciroları ve kârları enflasyonun çok üzerinde seyretmektedir. Örneğin özel sektörde 14 dev kuruluşun 1986-87 yıllarına ait ciro ve kâr dökümleri şöyledir:

Firma	Ciro (milyon TL)			Kâr (milyon TL)		
	1986	1987	Artış (%)	1986	1987	Artış (%)
Arçelik	161.045	287.486	78	16.000	açıklamadı	—
Tofaş Oto	125.522	245.383	95	açıklamadı	açıklamadı	—
Oyak-Renault	117.163	229.211	96	açıklamadı	açıklamadı	—
Sasa Suni	121.000	182.295	51	10.000	39.211	292
Otosan	102.020	180.926	85	açıklamadı	açıklamadı	—
Uzel	85.000	159.000	87	11.000	20.000	82
Bagfaş	73.117	135.008	85	7.005	9.313	33
Rabak	66.732	120.640	81	1.802	6.534	263
Alarko top.	72.281	120.190	66	3.748	9.838	162
Lassa	72.505	113.952	57	11.234	23.102	106
Kordsa	67.575	110.837	64	11.116	24.507	120
T.Pirelli	56.160	94.000	67	9.470	13.775	45
BMC	56.908	86.142	51	açıklamadı	açıklamadı	—
T.Traktör	52.401	79.815	52	102	açıklamadı	—

(Tablo - 5)

Bu 14 büyük firmanın 1987 cirosu, 86'ya göre yüzde 72 artmıştır. Ortalama kârları ise yüzde 100'lerin üzerindedir. İçlerinde Sasa yüzde 292, Lassa yüzde 106, Kordsa yüzde 120 kâr etmişlerdir. Dikkat çekici olan nokta, bu 14 kuruluş içinde Koç ve Sabancı holdinglere ait firmaların ağırlıklı olarak bulunmasıdır. Koç grubunun bütün olarak 87 cirosu ise 1986'ya göre yüzde 74 artarak, 2 trilyon 419 milyar TL'den, 4 trilyon 208 milyar TL'ye çıkmıştır. Gazetelerin yazdığına göre Koç grubunun önde gelen isimlerinden Rahmi Koç, bu artışı enflasyona borçlu olduklarını söylemektedir.

Ve büyükleri teşvik politikası yeni önlemlerle sürmektedir. Hükümetin geçen ay aldığı bir kararla ihracat ve yatırım teşvikleri yeniden düzenlenmiş ve 100 milyon doların üzerinde ihracat yapanlara düşük faizli özel ihracat kredisi verilmesi kararlaştırılmıştır.

Hükümete yakınlığı ile tanınan İstanbul Ticaret Odası Başkanı Niyazi Adıgüzel'in Odalar Birliği'nin Konya toplantısındaki sözleri ise izlenen holdingci politikayı bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir: "1980'de iç ve dış borçlarımız bu kadar büyümemişti, gelir dağılımı bu kadar bozuk değildi. Türk ekonomisi bu kadar holdinglere dayanmıyordu. Bugün Anadolu'daki sermaye büyük şehirlere kaçıyor, Anadolu'nun bütün cirosu bir tek grubun iş hacmine varmaz. Bugün 15 büyük grubun iş hacmi 35 trilyon liradır, eğer böyle giderse memleket 200 300 büyük grubun eline geçecektir. Bugün alınan tedbirler de hep büyüklerin lehinedir. Anadolu'da filizlenen hemşeri ve işçi şirketlerinin 320'sinden 220'si kapalıdır. Bunların kapanmasının ardında Hükümetin uyguladığı yanlış teşvik ve kredi politikası yatıyor." (11.4.188 tarihli Cumhuriyet)

Niyazi Adıgüzel'in yakınmalarını yansıttığı kesim, özellikle küçük ve orta sanayicilerle tüccarlardır. Sanayi kesiminin başlıca şikâyeti, maliyet unsurlarının yüksekliğidir. Reel ücretler düştü, ama döviz kuru, KİT fiyatları ve faiz hadleri gibi maliyet unsurları hep enflasyonun üzerinde belirlendi. 1980'den sonra iç talebin durulduğu koşullarda sanayici de dışa yöneldi. Ve sanayi ürünlerinin ihracında az çok başarı kazanıldı. Ne var ki sanayici ihracat subvansiyonlarını ihracatçı sermaye şirketlerine, kârlarının önemli bir bölümünü de faiz ödemeleri ile banka ve rantiyelere kaptırdı. Örneğin Eskişehir Sanayi Odası'nın düzenlediği bir ankete göre, üyelerinin faiz ödemeleri 1979'da kârlarının yüzde 13'ünü, 1986'da ise yüzde 34'ünü oluşturuyordu.

Bu koşullarda 80'den sonra sanayi yatırımları düştü. Örneğin 1987'de imalat sanayiine yapılan yatırımlar, reel olarak 1977'nin yüzde 30 gerisindeydi. 1977'de toplam yatırımların yüzde 30'u sanayiye yapılırken, 1987'de yüzde 15'i yapılıyordu. Ayrıca KİT yatırımları da bir devlet politikası olarak imalat sanayiine yöneltilmedi. Bütün bu olumsuzluklara rağmen sanayi sektörü 80'den sonra en hızlı gelişen sektör oldu. Sanayi üretimindeki bu artış, kapasite kullanımının yüzde 80'lere kadar çıkartılmasıyla sağlandı.

Fakat burada da bir sınıra varılmaktadır. Özellikle küçük ve orta sanayi tıkanmakta, yeniden üretim koşulları kaybolmaktadır. Bu kesimin yaşamını sürdürmesi, ancak yeni bir yatırım hamlesiyle ve bunu sağlayacak teşviklerle mümkündür.

Ve nihayet bürokrat burjuvazi... Hâkim sınıfların ve emperyalistlerin "istikrar programı"nın ancak sopayla uygulanması, sopayı elinde tutana da güç verdi. Burjuvazi adına "pisliği temizleme" ve "yolu açma" işlevinin sağladığı imtiyaz ve avantajlar bu kesimi de güçlendirdi. 12 Eylül'ün rüşvet, yolsuzluk ve suistimal öyküleri anlatılmakla bitmiyor. Bürokrat

burjuvazi 80'den sonra hem ekonomik planda, hem de yasal-hukuki planda varlığını güvence altına alan önlemler getirdi. Fakat Hükümetin bu kesimin iktidardaki payını sınırlayan ekonomik ve siyasi kararları, bunları da tedirgin ediyor.

Son olarak şunu belirtelim: Türkiye'de, alınan dış borçlar ve mevcut sermaye ile yatırımlar arasında büyük fark vardır. Öyleyse bu miktar nereye gitmektedir? Resmi olmayan bilgilere göre, Türkiye'nin İsviçre bankalarında 35 ile 50 milyar dolar arasında parası bulunmaktadır. Ülkemizde emekçilerin ürettiği değer büyük işadamlarının İsviçre bankalarındaki hesaplarına akıtılmaktadır. Akıtılan bu miktarın, toplam dışborçlarımızın tamamını karşıladığı ilgi çekici bir noktadır. Türkiye bu haliyle aslında sermaye ithal eden değil, ihraç eden bir ülke durumundadır.

1988 ekonomik krizinin üç boyutu genel hatlarıyla böyledir. Batılı finans çevrelerinin ve hükümetin bu krizi atlatmak için, önümüzdeki 5 yıl boyunca Türkiye'ye çizdikleri tablo ise şudur:

a) Yatırımlarda durgunluk, kalkınma hızının düşürülmesi,

b) Sanayi üretiminde düşme,

c) Tarımsal üretimde düşme,

d) Piyasadaki para miktarının azalması, tasarrufların teşvik edilmesi, talebin kısılması,

e) Yeni bir kemer sıkma poltikası,

f) Elimizde ne varsa dışarı satma, döviz elde etme,

g) Turizmin ve işçi dövizlerinin teşvik edilmesi,

h) Dış borçları zamanında ödeme.

4 Şubat kararlarıyla açılan bu yol, yeni bir 24 Ocak'tır ve;

a) Refah düzeyi alt sınırına hızla dayanmakta olan işçi ve emekçilerin ücret artışı, serbest toplusözleşme, grev ve sendika hakkı ve genel olarak daha iyi bir yaşam isteğiyle çelişme halindedir.

b) Malı, mülkü, toprağı haciz tehdidi altında olan köylünün biraz olsun nefes alma isteğiyle çelişme halindedir.

c) Varlığını ancak yeni bir yatırım hamlesine bağlayan ve desteklemek isteyen küçük-orta sanayicinin ve tüccarın isteğiyle çelişme halindedir.

d) Genel olarak durgunluktan korkan büyük burjuvazinin belli kesimleriyle de çelişme halindedir.

e) İktidardaki payı gittikçe sınırlanan bürokrat burjuvazinin istekleriyle de çelişme halindedir.

Bu yüzden Özal hükümetinin yeni ekonomik kararları çelişmeleri keskinleştirmiştir. Bütün sınıf ve tabakalar, siyasi partileriyle, ekonomik örgütleriyle ve basın olanaklarıyla ayaktadır ve taleplerini seslendirmektedir. Şimdi temel soru şudur: 24 Ocak, 12 Eylül'le birlikte uygulanabildi. Peki yukardaki program bu koşullarda nasıl uygulanacak? Bu soruya verilecek cevap, krizin diğer politik ve sosyal unsurlarına verilecek cevapla da bağlantılıdır.

B) Kürt sorunu - İran/Irak savaşının etkisi

Son dört yıldır gündeme gelen bu sorun, zaman zaman diğer sorunların önüne geçmektedir. Son zamanlarda ise kritik bir özellik kazanmıştır. Doğu bölgemizde ayrılıkçı bir gerilla hareketi vardır. Bu hareket, son iki yıl içinde bazı başarılar kazanmış ve bir kitle temeli yaratabilmiştir. Bu gerçeği resmi yetkililer de kabul ediyor.

Bu milliyetçi hareketin güçlenmesinde 12 Eylül politikalarının önemli rolü olmuştur. Halk üzerindeki baskılar ve ırkçı politika ayrılıkçılığın gelişmesi için zemin yaratmıştır. Ayrılıkçı hareketin önlenememesi ise yine bu çevrelerin kafasında şiddeti davet etmektedir. Özellikle gerilla hareketini desteklediği kabul edilen halk kesimleri üzerinde uygulanacak baskı politikasıyla bu desteğin kesileceği düşünülmektedir. Bu da yeterli olmazsa, toplu bir bastırma harekâtına kadar uzanan projeler konuşulmaktadır. Son aylarda göze çarpan yeni askeri düzenlemeler, ülkenin çeşitli yerlerinden gelen komando birliklerinin sınır boylarındaki harekâtı, jandarmanın askeriyeye bağlanması gibi önlemler bir hazırlığı akla getirmektedir. Bu tür projelerin demokrasi ve özgürlükler açısından yaratacağı tehlikeyi tahmin etmek zor değildir. Veya ülkenin başına çorap örmek isteyeceklerin belki de bir çıkış noktası niteliğindedir, ayrılıkçı hareketin bastırılması.

Öte yandan, İran - Irak savaşındaki son gelişmeler, Kürt sorununa yeni bir boyut eklemiştir: Kerkük - Musul senaryosu. Türkiye daha önce Kuzey Irak'ta iki defa askeri harekâta girişmiştir. İran kuvvetlerinin son aylarda Kuzey Irak'ta ilerlemesi, Türkiye'nin bu bölgeye müdahalesini yeniden gündeme getirmiştir. ABD'nin Pentagon çevrelerinde hazırlanan senaryoya göre, Türkiye, İran'ın ilerlemesine seyirci kalmamalı ve Kerkük-Musul'a müdahale etmelidir. Bu yılın başlarında, Kongre'sinde hazırlanan bir raporla Türkiye'deki Kürt varlığını kabul eden ve Hükümetin politikasını eleştiren ABD'nin, aynı zamanda, Kürtlerin yoğun olarak bulunduğu Kerkük-Musul'u Türkiye'ye katacak bir senaryoyu da alternatif olarak elinde tutması bu ülkenin her zaman izlediği, "tavşana kaç, tazıya tut" politikasıyla ilgilidir. Aynı ABD'nin bir yandan İran'a silah verirken, öte yandan bu ülkeyi durdurmak gerekçesiyle Türkiye'yi kışkırtması da yine bu politikayla ilgilidir.

Aslında ABD'nin niyeti başından beri NATO'nun sorumluluk alanını Ortadoğu'ya doğru genişletmektir. Bir NATO üyesi olan Türkiye'yi bu yüzden İran - Irak savaşına bulaştırmak istemektedir. ABD'nin politikası, Türkiye'yi Ortadoğu'daki her olaya karıştırmak gibi daha global hedeflere de sahiptir. Bu ülkenin amacı, Türkiye'yi Ortadoğu'da İsrail'den sonra ikinci bir jandarması haline getirmektir. Pentagon'un ünlü aşçıları tarafından hazırlanıp, altın tabak içinde önümüze sunulan Kerkük senaryosu böyle bir maceralı yolculuğun ilk kilometre taşıdır. Gerçekten Türkiye'nin Irak'a doğru atacağı bir adım, kendisini bütünüyle Ortadoğu ateşinin içinde bulması sonucunu verecektir.

Kerkük senaryosu Türkiye hâkim sınıfları içinde de yankı bulmuştur. Önceleri ABD'nin sadık dostları tarafından ileri sürülen tezler, giderek yetkili ağızlarca "milli politika" olarak savunulmuştur. Bu politikaya göre Türkiye'nin Kerkük'e ilgisi şu üç sorundan kaynaklanmaktadır:

a) Irak - Türkiye petrol boru hattının güvence altına alınması,

b) Güney sınırımızda bir Kürt devletinin kurulmasını önlemek,

c) İran'ın ilerlemesini durdurmak.

Bu arada Kuzey Irak'ta yaşayan 1.5 milyon Türkün haklarından, Atatürk'ün bu bölgeyle ilgili vasiyetinden, hatta bizim olması gereken toprakların emperyalistlerin oyunuyla Irak'ta kaldığından vs. bahsedenler de çıkmıştır. Bu ilk kamuoyu oluşturma girişimleri, bir Kerkük operasyonunda nasıl bir şoven dalgayla karşılaşacağımızın ipuçlarını vermektedir.

Kerkük'le ilgili tezler, birinci olarak ilkesel planda reddedilmelidir. Hiçbir bahane, Türkiye'nin Irak'a müdahalesini haklı kılamaz. İsterse Saddam Hüseyin rejimi davet etsin, Türk Ordusu'nun Irak'a girmesi, bu ülkenin bağımsızlığına ve egemenliğine bir saldırıdır. Saddam rejimi Irak demek değildir. Yöneticiler gidici, halklar kalıcıdır. Bugünkü sınırlarıyla Irak devletini tanıyormuyuz, yoksa tanımıyor muyuz? Böyle bir müdahale iki ülke arasında kapanmaz yaralar açar.

Bu tezler ikinci olarak bir demagojiden ibarettir, akıldan yoksundur. Kuzey Irak'ta hâkimiyet kuran İran ya da Kürtler, Türkiye'ye petrol boru hattı ile ilgili güvence verirlerse, Kerkük senaryosunun birinci tezi ortadan kalkacak ve Türkiye müdahaleden vazgeçecek midir? Mesele İran'ı durdurmaksa, sekiz yıldır süren savaşta İran zaman zaman Irak topraklarında ilerlerken bu tez niye ileri sürülmüyordu? Türkiye ne zamandan beri sınırlarının ötesindeki oluşumları belirleme yetkisini kendinde görmektedir? Ayrıca bugün küçük bir ayrılıkçı hareketle başedemeyen Türkiye, sınırlarının ötesindeki Kürtleri nasıl kontrol altına alacaktır?

Üçüncü olarak, bu tezler ABD'nin ve İran'ın inisiyatifine bağımlıdır. "İran ilerlerse Kerkük'e müdahale edeceğiz" demek, elini kolunu bağlayıp, kaderi beklemekle eş anlamlıdır. Bu politika, sonunda cayır cayır yanacağımız bir yangına kesinlikle girmeme kararlılığını değil, bir çılgın itelerse, ateşin ortasına atlama kararsızlığını ifade etmektedir. İpin ucu Pentagon'daki generallerin, ya da İran'daki mollaların eline bırakılırsa, nerede kaldı "bağımsız ve şahsiyetli" politika?

Türkiye komşularıyla çeşitli sorunları olan bir ülkedir. Bazı bahaneler üretilerek yangına bir girildi mi, bu yangının bütün evimizi sarmayacağını kim garanti edebilir? Haritayı bir kere değiştirmeye kalktıktan sonra, bu haritanın sonunda hangi şekli alacağını kim önceden kestirebilir?

Kerkük projesinin bir macera olduğu şuradan da bellidir: Senaryo sahiplerinin ellerinde sadece girme planları vardır. Nasıl girileceği belli, ama nasıl kalınacağı, ya da nasıl çıkılacağı belli değildir. Kerkük, Türkiye için bir dipsiz kuyudur.

Geçtiğimiz günlerde gazete manşetlerini işgal eden bu sorun, üst düzeyde yapılan çeşitli hesapların sonunda, şimdilik gündemin alt sıralarına indi. Burada başlıca etken, İran'ın Kuzey Irak'ta tam kontrolü sağlayamamasıydı. Ayrıca Başbakan Özal'ın Irak seyahatinde Bağdat rejiminin davetini alamaması da bunda önemli bir rol oynamıştı. Bir Kerkük operasyonunun yukarıda saydığımız zorluklarının yanı sıra, başta Arap ülkeleri olmak üzere, Sovyetler Birliği, bazı Avrupa ülkeleri ve dünyanın önemli bir bölümünün tepkisini çekecek olması, parasal sorun gibi etmenler de hesaplara dahil edilmişti. Irak sınırı boyunca bir operasyona hazır olarak bekletilen askeri birliklerin rolü, bu aşamada daha çok İran'ı caydırmak olacaktı. Türkiye yönetiminde hâkim görüş, şimdilik bir maceraya atılmamak ve Kuzey Irak'ta mevcut statükoyu savunmaktı.

Öte yandan altını çizmemiz gereken nokta, bu sorunun en sıcak tartışıldığı günlerde hâkim sınıflar içinde bir anlayış birliğinin doğduğudur. Yukarda üç maddede özetlediğimiz Kerkük tezleri, devlet politikası düzeyinde benimsenmiştir. İşte kritik nokta budur ve bu tespit, Kerkük sorununun her zaman gündemin ilk sıralarına tırmanma tehlikesini de içinde taşımaktadır.

Bu olgu Kürt sorununu daha da ağırlaştırmakta ve ülkemizin demokratik gelişmesine zıt bir doğrultuyu ifade etmektedir. 1970'li yıllarda yaşanan Kıbrıs tecrübesini de hatırlarsak, "savaş hali" koşullarında askerin yönetimdeki ağırlığı artacak, ülke içindeki bütün demokratik süreçler olumsuz yönde etkilenecektir. Anti-demokratik ve şoven bir atmosfer içinde, iç çelişmeler bastırılmaya çalışılacak, ortalığı "milli birlik ve beraberlik" edebiyatı kaplayacaktır. Böyle bir gelişmeye adı konmamış darbe demek fazla mı olur?

C) Dinci gericilik:

12 Eylül rejimi dini, sola karşı bir dalga kıran olarak düşündü. Ezilmiş ve kapitalizmin bireyci felsefesiyle yanlızlaştırılmış insanın sığınacağı bir liman olacaktı, din. Bizzat Cumhurbaşkanı Evren, "Din birleştirici ve lazımdır" diyordu. Eğitim ve öğretimin birliği ilkesini zedeleyen ve laikliğe aykırı olan din derslerinin zorunluluğu, Anayasa'ya bu dönemde konmuştur. Evren'in Rabıta olayı konusundaki sözleri hatırlardaydı. Yine Evren'in başkanlık ettiği Atatürk Yüksek Kurumu toplantısında, "Milletin Türk-İslam sentezi doğrultusunda topyekün eğitilmesi" kararları alınıyordu. Doğu'da devlet güçlerinin dağıttığı ayetli-hadisli bildirilerde cihad çağrıları yapılıyordu. En çok Atatürkçü görünenler, Atatürk'e en büyük zararı vermişti bu dönemde. Din Cumhuri-

yetin kabulünden beri ilk defa devlet tarafından bu kadar açıkça kullanılmış ve gericilik görülmedik boyutlara ulaşmıştı. Bunlar Atatürkçülüğü törenlerde, heykellerde taşlaştırmışlar, onun canlı, Osmanlı devletini yıkan özünü yok etmişlerdi.

Parlamenter sisteme geçileceği sözleriyle birlikte, din silahı da gerçek sahiplerinin eline ulaşacaktı. Özellikle 1983'ten sonra 12 Eylül'ün açtığı yoldan bütün dinci gruplar adım adım ilerledi. Din silahı devletin tekelinden çıkıyor, şeriat özlemleri kabarıyor ve dinci örgütlenme kitleselleşiyordu. Din bir kere vicdanlardan çıkarılıp siyasetin emrine sokulduktan sonra bu gelişme kaçınılmazdı. Dinci gericiliğin sivil toplum içinde bu denli güçlenmesinden sonra iktidardan pay talep etmesi doğaldı. Kaldı ki bu kesim, tarih boyunca sahip olduğu sosyal ve ekonomik dayanaklarının yanı sıra özellikle son yıllarda Arap sermayesiyle ortaklıkla gelişen yeni güçler de kazanmıştı.

Artık devlet bu gelişmeden rahatsızdı. Özellikle ordunun tepkisi açıkça konuşuluyordu. En üst düzeyden yükselen "laiklik" söylevleriyle beraber, bu kesimin sınırlanması tezleri de gündeme geliyordu. Dinci gruplar bu koşullarda bir geri adım attı ve faaliyetlerini daha çok alttan sürdürdü. Bu kesimde son bir yıl içinde görülen durgunluğun sebebi budur. Bu durgunlukla beraber dini yükseliş son zamanlarda önemi zayıflayan bir sorun olarak görülmüştür.

Ancak gerçek bu değildir. Gerek sekiz yıldır yaratılan birikim gerekse son günlerde yaşanan gelişmeler dolayısıyla bu sorun önemini korumaktadır. İktidar partisi ANAP örgütünün büyük ölçüde bu kesimin denetimine geçmesi sözde liberalleri tedirgin etmiştir. Bu grupların İsrail saldırganlığını protesto mitinglerinin yer yer dinci gösterilere dönüşmesi de bu tedirginliği arttırmaktadır. Bunu özellikle ABD çevrelerinde görmek mümkündür. ABD'de Yahudi lobisi harekete geçmiş ve "İran benzeri bir İslam devrimi" tehlikesinden daha çok söz edilir olmuştur. ABD Savunma Bakanlığı karşı terörizm ve karşı ayaklanma danışmanı Peter Probst, İslami hareketin değerlendirildiği bir toplantıda, "Türkiye ciddi tehdit altında" derken, Washington çevrelerinden, "Yahudi aleyhtarı slogan atılan mitingler dolayısıyla Türk siyasi yaşamının ve partilerin yapısının yakın takibe alındığı" belirtilmektedir. (23.4.1988 tarihli Cumhuriyet) Dünyanın her yerinde İslamcı akımları bir gericilik silahı olarak destekleyen ABD'nin huzursuzluğu, bu akımın kendi denetim alanı dışına kaymasından kaynaklanmaktadır.

Bütün bu gelişmeler, dinci gericilik kanalından krize ithal edilen yeni unsurları oluşturmaktadır.

D) 12 Eylül'ün hediyesi: Otoriter kurumlaşma

12 Eylül rejimi toplumu bir cendereye aldı. Halkı iktidar olanaklarından tamamen uzak tutan, hâkim sınıfların egemenliğini perçinleyen yeni yasal ve hukuki düzenlemeler getirildi. Bu amaçla özellikle emekçilerin hak ve özgürlükleri biçildi. Burjuvazinin ise daha dar kesimlerinin iktidarı elinde tutması güvence altına alındı. Bütün yasal düzenlemelere "devleti koruma" ve "istikrarı sürdürme" anlayışı yön verdi. 1946'da çoğulcu sisteme geçmekle hâkim sınıfların çeşitli kesimleri arasında oluşan uzlaşma ve 1960'tan sonra buna zaman zaman emekçi sınıfların da dahil olması süreci durduruldu. Halkımızın hiç de layık olmadığı ve toplumsal gelişmeyi frenleyen otoriter kurumlaşma oluşturuldu. Özellikle 1983 seçimlerinden sonra bu sistemin gelişen Türkiye'nin ihtiyaçlarına cevap vermeyeceği adım adım görülmeye başlandı. Bu kurumlarda öncelikle en zayıf noktalarında delikler açıldı. Vetolarla, siyaset yasaklarıyla ve parti kapatmalarıyla şekillendirilen güdümlü parti ve güdümlü parlamento projeleri başarısızlığa uğradı. Bazı eski politikacıların yasaklarının kalkmasıyla ve nispeten daha serbest yapılan 1987 seçimleriyle hâkim sınıflar arasında bozulan anlaşma yeniden sağlandı.

Halk açısından ise durumda fazla bir değişiklik olmadı. Halkımız bugün daha çok konuşmak, yazmak ve daha rahat yaşamak istiyor.

1988 Türkiye'sinde siyasal planda gündemde olan soru şudur: Hâkim sınıfları kapsayan yasal siyaset arenası, emekçileri de kapsayan bir boyut kazanacak mıdır? Yoksa ülkemiz açık bir burjuva diktatörlüğü altında mı yaşamını sürdürecektir? Ulaştığımız noktada 12 Eylül'de oluşturulan üstyapının emekçilere dar geldiği açıkça görülmektedir. İşte emekçilerin daha demokratik bir Türkiye ve daha özgür bir yaşam istekleriyle, hâkim sınıfların otoriter kurumları arasında da böyle bir çelişme vardır. Ve bu çelişme birinci bölümde izlediğimiz ekonomik plandaki çelişmeleri daha da keskinleştirmektedir.

E) Halkın tepkisi - işçi hareketi:

88 krizi halk hareketinin yükselişiyle beraber gündeme geldi. Emekçi kitlelerde özellikle 1988 başından beri bu bilinç sıçraması gözlenmektedir. Bugüne kadar daha çok "yakınma" şeklinde ifadesini bulan halkın tepkisi, yavaş yavaş eyleme dönüşmektedir. Başta işçi sınıfı olmak üzere, kitlelerde kendine güven duygusu ve hak arama isteği gelişmektedir. 1980 sonrası depolitizasyon ortamı, yerini yavaş yavaş kitlelerin politikleşmesine bırakmaktadır.

Bu gelişmeler özellikle büyük şehirlerde ve işçi sınıfı içinde yaşanmaktadır. İşçiler arasında şu üç olgu göze çarpmaktadır:

a) Sınıfın eyleme yönelmesi. Sekiz yıldır ezilen ve sömürülen işçiler yitirdiklerini yeniden elde etme umudu taşırken, birden bire ellerinde kalanı da yitirme tehlikesiyle karşılaşmışlardır. Sınıf sekiz yıldır susmakla ne kazandı ki, bugün alıp götürüleni de susarak koruyabilsin? Bu düşünce sıradan işçilerde bile gelişmektedir. Böylece işçiler arasında hakların mücadele ile elde edilebileceği fikri güçlenmektedir. İş-

te Türk-İş'i 10 Şubat kararlarıyla, genel greve kadar uzanan bir eylem çizgisine yönelten, tabanda yaşanan bu gelişmedir. 2 milyona yakın işçinin katıldığı yemek boykotu sınıf içinde bir doping olmuştur.

b) Yeni bir sendikacılık anlayışının gelişmesi. Türk-İş'e karşı sınıf içinde büyük bir güvensizlik vardır. İşçiler 12 Eylül yönetiminde görev alan Türk-İş temsilcilerini unutmamışlardır. Türk-İş yönetiminin 12 Eylül'deki olumsuzlukların ortağı olduğu yaygın bir kanıdır. Birçok fabrikada konuşulan, bugün eylem kararı alan yönetimin bunda ne derece sebat edeceğidir. Eylemin garantisi olarak temsilci, baştemsilci ve şube yöneticisi düzeyindeki işçi önderlerinin harekete geçirilmesi görülmektedir. Bu koşullarda özellikle 1984-85'lerden sonra gelişen Türk-İş içindeki muhalefet hareketine önemli görevler düşmektedir. Bu hareket Türk-İş içindeki yeni sendikacılık anlayışını yaygınlaştırıp kanalize edebilecek tek güçtür.

c) Sınıf içinde önemli bir sosyalist birikim vardır. Ayrıca önder işçiler düzeyinde sosyalizme yöneliş de göze çarpmaktadır. Sosyalizm özellikle 1960'tan sonra işçi sınıfı içinde belli bir temel yaratmıştır. Hâkim sınıfların bütün karalamalarına rağmen sosyalist mesajlar işçilerin hafızasından silinmemiştir. Hatta toplum olarak 12 Eylül döneminin muhasebesini yaptığımız bugünkü koşullarda bu mesajlar daha da anlam kazanmaktadır. 1960'lı yıllarda gençler ve aydınlar fabrikalara gidip işçilere sosyalizmi götürmeye çalışırlarken, bugün neredeyse tersi olmaktadır. Ayrıca son sekiz yılda işçiler daha şehirli olmuş ve aydınlanmışlardır. Bugün özellikle genç ve orta yaşlı işçiler arasında eğitim düzeyi eskiye oranla daha yüksek, daha bilinçli, kültürlü ve dinamik bir kesim göze çarpmaktadır.

Emekçi kitleler içindeki bu gelişmeden son aylarda "sosyal patlama tehlikesi" diye söz edilir olmuştur. Bu olgu hâkim sınıfları korkutmakta ve bunların çare üreten merkezlerini derin derin düşündürtmektedir. Böylece krize belki de bu bunalımı halkçı bir çözüme yöneltecek olan yeni ve çok önemli bir unsur daha eklenmiş oluyor.

Bunalımı arttıran diğer bir etken bizzat bunalımın kendisidir. Krizin giderek bir iktidar krizi niteliği de kazanması ve elle tutulur bir gelecekte düzen içi alternatiflerin görülememesi bunalımı derinleştirmektedir. Son anketlerin gösterdiği ve iktidar sözcülerinin de kabul ettiği gibi, ANAP hızla puan kaybetmektedir. Bugün için bir iktidar sorunu yoktur, ama beş yıl gitmeyeceği de anlaşılmıştır. SHP hiçbir pırıltı taşımamakta ve umut vermemektedir. DYP ise her haliyle demode bir parti görünümündedir. İktidar sorununun yavaş yavaş gündeme gelmesi ve buna parlamenter bir cevap olarak düşünülen erken seçim olasılığının artması muhalefet partilerini meydanlara yöneltmiştir. Ama bir erken seçimin de anlattığımız bu koşullarda ne derece çare olacağı şüphelidir.

Önümüzdeki yıl yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle buna yönelik hesaplar, hükümetin "sivilleştirme" adı altında ordu, MİT gibi kurumları ANAP'lılaştırma girişimleri de siyasi bunalımı etkileyen olaylardır.

Yazımızın başından beri sıraladığımız sorunlar birbirlerini etkilemekte ve giderek hepsi derinleşmektedir. 1988 krizi yokuş aşağı hızla yuvarlanan ve kartopu gibi büyüyen bir çelişmeler yumağı görünümündedir. Kartopu büyüdükçe ipin ucu kaybolmakta ve kriz, içinden çıkılmaz hal almaktadır. Bu nesnel bir gerçekliktir. Öte yandan bütün sınıflar subjektif güçleriyle krize müdahale etmeye ve buna yön vermeye çalışmaktadırlar.

Toplum bilimi biri yukardan, diğeri alttan olmak üzere krize iki çözüm öngörür. Türkiye hakim sınıflarının periyodik olarak on yılda bir yaşanan krizlere bulduğu çözüm "ara rejim"dir. Bu salt bir askeri yönetim olduğu gibi, parlamentonun da göstermelik olarak korunduğu bir askeri rejim de olabilir. Son haftalarda tanık olduğumuz ara rejim tartışmaları yukardan beri anlattığımız tablo içinde bir anlam kazanmaktadır. Yoksa ne Özal'ın iddia ettiği gibi muhalefetten orduya bir davet vardır, ne de İnönü'nün söylediği gibi hükümetin bir korkutma taktiğidir, bu tartışma. Bugün için *somut* bir askeri müdahale tehlikesi yoktur. Ama derinleşen krize hâkim sınıfların göstereceği "çare"nin bu olmayacağının da hiçbir garantisi yoktur. Ara rejimin ülkemizin hiçbir sorununu çözemeyeceği son otuz yıldan çıkardığımız önemli bir derstir. Fakat her bunalımın zirve noktasında hâkim sınıfların bu silaha sarıldığı da başka bir gerçektir. Tabii her askeri müdahale başarılı olacaktır diye bir kuralın olmadığı da dünya tarihinden çıkardığımız bir derstir.

İkinci çözüm ülkemizde hiç denenmemiş emekçi çözümüdür. Burada eylemcileşmiş ve öncü kesimleriyle sosyalizme yönelmiş olan işçi sınıfımıza önemli görevler düşmektedir. İşçiler, grevli, toplusözleşmeli sendika hakkı mücadelesiyle yetinmemeli, politikaya da ağırlığını koymalı ve her düzeyde örgütlenmelidirler. İşçi sınıfımız ülkenin kaderini ellerine almalı, diğer emekçi sınıfları da harekete geçiren ve birleştiren taktikler izlemelidir. Emperyalizme bağımlılığın ve kapitalizmin yarattığı bunalımlara son verecek ve ülkemizin 21. yüzyıla çağdaş ve demokratik bir ülke olarak girmesini sağlayacak tek çözüm budur. Yukarda analiz ettiğimiz kitle hareketi krizi derinleştiren bir etken olduğu gibi, krizin çaresidir de.

İşte tüzüğünün başında, "İşçi sınıfının, köy emekçilerinin ve sosyalist aydınların siyasal partisi" olduğunu söyleyen Sosyalist Parti bu anlayışla emekçilere yönelmekte ve krize alternatif çözümler getirmektedir.

Sosyalist Parti Genel Başkanı Ferit İlsever'in Anayasa Mahkemesi'ndeki Sözlü Savunması

Sosyalist Parti Genel Başkanı Ferit İlsever ve vekilleri Av. Turgut Kazan ile Av. Ali Kalan 31 Mart 1988 tarihinde, Anayasa Mahkemesi'nde sözlü açıklamalar yaptılar. Geçen sayımızda da belirttiğimiz gibi, Anayasa Mahkemesi, Sosyalist Parti'nin yazılı önsavunmasında belirtilen sözlü açıklama isteğini kabul etmiş ve Parti Genel Başkanı ile iki ilgiliyi Mahkeme'ye davet etmişti. İlsever'in konuşmasını özetleyerek sunuyoruz. (Arabaşlıklar tarafımızdan konulmuştur).

Sayın Başkan ve değerli üyeler. Mahkemenizden öncelikle ortada dava ile ilgili hiçbir sorunun kalmaması, kafanızda Partimizle ilgili hiçbir tereddütün bulunmaması için, gerekli görürseniz sorular yöneltmenizi rica edeceğim.

Sanırım Başsavcının kapatma isteğine kaynaklık eden başlıca iddia, Sosyalist Parti'nin işçi ve emekçi sınıfların çıkarlarını savunuyor olmasıdır. Sayın Başsavcı, programımızın 1. maddesinde yer alan, "Sosyalist parti, Türkiye işçi sınıfının, köy emekçilerinin ve sosyalist aydınların siyasal partisidir" ifadesini iddianamede döne döne kullanmış ve suçlamalarına buradan başlamıştır.

Öncelikle belirtmek isterim ki, bir siyasal partinin, toplumun belli kesimlerinin menfaatlarını temsil etmesi kadar doğal bir şey yoktur. Hele burada sözkonusu olan, toplumun büyük kısmını oluşturan işçi, köylü ve aydınların menfaatlarıysa, bundan onur da duymak gerekir. Sayın savcının böyle bir suçlamayla Partimizin kapatılmasını istemesini, ülkemizin gerçeklerine, sosyoloji bilimine ve hukuka aykırı buluyorum.

Her parti bir veya birkaç sınıfın çıkarını temsil eder

Hepinizin bildiği gibi, parti kelimesi, kavram olarak taşıdığı anlamın ötesinde, sözcük olarak da "parça" anlamına geliyor. Yani bir bütünü değil, onu oluşturan, içindeki farklı bölümleri nitelemek amacıyla kullanılıyor. Yani parti dendiği anda, bütünden ister istemez bir miktar uzaklaşılıyor. O zaman bütünü kavramak için parçaları kavramak, onları analiz etmek gerekiyor. Ya da farklı parçaları kavramadan, bütünü anlamak mümkün olmuyor.

Toplumsal hayatta da bu geçerlidir. Toplumsal işbölümünün daha düşük düzeyde olduğu ve toplumun nispeten daha duragan olduğu eski çağların olgusu değildi, parti olgusu. Daha doğrusu günümüzdeki anlamıyla parti kavramını bu toplumlarda görmek mümkün değildi. Bu kavramın tarih içinde olgunlaşması ve bugünkü düzeyine gelmesi, toplumsal işbölümünün gelişmesiyle ve toplumların giderek birbirleriyle uzlaşması mümkün olmayan çıkarlara göre bölünmesiyle açıklanabilir. Yani partileşme tarihi, bir bakıma toplumların sınıflara bölünmesi tarihidir. Nitekim parti olgusunun bir gerçeklik olarak insanlığın gündemine gelmesi, son bir, iki yüzyılın olayıdır. Özellikle sanayi devrimiyle toplumun yeni, modern sınıflara bölünmesi bu olguyu en olgun şekliyle güneme getirmiştir. Dolayısıyla çoğulcu parlamenter sistem de aynı evrimi göstermiştir.

Önceleri hakim sınıflar arasında bir uzlaşmayı ifade eden parlamentarizm, işçi sınıfının daha güçlü olarak siyaset sahnesine ağırlığını koymasıyla, giderek onu da kucaklayan bir içerik kazanmıştır. Bu olgunun gelişmesinde işçi sınıfının bir sınıf olarak güçlenmesinin yanında, genel oyun yaygınlaşmasının da rolü olmuştur. Hakim sınıfların siyaset tekeli giderek kırılmış, alt sınıfların da parlamentoda temsili yönüne gidilmiştir. Böylece Batı'da burjuvazi, çoğulcu parlamenter sistemle, toplumu, emekçi sınıfları da kapsayan yeni bir uzlaşmaya ulaştırabilmiştir. Bu, hiç süphesiz kolay olmamış, yine emekçi sınıfların çıkarlarını seslendirmeleriyle, sınıf mücadeleleriyle gerçekleşmiştir. Yani bizzat bu uzlaşma, farklı sınıf çıkarlarının ve bunlara tekabül eden si-

yasi partilerin çelişmesi temelinde yaratılabilmiştir. Zaten farklılık olmasaydı, bir uzlaşmaya gerek olmazdı.

İşte bu süreç içinde gerçek anlamıyla bir parlamenter sistemden sözetmek, ancak siyasi partilerin gerçek anlamda varolup olmamalarıyla mümkün hale gelmiştir. Bu yüzden siyasi partiler, demokratik parlamenter sistemin vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla partilerin **program**, faaliyet ve örgüt bütünlüğü içinde varlığı güvence altına alınmadan parlamenter sistemden sözetmek de mümkün değildir. Bu sistemin kuralına göre, toplumdaki **farklı sınıf ve kesimlerin çıkarlarını temsil** eden partiler serbestçe örgütlenip faaliyet gösterecekler, bazen biri, bazen diğeri iktidar olabilecek, hatta zaman zaman emekçi sınıfları temsil eden partiler de iktidar, ya da iktidar ortağı olabilecek, böylece toplumsal bir consensus temelinde siyasi yaşam sürecek. Hepinizin bildiği gibi, bu sistemin garantisi genel ve serbest oy olmaktadır.

Ülkemizin de son yüzyıllık tarihi, demokratikleşme, aynı zamanda partileşme tarihidir. Meşrutiyetlerle başlayan demokratikleşme sürecinin her aşamasında toplumsal örgütlenme, siyasal örgütlenmenin de sınırlarını zorlamış ve genişletmiştir. Türkiye toplumu da,Osmanlı İmparatorluğu'nun daha alt düzeydeki, nispeten duragan yapısından yüzyıllık demokratik devrim mücadelesi içinde uzaklaşmış, daha çok sesli bir kimlik kazanmıştır. Bu demokratik devrim mücadelesinde Milli Kurtuluş Savaşımız ve Cumhuriyet Devrimi çok önemli kilometre taşlarıydı. Özellikle Cumhuriyet'in üst yapıda kazandırdığı yenilikler, ülkemizin daha ileriki yıllarda yaşadığı toplumsal farklılaşma ve çok renklilikle birleşince, bugün artık çoğunluğun vazgeçilmezliğini kabul ettiği ve bir yaşam biçimi olarak toplumumuzun bilincine yerleşen, Batı'daki aslına az çok benzeyen bir parlamenter sistem ülkemizde de geçerli olmuştur. Bunda şüphesiz, Atatürk'ün daha 1924 ve 1930 yıllarında denemeye kalktığı çok partili sisteme yönelişin de rolü vardır. Fakat ülkemizde çoğulcu sistemin başlangıç tarihi olarak 1946'yı kabul edebiliriz. 1960 ise, bu sistemin işçi ve emekçi çıkarlarını da az çok kapsamaya başladığı, dolayısıyla demokratik içeriğinin güçlendiği yıl oldu. Bir halk hareketinin sonunda yapılan 1961 Anayasası emekçilere birçok haklar tanıması bakımından ileri bir anayasaydı. Düşünce ve örgütlenme özgürlüğü alanında kısmi de olsa bazı haklar elde edildi. Birçok güçlüğe **rağmen sosyalist** partiler kuruldu. Hatta bunların faaliyetleri, Anayasa Mahkemesinin ve diğer **yüksek** yargı organlarının kararlarıyla yasal güvence altına alındı. Özellikle toplumumuz, yüzyıllık **birikimin de** katkısıyla, sosyalist partilerle yaşamaya alıştı.

Son sekiz yıldır yaşadığımız gerçeklik ise, ülkemizin bu gelişmesine tamamen zıttır. 1980'den sonra ülkemize, hiç de layık olmadığı dar bir elbise biçilmiş ve zorla giydirilmiştir. Burada özellikle işçi ve emekçilerin hakları biçilmiştir. Bu elbise, **toplumun ulaştığı farklılaşma düzeyinden ve bunları uzlaştırmaya** çalışan anlayıştan çok uzak terzilerin elinde dikilmiştir. Bütün yasal çerçeve "devleti nasıl korurum" anlayışıyla yeniden organize edilmiş, bunun önündeki en büyük engel olarak da demokratik hak ve özgürlükler görülmüştür. Bütün yasalar yasakçı bir gözle düzenlenmiş, hepsine **korku sinmiştir**. Bu anlayışla, **güdümlü** demokrasi kurmaya girişilmiş, bu durum vetolarla ve 12 Eylül yasaklarıyla biçimlendirilmeye çalışılmıştır. Bu yaklaşım içinde çeşitli hakim sınıf partileri bile az baskıya uğramamıştır. Bugün Partimizin karşı karşıya olduğu kapatılma tehlikesi, yakın zamana kadar, geçmişte **başbakanlık** yapmış şahsiyetlerin bile **desteklediği** partiler için sözkonusuydu.

Fakat toplumsal gerçeklik bu noktada da kendisini kabul ettirmiştir. Toplumumuza giydirilen dar elbise, önce "vetolar", "12 Eylül'e eleştiri yasağı", "eski politikacıların siyasi hakları" gibi en zayıf noktalarından zorlanmaya başlamıştır. Güdümlü rejim **projeleri çerçevesinde kurulan iki parti kısa sürede tarihe karışmış; vetolarla, kapatılma tehditleriyle** baskı altında tutulan diğer ikisi ise, bugün parlamentoya girmiştir. Böylece 1980'den sonra, burjuvazinin çeşitli partilerini dahi dışlayarak oluşturulmaya çalışılan siyaset tekeli, bir noktada delinmiş ve hakim sınıflar arasında bir consensusa varılmıştır.

Şimdi sanırım ülkemiz, bu uzlaşmanın emekçi sınıfları da kapsayıp kapsamayacağı, ya da ne ölçüde kapsayacağı sorusuyla karşı karşıyadır. Buna bağlı olarak Türkiye, son sekiz yıldır **kaybettiklerini** yeniden kazanabilecek midir, sorusu da gündemdedir. Ve bütün bu sorular gelmiş, **mahkemenizin** vereceği kararda düğümlenmiştir. Burada verilecek **kararla**, Türkiye'de emekçileri dışlayan bir hakim sınıf diktatörlüğü mü, yoksa onları da kapsayan gerçek bir parlamenter sistem mi olacak sorusu cevaplanacaktır.

1980 rejimi ne getirdi?

Sayın Başkan, değerli üyeler,

Bu sözlerimin salt bir demokrasi niyeti olarak algılanmaması daha önemlisi ülkemizin en **yakıcı** gereksiniminin bir ifadesi olarak kavranması bakımından, izin verirseniz, 12 Eylül'ün ülkemize hediye ettiği diğer olgulara ve halkımızın buradan çıkış temalarına değinmek istiyorum.

24 Ocak 1980'den beri bütün halk olarak kemerleri sıkıyoruz. Yıllardır şu söyleniyor: "**Ülkenin** 1979-80'de girdiği ekonomik bunalımdan çıkışı **ancak** emekçilerin fedakârlığıyla mümkündür. Tünelin ucundaki ışık görülmüş, bir-iki yıl daha dişimizi **sıktığımız takdirde ülke olarak feraha çıkacağız.**" **Her yeni zam ve ekonomik baskı tedbirinden sonra söylenen bu ninnidir.**

Halkın sekiz yıl dişini sıktıktan sonra, **ulaştığı nok-**

ta nedir? İşte 24 Ocak'ın bir tekrarı olan 4 Şubat ekonomik kararları ve yeni zamlar, yeni vergiler. Ve yine aynı anda yükselen fedakârlık çağrıları, umut edebiyatı. Hergün görüyoruz, daha düne kadar bu politikayı destekleyen gazeteler de dahil bütün basının manşetlerinde halkın feryadı dile getiriliyor.

Hadi 1980'den önce "anarşi ve terör" mazereti vardı, işçiler çalışmıyor, fabrikalar üretmiyordu, grevsiz gün geçmiyordu. 1980 bunalımının nedenleri böyle açıklanıyordu. Ya şimde ne var? Ülkemizde sekiz yıldır anarşi mi var, grev mi var? Ülkede tek bir grevin, tek bir toplantı ve gösterinin yapılmadığı koskoca altı yıl geçti. Grev ve sendika yasaları değiştirildi. DİSK kapatıldı, Türk-İş etkisiz hale getirildi. Yıllarca ücretler toplu pazarlık usulüyle değil Yüksek Hakem Kurulunca belirlendi. Emekçilerin konuşma, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü ortadan kaldırıldı. Bütün siyasi partiler kapatıldı, fakat işçi sınıfının sosyalist örgütlenmesi daha ağır baskı altına alındı. 12 Eylül sola yöneldi, kitleler sindirildi, Düşünün ki, 1980 öncesinde bu ülkede başbakanlık yapmış bir şahsiyet "konuşan Türkiye" isteğiyle yollara, meydanlara çıktı.

Yaprak kıpırdamayan bu ortamda elbet bazıları gününü gün edecekti ve öyle de oldu. Sayın Başbakan'ın bir meziyet gibi toplumun önüne koyduğu "köşeyi dönme" felsefesi, gerçekten bazılarına köşeyi döndürdü. Hayali ihracat yoluyla milyarları kaldırıp götürenleri sık sık basında okuyoruz. Millet kurtarılmayı beklerken, şirket kurtarmak moda oldu. Bizzat Başbakan, bazı büyük sermayedarların sahip oldukları villalardan, yatlardan, dış bankalardaki paralarından kaç kez söz etti?

Artık herkesin kabul ettiği gerçek, 1980'den sonra gelir dağılımında büyük değişikliğin ve adaletsizliğin yaşandığıdır. İSO (İstanbul Sanayi Odası) tarafından DİE verileri esas alınarak saptanan bir rapora göre, maaş ve ücretlilerin milli gelirdeki payı 1979 yılında yüzde 31 iken, 1986'da yüzde 18.6'ya inmiştir. *(Hürriyet 4.2.1988)* Bu gazetemiz "gelir dağılımında bizden kötüsü yok" başlığıyla verdiği haberde, maaş ve ücretlilerin, milli gelirden aldığı payın Nijerya'da yüzde 27.1, Libya'da yüzde 28, Kenya'da yüzde 41.9, Yunanistan'da yüzde 49.4, Meksika'da yüzde 42.4, Ürdün ve Sudan'da yüzde 47.6 düzeyinde bulunduğunu açıklamıştır.

Toplumumuz, Cumhuriyet'in hiçbir döneminde sosyal adaletsizliği bu ölçüde yaşamadı. Bu öyle çıplak bir gerçek haline gelmiştir ki, artık bunu bizzat TÜSİAD, TİSK gibi işveren kuruluşları seslendiriyor ve önlem alınmazsa "sosyal patlama" tehlikesini vurguluyor. Daha da acısı, hükümet hâlâ halkı fedekârlığa çağırırken, Dünya Bankası gibi büyük finans kuruluşları bile gelir dağılımındaki büyük adaletsizlikten söz ediyor.

"Kurtuluyoruz", "kurtulduk" derken, sekiz yıl sonra geldiğimiz nokta, 1980'den daha kötüdür. Emekçilerin yaşam düzeyi geriye gitmiştir de sanki ne kurtulmuştur? Sekiz yılda "köşeyi dönen" bir avuç insan ve bunun yanında 40 milyar doları bulan dış borç. Ve bu borcun faizini ödemek için, yeni borç arayan Merkez Bankası Başkanı. Yabancı kuruluşların ve bankaların verdikleri, bu borcun ödenme zorluğu ile ilgili sinyaller. Yüzde 60'lara varan enflasyon. Yukarda sıraladığımız siyasal baskılara ek olarak, ekonomide artan olumsuzluk işaretleri. Her şey, ülkemizin yeni ve daha derin bir bunalıma girdiğini gösteriyor. Ve ülkemiz 1980 ara rejiminden doğru dürüst çıkmamışken, yeni bir ara rejim tehlikesini tartışıyor. İşte bütün bu koşullarda ne fedakârlık çağrılarının ne de zaman isteklerinin hiçbir inandırıcılığı kalmamıştır.

Kitlelerde bir hareket başlamıştır. Bu hak değil midir? Halk sekiz yıl susmuş oturmuştur da ne kazanmıştır? Ülke ne kazanmıştır? Emekçi halkın son sekiz yılın tecrübesinden çıkardığı ders, demokrasinin, özgürlüklerin yok edildiği bir ortamda kendisine hayat hakkı olamayacağı gerçeğidir. İşte bu yüzden yıllardır susan Türk-İş, bir-buçuk milyon üyesiyle yemek boykotu yapıyor, meydanlara çıkıyor. İşçilerin Türk-İş'in Sakarya'da düzenlediği mitingde attığı sloganlardan birine dikkatinizi çekmek isterim. Basından öğrendiğim kadarıyla, onbinleri bulan topluluk, "İşçiler birleşin, iktidara yerleşin" diye bağırmıştır. Şimdi gündemde Ziraat Odaları'nın yani çiftçilerin eylem kararı vardır. Esnaf, 80 öncesinde olduğu gibi yine kepenk kapatmaktan söz ediyor. Gençlik kıpırdıyor. Şikayetçiler kervanına sanayiciler de katılıyor.

Meydanlar kapatılabilir mi?

Sayın Başkan, sayın üyeler

İşte bu; ne 'anarşi', ne 'yıkıcı eylem', ne de "bölücülük" tür. Ortada bütün yalınlığıyla bir sınıf mücadelesi vardır. Ve bunu ne partimiz, ne Türk-İş, hatta ne de işçiler icat etmiştir. Bunu 1980'den sonra hakim sınıflar halka dayatmıştır. İşçilerin konuşmak, yürümek ve işi bırakmaktan başka ne silahı vardır ki, iktidarı etkileyebilsinler ve bu gidişi hiç olmazsa bir ölçüde lehlerine çevirebilsinler? Bütün değerleri üretirler, fakat ne bunların bölüşümünde ne de dağılımında hiçbir söz hakkına sahip olmazlar. Üstüne üstlük sendika ve grev hakları da ortadan kaldırılır. İşte sayın Başsavcının suç saydığı sınıf çıkarı ve sınıf mücadelesi gerçeği budur. Ve koşullar herkesi bu gerçek karşısında tutum almaya zorlamaktadır. Sınıf sözü etti diye partimizin kapatılmasını isteyen sayın Savcıya soruyorum: Meydanlar kapatılabilir mi? Fabrikalar kapatılabilir mi? En doğrusu, bu nesnel gerçeği kabul etmek ve bunun yasal plana da yansımasını zorlamamaktır. Yaşam 80'lerin, sınıfsız, kaynaşmış bir toplum olduğumuz edebiyatını çoktan yerden yere vurmaya başlamıştır. İşte Partimiz bu noktada seçimini açıkça ortaya koyuyor. Sosyalist Parti, konuşan, yürüyen, hakkını arayan bir Türkiye için, demokrasiyi gerçekten kur-

mak, ezilen kitlelerin siyaset sahnesine çıkmasını sağlamak için kuruldu. Sosyalist Parti'nin safı, milyonlarca işçi, köylü ve emekçinin safıdır.

İşçi ve emekçi sınıflar yadsınamayacağına, onların fabrikalarda, meydanlarda ve basında yankılanan feryadına kulaklar kapanamayacağına göre, şimdi sorun şudur: Bu sınıfların hak ve çıkarları yasal sistem içinde temsil edilebilecek midir? Bu sınıflar ekonomik, toplumsal ve siyasal hayata ağırlıklarını koyarak bu gidişe dur diyebilecekler midir? Parlementoda temsil edilebilecekler ve iktidara gelebilme olanaklarına sahip olabilecekler midir? Kısaca Sosyalist Parti gibi partileri olabilecek midir? Ülkemizde bir burjuva diktatörlüğü mü olacak,yoksa bütün bunlar acısız ve sancısız gerçekleşebilecek midir? Değerli hakimler, bütün bu soruların yanıtları, büyük ölçüde partimizle ilgili vereceğiniz kararа bağlıdır.

Soruların olumsuz yanıtlarını düşünmek bile istemiyorum. Bize göre en sağlıklı yok, "İşçiler birleşsin, iktidara yerleşin" sloganının demokratik parlamenter sistem içinde yankılanabilmesi ve yaşayabilmesidir. Ama şu da bir gerçektir ki, yasal alanı işçi ve emekçi sınıflara bu isteği ortadan kaldırmak mümkün değildir. Zorlama yapılır, "olmaz" denirse, nelere yol açılacağını taktirlerinize bırakıyorum.

Gerçekleri abartarak ve karanlık bir tablo çizerek kimsenin ruhunu karartmak niyetinde değilim. Ama anlattıklarım ne yazık ki gerçek, hatta belki de gerçeğin küçük bir kısmıdır. Öte yandan çile ve ızdırap, Türkiye'nin işçi ve köylülerinin yüzyıllardır süregelen yaşam çizgisi olmuştur. Bu, onlar için sanki bir yazgıdır. Böyle bir ortamda halkın konuşmaya başlaması ve sesini yükseltmesi sağlıklıdır. Bu ses acaba biraz ferahlama ve özgürleşme yolunu açabilir mi? Bu soru, ülkemizin yeni bir bunalıma sürüklendiği bugünkü koşullarda anlamlıdır.

Bildiğiniz gibi, ülkemiz yüzyıldır periyodik olarak girdiği bunalımlar içinde çalkalanıyor. Yüzyıldır hakim sınıfların çözümleri deneniyor. "Çözüm" adı altında her getirilen, emekçiler için daha kötü yaşam koşulları oluyor. Ayrıca bu çözümlerin uygulanması döneminde her 10 yılda bir ara rejime giriliyor.

Çok seçenek olmasından ülkemiz ne kaybeder?

Şimdi soruyoruz: Yüzyıldır denenmiş olan, ülkemize ve halkımıza ne verdi? Hep bir kısır döngü içinde dönülüp, duruldu. Hakim sınıfların klasik politikaları bunalıma yol açtı. Bunalım ise halkı daha çok ezdi, sömürdü.

Yine soruyoruz: Bir kez olsun gerçek anlamda çok sesliliği ve çok renkliliği denersek ülke bundan ne kaybeder? Ülkemiz, elinde birkaç seçenek bulundurursa ve bunları tartıştırır, yarıştırırsa ne kaybeder? Bunlar ülkemiz için bir zenginliktir. Hele ara rejim tartışmalarının yapıldığı bir ortamda.

1980 öncesi yakınmalardan bir bölümü, ülkemizin içine yuvarlandığı bunalım ortamında parlamentonun ve siyasi partilerin bir çözüm bulamaması değil miydi? Gerçekten de o günkü koşullarda çözüm olarak sunulan öneriler, parlamentonun kalın duvarını aşıp, içeri yansıyamıyordu. Öte yandan en sorumlu makamda bulunan kişi "parlamento içinde çare tükenmez" sözünü yineleyip duruyordu. Bu söz o gün için bir gerçeği yansıtıyordu, fakat bugün için çok daha anlamlıdır. Sistem çare üretmeye izin verdiği ölçüde bu söz değerlidir. Dolayısıyla ülkenin bunalımdan uzaklaşması, büyük ölçüde yeni çözüm önerilerinin boğulmamasına bağlıdır. Çare bulmak,düşünmek demektir. Yani, özellikle bu koşullarda her düşünce saygıdeğerdir, makbuldür. Ülkemizin elinde çok seçenek bulunması özellikle bu dönemlerde yararlıdır.

Kaldı ki, Türkiye'nin genç ve yeni sınıflarının düşünce hayatına katılması, politika üretmesi çok daha değerlidir. Hele bir yüzyıllık köhne politikaları denedikten sonra... Yeni sınıfların önerileri geleceği temsil eder. Eski sınıfların duraganlığını aşar ve yeniliğin dinamizmini yansıtır. Bu dinamizm, bu hareket bereket demektir. İlerlemek demektir. Doğal olanı ülkenin yarınlarını da düşünerek bu yeniliği korumak ve teşvik etmektir.

Sosyalizmin yararı

Şöyle 20 yıl kadar gerilere dönelim. Bazı çevrelerce "anarşi dönemi" diye nitelenen 1960'lı yıllara uzanalım. O gün sosyalistlerin ileri sürdüğü önerileri hatırlayalım, bir de bugüne bakalım. O günlerde sosyalistlerin ortaya attığı birçok fikrin bugün hakim sınıf sözcülerinin dillerinde olduğunu görürüz. O yıllarda tabu sayılan birçok konuda sosyalistler yeni öneriler ileri sürdüler. Bunların başlangıçta statükoyu nasıl rahatsız ettiğini ve nasıl tepkiyle karşılaştığını hatırlarız:

— Aziz dostumuz ve müttefikimiz ABD'ye toz bile kondurulmazdı.

— Ulusal güvenliğimizin teminatı NATO'yu eleştirmek vatan hainliği ile eşdeğerdi.

— Millî menfaatlerimiz, AET'ye kayıtsız, şartsız hemen girmemizi gerektirirdi.

— Üs yoktu, sadece tesis vardı.

— Ortadoğu'daki en sadık müttefikimiz İsrail'di.

— "Sosyal adalet", "sosyal devlet", "toplumculuk" sözleri düpedüz komünistlikti.

— Bize plan değil pilav lazımdı.

— Konuşan Türkiye ne demek, yollar yürümekle aşınmazdı.

— Kültür emperyalizmi sözleri de yutturmacaydı.

— Ya toprak reformu? Mülkiyet ve miras hakkına en büyük tecavüzdü vs.

Oysa bugün bu sözlerin çoğunu, o günlerin Başbakanının ağzından dinlemek mümkündür. Yine hükümetin bazı öneri ve uygulamalarına da bu düşünceler yansımaktadır.

Ben, sosyalistlerin o zaman söylediklerinin hepsi

doğruydu demek istemiyorum. Fakat demek ki, 20 yıl sonra toplumsal bilinç haline gelen çok temel doğrular varmış. Bunlar toplumun bilincine yazıldığına ve hatta yer yer resmi politika haline geldiğine göre ülkemiz 1961 Anayasası'nın getirdiği nispeten özgür ortamdan kazançlı çıkmış.

İşte Mahkemenizin vereceği karar, böyle bir yararla da ilgilidir. Sosyalist Parti, 20 yıl önceki örnekleri gibi, geleceğe uzanan yeni politikalar izlemektedir. Programımız ülkemizin hem bugününe, hem de yarınına ışık tutmaktadır. Bırakalım, bu seçenek de kendini halka sunma fırsatını elde etsin. Bırakalım, Sosyalist Parti'nin önerdiği çareler de tartışılsın. Tartışmadan ne kaybederiz? Bırakalım, doğruya, eğriye halk karar versin. Seçimi halk yapsın. Sosyalist Parti programı yanlışsa, ya da savcının iddia ettiği gibi zararlıysa, bu partinin yaşamaması gerekiyorsa, bırakalım bunu halk değerlendirsin. Demokratik bir ortamda halkın doğruyu bulacağına inanıyorum.

İşin gerçeği, Sosyalist Parti'nin yeni çözümlerinin, 1960'larda olduğu, topluma malolacağı ve ülkemizin yarınlarının kurulmasında itici rol oynayacağıdır. Böyle bir yararı niye kendi ellerimizle ortadan kaldıralım?

Programımızın demokratik özü

Sosyalist Parti ülkemizin hem bugününü hem de yarınlarını gözönüne alarak, demokrasi ve özgürlükleri içtenlikle savunmaktadır.

Demokrasi olmadan emekçilerin iktidarı alması ve sündürmesi mümkün değildir. Sosyalist Parti, Demokratik Halk İktidarı ile emekçilerin *doğrudan* iktidarını öngörmüştür ve bunu sağlayacak, güçlendirecek mekanizmaları bulmaya çalışmıştır. Demokrasi, emekçiler için ekmek, su kadar değerlidir ve iktidarı aldıktan sonra bu çok daha önem kazanır. Bu konuda içtenliğin ölçüsü, işçi-köylü iktidarı kurma konusundaki içtenlikle eşdeğerdir. Demokratik Halk İktidarı demokrasiyi daha da geliştirip, tabana yaymak, gerçek bir sivil toplum yaratmak için bir araçtır. Bu, programımızda belirttiğimiz sosyalist demokrasinin özüdür. Programımızın 11. ve 13. maddeleri bu konudaki görüşlerimizi ayrıntılı olarak açıklamaktadır.

Partimiz, demokrasinin, bugüne kadar olmadığı ölçüde yaygınlığına ve derinliğine, toplumun en küçük hücrelerine kadar geliştirilip, güçlendirilmesinden yanadır. Bu amaçla Sosyalist parti programında özgürlüklere büyük ağırlıkla yer verilmiş ve bunlar güvence altına alınmıştır.

En başta, programımız, hiçbir düşünceyi suç saymadığını açıkça ilan etmiştir. Herkesin, her topluluğun, her türlü aracı kullanarak düşüncesini açıklaması teşvik edilmiş ve güvence altına alınmıştır. Demokratik Halk İktidarında herkes izin almaksızın basın ve yayın faaliyetlerinde bulunma hakkına sahiptir.

Herkes vicdan, kanaat, dini inanç veya inanmama özgürlüğüne sahiptir. Yine herkes, tek başına veya toplu olarak dilekçe verme hakkına sahiptir. Demokratik Halk İktidarında halkın toplanma, gösteri ve yürüyüş düzenleme, dernekleşme, haberleşme, gezi ve yerleşme özgürlükleri ile can ve mal güvenliği, konut dokunulmazlığı güvence altındadır.

Tüm çalışanların örgütlenme, sendika kurma ve grev hakları vardır. Sendikalar, devlet ve iktidar partisinin emri altına alınamaz.

Herkes bilim, kültür ve sanatı özgürce öğrenme, öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda faaliyet ve araştırmada bulunma hakkına sahiptir. Üniversitelerin, akademilerin, devletten özerk olarak faaliyette bulunmaları güvence altına alınmıştır.

Herkesin hak arama özgürlüğü ve savunma hakkı güvence altındadır. Kimseye eziyet ve işkence yapılamaz. İnsan onuruna aykırı cezalar konulamaz. İdam cezası kaldırılacaktır. Gözaltı süresi en çok 24 saate indirilecektir.

Tüm bunlar, programımızın demokratik içeriğini gösteren bazı örneklerdir. Şüphesiz, programımızın en önemli maddelerinden biri, direnme hakkıdır. Sosyalist Parti, kendi yönetimi altında olan haksızlıklara karşı kitleleri direnmeye çağıran ülkemizdeki ilk parti olma özelliğini de şerefle taşıyacaktır.

Sosyalist Parti ülkemizin bağımsızlığı konusunda da titizdir. Yine programımızın 38. ve 39. maddeleri bağımsızlığımızın nasıl korunacağını anlatmaktadır. Partimiz ülkemizin olduğu kadar, kendisinin ideolojik, siyasi ve örgütsel bağımsızlığını da gözünün bebeği gibi korur.

Gördüğünüz gibi, Sosyalist Parti her şeyiyle Türkiyeli bir partidir. Partimiz tamamen bu anlayışlarla ve Türkiye emekçilerinden aldığı güçle iki yıldan fazla süren bir çalışma sonunda kurulmuştur. Bu çalışma herkesin önünde açık olarak cereyan etmiş, programımız ciddi tartışmalar içinde şekillenmiştir. Partimizin kurucuları, yüzde 70'i işçi ve emekçi, gerisi aydın olan bu toprağın insanlarıdır. Bir kısmı İstanbul'un büyük fabrikalarından, bir kısmı İzmir ve Adana'nın işyerlerinden, Zonguldak madenlerinden, tersanelerden, Ege'nin, Doğu Anadolu'nun köylerinden, hepsi de alınteriyle yaşayan, hayatını emeğiyle kazanan insanlardr. Hepimiz bu topraklar üstünde aynı havayı soluduk, aynı sevinci ve aynı kederi paylaştık. Vergi verdik, asker olduk, okul bitirdik. Ne bazılarının olduğu gibi çift pasaportumuz var, ne de İsviçre bankalarında paramız. Her zaman olduğu gibi, ülke sıkıntıya girdiği zaman da buradayız. Sosyalist Parti kaderiyle, kıvancıyla, bu ülkenin insanlarının yazgısını kendi yazgısı kabul eder ve ülkemizin, halkımızın refah ve mutluluğundan başka bir şey düşünmez.

Başsavcılığın Partimiz hakkındaki kapatma istemini, hem Türkiye'nin gerçeklerine, hem de yasalara uygun bulmadığımızı yinelemek istiyorum. Bu, haksız bir taleptir. Yüce Mahkemenizden bu talebin reddini dilerim, hepinize saygılar sunarım. Beni dinlediğiniz için teşekkür ederim.

Doğumunun 170. Yılında Karl Marks Yaşıyor

Karl Marks, 5 Mayıs 1818'de, Almanya'nın Trier kentinde doğmuştu. Bugün doğumundan 170 yıl sonra, temel ilkelerini oluşturduğu bilimsel sosyalist teorinin bunalımından sözediliyor. Marksizmin öngörülerinin yanlış çıktığı, iflas ettiği söyleniyor.

Gerçek nedir? En başta şu soruya net bir yanıt vermek gerekiyor. Yaşadığımız yüzyılda dünyanın çehresini hangi akım değiştirdi? Ezilen ve acı çeken yığınları, sömürü ve baskıya karşı arkasında toplayan bayrak hangisidir?

Ne liberalizm, ne ütopik sosyalizm, ne anarşizm, ne Bernsteincılık, ne de sosyaldemokrasi değil; emperyalist boyunduruğa karşı muhalefet edip de başarıya ulaşmış tüm toplumsal devrimlere bilimsel sosyalist teori önderlik etti. Bu önerme, bir inanç, bir temenni değil, dünya sınıf mücadelesi pratiğinde kanıtlanmış bir gerçektir.

Marksizme göre kuramsal bilgi, geçmiş deneyimlerin ve pratiklerin bir soyutlanmasından ibarettir. Bu soyutlama, gelecekteki pratiklerde tekrar tekrar sınanarak hayata uymayan safralarını atar ve bu yolla daha geniş, geçerli soyutlama düzeylerine ulaşır. Bizzat sosyalist teorinin kendisi de bu süreçten bağımsız değildir. Her pratiğe belirli siyasi ve ideolojik çözümlemelerle girilir ve yaşam içinde bu çözümlemelerin yetersiz olduğu, hatta bazı yönleriyle hatalı olduğu gözlenir. Bilimsel teori, mevcut bilgi düzeyinden gelen sınırlılığı baştan kabul ettiği için yolunu şaşırmak ve silinmek bir yana gözlemlenen yetersizliklerin tahlilini, teorisine bir katkıya dönüştürebilir ve sınırlarını aşabilir. Marksizmin; mutlak doğru olduğunu iddia eden ve bu nitelikleri dolayısıyla bir türlü pratiğe giremeyip saf kalan teorilere oranla, üstünlüğü tam da bu noktadadır.

İnsan düşüncesi her zaman, en karanlık çağlarda bile, kendisine temel edinebileceği kaynaklar bularak ilerleyebilmiştir. Marksizmin kurucuları sol hegelcilikten, foyerbahçılıktan gelirler, oralarda kendilerine dayanaklar, çıkış noktaları bulmuşlar, insanlık düşüncesine eklemlenmişlerdir. Bu sayede hayal dünyasında gezinmemişlerdir. Büyüklükleri vahiler üretmelerinden değil, döl yataklarından devraldıkları kirlerinden, zaman içinde arınabilmelerinden gelir. Bu düşünsel arınmanın itici gücü de her zaman toplum içindeki dinamik güçlerin mücadele pratiği olmuştur.

Tartışılan sorun, dünyayı değiştirme sorunudur. Ölçüt de en sonunda ideolojilerin kitleleri seferber edecek maddi bir güç oluşturup, oluşturamadıklarıdır. Tarih bu sorunu çözmüştür. Yığınları yerlerinden oynatma başarısını sosyalizm gösterebilmiştir. Öyleyse, hayatla birleşen, dünyayı değiştirme pratiğiyle birleşen, sosyal pratiğe yön veren tek akım budur. Bilimsel sosyalizm bu yönüyle rakipsizdir. Tek başına bu olgu, devrimci teorinin gerçekle birleştiğini kanıtlamaya yetiyor.

Geçenlerde bir haftalık dergi kapak resminde Marks'ı bir hayalet kılığına sokup, göğe uçurdu, marksizmin öldüğünü ima etti. Evet, dünya üzerinde gerçekten de "bir hayalet kol geziyor." Marks ve Engels'in 1848 yılında kaleme aldıkları "Komünist Manifesto"nun ilk cümlesi geçerliğini koruyor.

Karl Marks'ın 170. doğum yıldönümüne rastlayan bu sayımızda iki makale sunuyoruz. Birincisi Marks'ın F. Bolte'a bir mektubu. İkincisi de Marks'ın mücadele ve çalışma arkadaşı F. Engles'in T. Cuno'ya yazdığı bir mektup. İki makale de Marks ve Engels'in Enternasyonal içinde Proudhoncu ve Bakuninci anti-otoriter, anarşist fikirlere karşı ideolojik mücadelelerini içeriyor.

80'ler, Türkiye Solu'na bazı kötü gelenekler yerleştirdi. Otorite, disiplin, parti, öncü kavramları ağır darbeler yedi. Solun önemli bir bölümü demokrasicilik oynamaya başladı. 80 öncesi, disiplini, merkeziyetçiliği aşırı ölçüde vurgulama tavrı, 80 sonrası zıddına dönüştü.

Güllük, gülistanlık bir ülkede yaşamıyoruz. Türkiye sosyalistleri, önümüzdeki ağır mücadele şartlarına, sağdan esen bu rüzgarı altetmeden giremeyecek. Marks ve Engels'in, her türlü otorite ve disipline karşı çıkan fikir akımlarını eleştirdikleri, bu iki mektubunun günümüze de ışık tutacağını umuyoruz.

SAÇAK

Marks'ın F.Bolte'a Mektubu

Londra, 23 Kasım 1871

...*Enternasyonal,* sosyalist veya yarı-sosyalist tekkelerin yerini, işçi sınıfının gerçek bir mücadele örgütünün alması için kuruldu. Özgün Tüzük ve Kuruluş çağrısı daha ilk bakışta bunu ortaya koyar. Öte yandan tarihin gidişi tekkeciliği ezmemiş olsaydı Enternasyonal varlığını sürdüremezdi. Sosyalist tekkeciliğin gelişmesi ile gerçek işçi sınıfı hareketinin gelişmesi daima birbirine ters orantılıdır. Tekkeler, işçi sınıfı bağımsız bir tarihsel hareket için henüz olgun olmadığı sürece temize çıkarılır (tarihsel olarak). İşçi sınıfı bu olgunluğa ulaşır ulaşmaz, bütün tekkeler özünde gericidirler. Bununla birlikte, tarihin her yerde açığa vurduğu şey, Enternasyonal'in tarihinde tekrarlandı. Eskiyen şey, kendini yeniden kurmaya, yeni kazanılmış biçimin içinde konumunu sürdürmeye çalışır.

Ve Enternasyonal'ın tarihi, Enternasyonal'in içinde gerçek işçi sınıfı hareketine karşı kendilerini ispat etmeye çalışan tekkelere ve amatör deneylere karşı *Genel Konsey'in sürekli bir mücadelesi* idi. Bu mücadele *kongrelerde,* ama daha çok Genel Konsey ile tek tek seksiyonlar arasındaki özel görüşmelerde yürütüldü.

Paris'te Prudonistler (Karşılıkçılar) [1] Birlik'in ortak kurucuları oldukları için, doğal olarak, ilk birkaç yıl dizginleri elde tuttular. Daha sonra, kuşkusuz, bunlara muhalif, kollektivist, pozitivist vb. guruplar kuruldu.

Almanya'da-Lasal kliği. Kötü şöhretli Schweitzer ile iki yıl bizzat yazıştım ve ona Lasal'ın örgütünün sadece bir tekke örgütü olduğunu ve bu haliyle Enternasyonal'in onca emek verdiği gerçek işçi hareketi örgütüne düşman olduğunu, tartışma götürmez biçimde kanıtladım. Bunu anlamamasının kendine göre "nedenler"i vardı.

1868'in sonunda, Rus Bakunin, Enternasyonal'in içinde *"Alliance de la Dèmocratie Socialiste"* [2] adı altında ve *kendi liderliği ile bir ikinci Enternasyonal* kurmak amacıyla Enternasyonal'e katıldı. Kendi -her türlü teorik bilgiden yoksun olan bu adam- bu ayrı yapı içinde Enternasyonal'in bilimsel propagandasını temsil etmeye kalkıştı ve bu propagandayı *Enternasyonal'in içindeki* bu ikinci *Enternasyonal'*in özel işlevi haline getirmek istedi.

Kendi programı Sağ'dan ve Sol'dan toplanıp üstünkörü bir araya getirilmiş bir bulamaçtı: *sınıfların eşitliği (!), toplumsal hareketin başlangıç noktası olarak miras hakkının kaldırılması* (St. Simoncu saçmalık), üyelere dayatılan *bir doğma olarak ateizm* ve baş doğma (Prudonist) olarak da *politik hareketten kaçınmak.*

Çocuklar için yazılmış bu okuma kitabı, işçi sınıfı hareketi için gerçek koşulların henüz pek az gelişmiş olduğu İtalya ve İspanya'da ve Latin İsviçresi ile Belçika'daki birkaç kendini beğenmiş, muhteris ve boş doktrinci arasında rağbet gördü (ve hâlâ belirli bir ölçüde tutuluyor).

Bay Bakunin için doktrin (Prudon, St. Simon ve diğerlerinin kırıntılarından alıp mayalandırdığı bulamaç) ikincil bir mesele -sadece kişisel olarak kendini kanıtlamanın bir aracı- idi ve halâ da öyledir. Teorisyen olarak bir hiç olmasına rağmen, havasını, bir entrikacı olarak bulur.

Genel Konsey yıllarca bu entrikaya karşı savaşmak zorunda kaldı. (Fransız Prudonistleri tarafından belirli bir ölçüde destekleniyordu, özellikle *Güney Fransa'*da). Sonunda, Genel Konsey, 1,2 ve 3, IX, XVI ve VXII (sayılı) Konferans Kararları sayesinde, uzun zamandır hazırladığı darbesini indirdi. [3]

Friedrich Bolte: Amerikan işçi hareketinin önde giden siması; Almanya doğumlu; Enternasyonal'e bağlı Kuzey Amerikan seksiyonlarının Federal Konseyi sekreteri (1872); Genel Konsey üyesi (1872-74); 1974'te Genel Konsey'den ihraç edildi.

1 Karşılıkçılar: 1860'larda Prudoncular kendilerine bu ismi vermişlerdi. Çalışan halkı kurtarmak için, kooperatifler, karşılıklı yardım dernekleri vb. kurmak gibi küçük burjuva reformist planlar hazırlıyorlardı.

2 *Alliance de la Dèmocratie Socialiste:* Bakunin'in Ekim 1868'de Cenevre'de kurduğu uluslararası örgüt.

3 1871 Londra Konferansı'nda alınan şu kararlardan söz ediliyor: "Ulusal Konseylerin Atanması" (Karar 2, madde 1,23); "İşçi Sınıfının Politik Eylemi" (Karar IX); "Sosyal Demokrasi'nin Birliği" (Karar XVI); ve 'İsviçre'nin Fransızca Konuşan Kesimindeki Bölünme" (Karar VII).

Söylemeye gerek yok ki, Genel Konsey Avrupa'da savaştığı şeyi Amerika'da desteklemez. 1, 2, 3 ve IX (sayılı) Kararlar, şimdi, New York Komitesi'ne bütün tekkeciliğe ve amatör guruplara bir son vermesi ve gerekirse, onları ihraç etmesi için yasal silahlar veriyor.

İşçi sınıfının politik hareketinin son hedefi, kuşkusuz, politik iktidarın, bu sınıf için fethidir ve bu da, doğal olarak işçi sınıfının kendi ekonomik mücadelesinden doğan ve belirli bir noktaya kadar geliştirilmiş, *önceden kurulmuş bir örgütü* gerektirir.

Ne var ki, öte yandan, işçi sınıfının hâkim sınıflara karşı *sınıf* olarak ortaya çıktığı ve onları dışardan baskı yaparak zorladığı bir hareket, bir politik harekettir. Örneğin, belirli bir fabrikada veya belirli bir iş kolunda tek tek kapitalistleri grevler yoluyla daha kısa iş gününe zorlama girişimi vb. saf anlamda ekonomik bir harekettir. Öte yandan, bir sekiz saat(lik iş günü) vb. *yasa*sını zorlama hareketi bir *politik* harekettir.Ve bu şekilde,işçilerin ayrı ayrı ekonomik hareketlerinden her yerde bir *politik* hareket, yani, kendi çıkarlarını genel bir biçimde, genel ve toplumsal bakımdan zorlayıcı bir güce sahip bir biçimde dayatmayı amaçlayan bir *sınıf* hareketi doğar. Bu hareketler önceden kurulmuş bir örgütlenmeyi bir ölçüde gerektirirlerken, bir yandan da, aynı ölçüde, bu örgütlenmeyi geliştirmenin bir aracıdırlar.

İşçi sınıfı henüz, örgütlenme bakımından kollektif iktidara, yani hâkim sınıfların politik iktidarına karşılkesin bir seferberlik açacak kadar ilerlemiş değilse, bu iktidara karşı sürekli ajitasyon ve hâkim sınıfların politikalarına yönelik düşmanca bir tavırla, her durumda, bu amaç için eğitilmelidir. Aksi halde, işçi sınıfı, Fransa'da Eylül devriminin [4] gösterdiği gibi ve İngiltere'de Bay Gladstone ve Ortakları'nın şimdiye kadar başarıyla sürdürdükleri oyunun da ortaya koyduğu gibi, hâkim sınıfların elinde oyuncak olur.

4 Eylül 1870'te Fransız ordusu Sedan'da yenilir ve Paris halkı ayaklanarak cumhuriyetin kurulmasını sağlar. Fakat Thiers'in başına geçtiği yeni hükümet ayaklanan halka karşı Prusya ordusu ile işbirliği yaparak ihanet eder.

Engels'in Theodor Cuno'ya Mektubu

Londra, 24 Ocak 1872

... Enternasyonal'e karşı 1868'e kadar entrika çeviren Bakunin, Bern Barış Kongresi'nde fiyaskoya uğradıktan sonra Enternasyonal'e katıldı. [1] Ve hemen Enternasyonal'in *içinde* Genel Konsey'e karşı tertiplere başladı. Bakunin'in, Prudonizm ile komünizm karışımı kendine özgü bir teorisi var. Birincisi ile ilgili başlıca nokta, ortadan kaldırılması gereken esas kötülük olarak sermayeyi, yani, toplumsal gelişmeden doğan kapitalistler ile ücretli emekçiler arasındaki sınıf antagonizmini değil, devleti görmesidir. Büyük Sosyal Demokrat işçi kitlesi, devlet gücünün, hâkim sınıflarının -toprak sahipleri ve kapitalistler- kendi toplumsal ayrıcalıklarını korumak üzere kendileri için oluşturdukları örgütten başka şey olmadığı görüşümüzü savunurken, Bakunin, sermayeyi yaratanın devlet olduğunu, kapitalistin sermayesine *ancak devletin lütfu ile* sahip olduğunu öne sürüyor. Baş kötülük devlet olduğuna göre, yok edilmesi gereken, her şeyden çok devlettir ve o zaman, kapitalizm kendiliğinden cehennem olup gidecektir. Biz, tam aksine şöyle diyoruz: Sermayeyi, üretim araçlarının birkaç elde toplanmasını yok edin, o zaman devlet kendiliğinden düşecektir. Arada esaslı bir fark var: Daha önce toplumsal bir devrim olmadan devletin kaldırılması saçmadır; sermayenin kaldırılması tam da bu toplumsal devrimdir ve üretim tarzının tamamında bir değişimi gerektirir. Bakunin için esas kötülük devlet olduğuna göre, devlet -ister cumhuriyet, ister monarşi veya bir başka şey olsun, her türlü devleti- canlı tutabilecek hiçbir şey yapılmamalıdır.

Dolayısıyla, *her türlü politikadan tamamen uzak durulmalıdır*.Politik bir eylemde bulunmak,özellikle bir seçime katılmak, bu ilkeye bir ihanet olacaktır. Yapılması gereken, propagandaya devam etmek, devlete küfretmek, örgütlenmek ve *bütün* işçiler, dolayısıyla çoğunluk kazanıldığı zaman, her türlü otoriteyi defetmek, devleti kaldırmak ve onun yerine Enternasyonal'in örgütünü geçirmektir. Kendisiyle bir-

Friedrich Theodor Cuno (1846-1934): Alman ve uluslararası işçi hareketinin önderlerinden; Birinci Enternasyonal'in etkin üyesi; daha sonra Amerikan işçi örgütü "Emeğin Şövalyeleri"nin önderlerinden; *New Yorker Volkszeitung'un* yazarlarından.

1 Eylül 1868'de Bern'de toplanan Barış ve Özgürlük Birliği Kongresi'nde Bakunin'in kendi sosyalist programını kabul ettirme çabasına değiniliyor. Programı oy çokluğu ile reddedilen Bakunin Birlik'ten ayrılmış ve Uluslararası Sosyalist Demokrasi Birliği'ni kurmuştur.

likle kıyametten önceki bin yıllık barış dönemini başlatacak olan bu büyük eyleme *toplumsal tasfiye* denmektedir.

Bütün bunlar kulağa son derece radikal geliyor ve öylesine basit ki, beş dakika içinde öğrenilebilir. Bakuninist teorinin, İtalya ve İspanya'da, genç avukatlar, doktorlar ve diğer doktrinciler arasında hızla taraftar bulmasının nedeni budur. Ama işçi kitlesi, kendi ülkelerinde halkı ilgilendiren işlerin kendilerini ilgilendirmediğine asla inandırılamayacaklardır. Onlar doğal olarak *politik düşünürler* ve onları politikayı bir yana bırakmaları gerektiğine inandırmaya çalışanları sonunda terk ederler. İşçilere, her şart altında politikadan uzak durmaları gerektiğini va'zetmek, onları, rahiplerin veya burjuva cumhuriyetçilerin kollarına itmektir.

Enternasyonal, Bakunin'e göre, politik mücadele için değil, toplumsal tasfiye gerçekleşir gerçekleşmez eski devlet örgütünün yerini almak için kuruldu. Bundan, Enternasyonal'in Bakuninist geleceğin toplumu idealine mümkün olduğu kadar yakın olması gerektiği sonucu çıkar. Otorite -eşittir- devlet -eşittir- mutlak kötülük, olduğu için, bu toplumda, her şeyden önce hiç bir *otorite* olmayacaktır. (Bu insanlar, son kertede karar veren bir irade ve hiç bir yönetici olmadan, bir fabrikayı nasıl çalıştıracaklar, bir demiryolunu nasıl işletecekler, bir gemiyi nasıl yüzdürecekler? Bu konuda tabii bize bir şey söylemiyorlar.) Çoğunluğun azınlık üzerindeki otoritesi de kalkıyor. Her birey ve her topluluk özerk oluyor. Her bireyin kendi özerkliğinden biraz vazgeçmemesi halinde, sadece iki kişilik bir toplumun bile nasıl mümkün olacağı konusunda Bakunin, yine sessiz kalıyor.

Ve dolayısıyla Enternasyonal de bu kalıba göre düzenlenmelidir. Her seksiyon ve her seksiyon içindeki her birey özerk olacak. Genel Konsey'e, kendisi için bile moral bozucu, tehlikeli bir otorite ihsan eden *Basel Kararları*'nın [2] canı cehenneme! Bu otorite gönüllü olarak verilmiş olsa bile kaldırılmalıdır, *çünkü* otoritedir!

İşte bu dolandırıcılığın ana noktaları kısaca bunlardır. Peki, Basel kararlarını alanlar kimlerdir? ***Bay Bakunin ve ortakları!***

Bu beyler Basel Kongresi'nde Genel Konsey'i Cenevre'ye taşıma, yani, ele geçirme planlarını uygulayamayacaklarını gördüklerinde, başka bir yol izlediler. Büyük Enternasyonal içinde enternasyonal bir dernek olan *Alliance de la Démocratie Socialiste*'yi kurdular. Bunu hangi bahaneyle yaptıklarını bugünkü Bakuninist İtalyan basınında, örneğin, *Proletario* ve *Gazzettino Rosa*'da [3] bulacaksınız. Latin ırkları sıcakkanlı oldukları için, yavaş hareket eden, soğuk Kuzeylilerinkinden daha ateşli bir programın gerekli olduğu iddia ediliyor. Bu küçük ve zarif tasarı Genel Konsey'in direnmesi üzerine boşa çıktı. Genel Konsey, kuşkusuz, Entenasyonal'in *içinde* herhangi bir ayrı *enternasyonal* örgütü hoşgörü ile karşılayamazdı. Bu tasarı, o günden beri, Bakunin ve arkasındaki güruhun Enternasyonal'in programının yerine gizlice Bakunin'in programını geçirme çabaları ile bağlantılı olarak çeşitli biçimlerde ortaya çıktı. Öte yandan, Jules Favre ve Bismarck'tan Mazzini'ye kadar bütün gericiler bir Enternasyonal'e saldırma sorunu çıktığında [illegible]'likle, Bakuninistlerin saçma sapan palavralarına sarıldılar. Bu yüzden Mazzini ve Bakunin'e karşı 5 Aralık'ta, *Gazzettino Rosa*'da da yayımlanan demeci vermem gerekiyordu.

Bakunin güruhunun çekirdeği Jura içinde birkaç düzine insandan ibarettir. Peşlerinden sürükledikleri işçi sayısı iki yüzü zor bulur. Bunların İtalya'daki öncüleri her yerde İtalyan işçilerinin sözcüleri gibi davranan genç avukatlardan, doktorlardan ve gazetecilerden oluşuyor. Aynı markadan birkaç kişi Barselona ve Madrit'te var. Zaman zaman Lyons ve Brüksel'de de bir tane -asla işçi olmayan- bulabilirsin. Burada tek bir numune var, Robin.

Kongre'nin imkânsız hale gelmesi üzerine, koşulların baskısı altında toplanan konferans (Birinci Enternasyonal'in 1871'de Londra'da toplanan Konferans'ı -Ed.) bunlar için bir bahane oldu ve İsviçre'deki Fransız mültecilerin çoğu, arada bir akrabalık bağı bularak veya kişisel nedenlerle onların safına (Prudonistler olarak) geçtikleri için, kampanyalarına hız kazandırdılar. Hoşnutsuz azınlıklar ve keşfedilmemiş dehalar, doğal olarak, Enternasyonal'in içinde her yerde bulunabilirler. Bunlara itibar edildi ve bu sebepsiz değildi.

Şimdiki durumda bunların savaş gücü şöyledir:

1) Bizzat Bakunin-kampanyanın Napoleon'u.

2) 200 Juracı ve Fransız seksiyonunun 40-50 üyesi (Cenevre'deki mülteciler).

3) Brüksel'de, onların yanında *açıktan* yer almayan, *Liberté*'nin [4] editörü, Hins.

4) 1871 Fransız seksiyonunun kalıntıları. Bunları asla tanımadık. Şimdilik birbirine düşman üç parçaya bölünmüş durumdalar. Sonra, Herr von Schweitzer tipinde yaklaşık 20 kadar Lasalcı var. Bunların hepsi Alman seksiyonundan atılmış *(kitle halinde Enternasyonal'den çekilme önerileri yüzünden);* aşırı merkeziyetçilik ve katı örgütlenme savunucuları olarak, Anarşistlerin ve özerklik yanlılarının birliğine tıpatıp uyuyorlar.

5) İspanya'da, işçileri, özellikle Barselona'da, en azından teorik olarak güçlü biçimde etkileyen, Bakunin'in birkaç dostu ve taraftarı var. Ne var ki, İspanyollar örgütlenme konusunda çok ciddidirler ve bu konuda, başkalarındaki eksikliği derhal fark

2 Basel Kongresi'nde örgüt sorunlarına ilişkin olarak Genel Konsey'in yetkilerini genişleten kararlarına değiniliyor.

3 *Gazettino Rosa:* sol kanat Mazzinicilerin günlük yayın organı. 1871'de Paris Komünü'nü destekledi ve Enternasyonal'in dökümanlarını yayımladı. 1872'den itibaren Bakuninistlerin etkisi altına girdi.

4 *La Liberté:* Enternasyonal'in Belçika'daki yayın organlarından biri.

ederler. Bakunin'in buradaki başarı şansının ne olabileceği Nisan'daki İspanyol Kongresi'ne kadar anlaşılmayacak ve orada işçiler ağırlıkta olacağı için endişelenmek için sebep görmüyorum.

6) Son olarak, İtalya'da, Turin, Bologna ve Girgenti seksiyonları, bildiğim kadarıyla, kongrenin *vaktinden önce* toplanmasından yana olduklarını açıkladılar. Bakuninist basın 20 İtalyan seksiyonunun buna katıldığını iddia ediyor; ben bunları tanımıyorum. Her ne ise, hemen her yerde, liderlik, Bakunin'in dostlarının ve taraftarlarının elinde ve bunlar müthiş şamata yapıyorlar. Ama daha yakından bir inceleme, büyük bir ihtimalle, bunları izleyenlerin sayıca fazla olmadıklarını ortaya koyacak; çünkü, İtalyan işçilerin büyük kısmı hâlâ Mazzinicidir ve Enternasyonal politikadan uzak durmakla özdeşlendiği sürece öyle kalacaktır.

Her ne ise, şimdilik İtalya'da Enternasyonal içinde söz sahibi olan Bakuninist güruhtur. Genel Konsey'in bu durumdan şikayet etmeye niyeti yok. İtalyanlar istedikleri bütün saçmalıkları yapma hakkına sahipler ve Genel Konsey onlara ancak barışçı tartışma yolu ile karşı koyacak. Daha yeni üye olan ve yeterince bilgilendirilemeyen seksiyonların, özellikle, tartışan *her iki* tarafı dinlemeden böyle bir meselede saf tutmaları her ne kadar son derece garip ise de, bu insanlar juracı anlamda bir kongreden yana olduklarını açıklama hakkına da sahiptirler! Turinlilere bu mesele hakkında çıplak gerçeği anlattım ve benzer açıklamalarda bulunan öteki seksiyonlar için de aynı şeyi yapacağım. Çünkü arada bir yakınlık olduğunu gösteren bu tür açıklamaların her biri, Genel Konsey'e karşı Genelge'de[5] yapılan asılsız suçlamaları ve yalanları dolaylı olarak onaylamaktır. Yeri gelmişken belirteyim, Genel Konsey kısa süre içinde bu konuda kendi genelgesini yayımlayacaktır. *Bu genelge çıkana kadar* Milanoluların benzer bir açıklama yapmalarını önleyebilirsen, bütün isteklerimizi yerine getirmiş olacaksın.

En komiği, juracılardan yana olduklarını açıklayan ve böylece bize otoriter olduğumuz için serzenişte bulunan aynı Turinlilerin, şimdi birdenbire, Genel Konsey'den, Turinli rakip *Federazione Operaia*'ya karşı daha önce asla görülmemiş ölçüde otoriter önlemler alınmasını, Enternasyonal'in üyesi bile olmayan *Ficcanaso* [6]'dan Beghelli'yi aforoz etmesini vb. talep etmeleridir. Ve üstelik, *Federazione Operaia*'nın kendisi hakkında ne söylediğini daha biz bile işitmemişken!

Geçen Pazartesi sana Jura Genelgesi ile birlikte *Révolutions Sociale*'yi [7], Cenevre'de çıkan Egalité'nin bir sayısını (Juracılardan yirmi kat daha fazla işçiyi temsil eden Cenevre *Comité Fédéral*'in yanıtının yer aldığı sayının kopyaları ne yazık ki elimde kalmadı) Almanya'dakilerin durumu hakkında ne düşündüklerini gösterecek olan bir *Volksstaat* [8] gönderdim. Saksonya Bölge Toplantısı -60 yöreden 120 delege- Genel Konsey'in yanında olduklarını *oybirliği* ile açıkladılar. [9]

Belçika Kongresi (Aralık 25-26) Tüzük'te değişiklik istiyor, ama *olağan* kongrede (Eylül'de).[10] Fransa'da her gün oy birliği anlamına gelen bildiriler alıyoruz. Burada, İngiltere'de bu entrikaların hiç biri elbette destek bulmuyor. Ve Genel Konsey birkaç kendini beğenmiş entrikacıyı memnun etmek için olağanüstü kongre çağrısı, kesinlikle, yapmayacaktır. Bu beyler yasal sınırlar içinde kaldıkları sürece, Genel Konsey, onları memnunlukla kendi hallerine bırakacaktır. Çok farklı unsurların bu koalisyonu kısa sürede dağılacaktır. Fakat, Tüzük'e ve Kongre'ye karşı harekete geçtikleri an, Genel Konsey görevini yapacaktır.

Bu insanların, tertiplerine, enternasyonal'e karşı genel bir feryat yükseldiği sırada başladıkları gerçeği üzerinde düşünürsen, uluslararası polis köpeklerinin bu oyunda parmakları olduğunu düşünmemezlik edemezsiniz... Ve öyledir de Cenevreli bakuninistler Bezeiers'teki merkez polis müdürünü kendilerine muhabir seçtiler! Önde giden iki Bakuninist, Lyons'tan Albert Richard ve Leblanc, buradaydılar ve yine Lyons'lı olan Scholl adında bir işçiye, Thiers'i devirmenin tek yolunun Bonaparte'ı tekrar tahta çıkarmak olduğunu söylediler. Bu adamlar, mülteciler arasında *Bonapartist restorasyon lehine propaganda yapmak için* Bonaparte'ın parasıyla seyahat ediyorlardı! Bu beylerin politikadan uzak durmak dedikleri şey işte budur! Berlin'de Bismarck'ın paraca desteklediği *Neuer Social-Demokrat* da aynı havaları çalıyor. [11] Rus polisi bu işe ne kadar karışmıştır, şimdilik bu soruyu bir yana bırakıyorum, ama Bakunin, Naçayev olayına derin biçimde bulaşmıştır (Bunu elbette inkâr edi-

5 Kasım 1871'de toplanan Bakuninist Jura Federasyonu'nun kongresinde kabul edilen "Uluslararası İşçi Birliği'nin Bütün Federasyonlarına Genelge"de Londra Konferansı'nda alınan kararlar reddediliyordu. Burada, Enternasyonal'in Tüzük'ünü değiştirecek bir kongrenin derhal toplanması çağrısı yapılıyordu.

6 *Ficcanaso:* Sol kanat Mazzinicilerin Turin'de çıkan günlük yayın organı.

7 *La Révolution Sociale:* Anarşist Jura Federasyonu'nun resmî yayın organı.

8 *Der volksstaat:* Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin resmi yayın organı. Marks ve Engels, genel yayın yönetmenliğini Wilhelm Liebknecht'in yaptığı bu gazeteye katkıda bulunuyorlardı.

9 Sosyal Demokratların Saksonya Kongresi 1872 Ocak'ında toplandı. Kongre'de diğer konuların yanı sıra Enternasyonal içindeki Anti-Anarşist mücadele tartışıldı ve oybirliği ile Genel Konsey'in desteklenmesine ve Londra Konferansı'nda alınan kararların onaylanmasına karar verildi.

10 Enternasyonal'in Belçika Federasyonu'nun Kongresi Aralık 1871'de toplandı. Anarşistlerin olağanüstü kongrenin derhal toplanması önerisi reddedildi. Fakat Belçika Federal Konseyi'ne yeni bir Enternasyonal tüzük taslağının tartışılmak üzere hazırlanması görevi verildi.

11 *Neuer Social-Demokrat:* Lasalcı Alman Genel İşçi Birliği'nin yayın organı. Bakuninistleri ve diğer anti-proleter eğilimleri destekleyerek Enternasyonal'in Marksist liderlerine ve Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne karşı kampanya açtı.

yor, ama elimizde özgün Rusça raporlar var ve gerek Marks gerekse ben Rusça anladığımız için, bizi hiç bir şekilde aldatamaz.) [12] Naçayev ya bir Rus *ajan-provokatörüdür* ya da her nasılsa öyle davranmıştır. Ayrıca, Bakunin'in Rus arkadaşları arasında her çeşit şüpheli karakter vardır.

İşini kaybettiğin için çok üzgünüm. Milano'da bulunmanın Enternasyonal açısından kamuoyuna yapılan açıklamaların küçük etkisinden çok daha önemli olduğunu ve gizlice pek çok şeyin başarılabileceğini belirtmiş, işini kaybetmene yol açabilecek bir şey yapmana engel olmak için sana özel olarak yazmıştım. Sana çeviriler vb. bularak yardım edebilirsem, bu benim için büyük bir zevk olur. Bana hangi dillerden hangi dillere çeviri yapabileceğini ve senin için nasıl yararlı olabileceğimi bildirmelisin.

Demek o polis domuzları benim fotoğraflarıma da el koydular. Sana bir fotoğraf daha gönderiyorum ve bana iki fotoğrafını göndermeni istiyorum. Bunlardan biri, babasının bir fotoğrafını sana göndermesi için Miss Marks'ı ikna etmeye yarayacak (bir çift iyi fotoğrafa sahip olan tek kişi o).

Senden, Bakunin ile ilişkisi olan bütün insanlara karşı oldukça ihtiyatlı davranmanı da istiyorum. Birbirine yapışıp entrika çevirmek bütün tekkelerde vardır. *Onlara vereceğin her türlü bilginin* anında Bakunin'e iletileceğini bilmelisin.Onun temel ilkelerinden biri, sözünü tutmanın ve buna benzer şeylerin burjuva önyargılarından ibaret olduğudur. Gerçek bir devrimci, davaya hizmet edecek diye böyle şeylere tenezzül etmez. Bu tavrını Rusya'da açıkça söylüyor. Batı Avrupa'da bu, gizli bir hüner.

Bana hemen yaz. Milano seksiyonunun öteki İtalyan seksiyonlarının korosuna katılmasını önlemeyi başarırsak çok iyi olur.

12 Naçayev, Bakunin'den Avrupa Devrimci Birliği adlı bir örgüte ait bir temsilcilik belgesi almış ve bu belgeye dayanarak kendi kurduğu örgüte üye olanları aldatmıştı. Burada Engels 1871 yazında St. Petersburg'da görülen Neçayev Davası'nın belgelerinden söz etmektedir.

1871 Devrimi ve Paris Komünü

Yavuz Alogan

Paris Komünü sadece yetmiş üç gün sürdü. 18 Mart'ta kurulan yeni iktidar, 20 Mayıs günü Versailles'in Paris üzerine yürümesi ile başlayan ve sadece bir hafta süren kanlı bir iç savaşta yenilgiye uğradı. Fakat bu yetmiş üç gün içinde olup bitenler, dünyanın belli başlı bütün devrimleri ve devrimci atılımları için ilham kaynağı oldu. Lenin'in, öldükten sonra cenazesinin, Komün günlerinde kalan bir bayrağa sarılmasını vasiyet ettiği söylenir.

Bu yazı, 1871 Paris Komünü'nü hazırlayan koşulları ve yeni bir sınıf egemenliği biçimi olarak Komün sistemini, tarihsel bir olgu olarak, tanıtmayı amaçlıyor.

Paris Komünü'nü hazırlayan koşullar

Komün'ü hazırlayan iç ve dış koşullar 1870 Fransa-Prusya savaşından önce gelişmeye başladı. Komün'den bir önceki devrimci atılım (1848) bütün Avrupa'yı sarsmış, Çarlık Rusyası'nda köylü ayaklanmalarına yol açmış ve burjuvazinin sınıf egemenliğini ve iktidar sistemini güçlendirmesi ile sonuçlanmıştı. Devrimci dalga yatıştığında, ne otuz beş ayrı devletten oluşan Almanya ulusal birliğini gerçekleştirebilmiş, ne de, "uluslar hapisanesi" olarak adlandırılan Avusturya İmparatorluğu'nun feodal boyunduruğu kırılabilmişti. Louis Philippe monarşisinin yıkıldığı ve yerine, hızla güçlenen emekçi sınıfların görece daha serbest örgütlenmelerine izin veren bir Kurucu Meclis'in geçirildiği Fransa, bu genel görünüm içinde, sınıf mücadelesinin gelişimi bakımından belirgin bir farklılık gösteriyordu. 1789 Fransa Devrimi sırasında ve bu devrimi izleyen aşamalar boyunca burjuvaziyi sürekli olarak arkasından itmek zorunda kalan emekçi sınıflar, fikri bakımdan gösterdikleri çeşitliliğe ve örgütsel bakımdan yaşadıkları dağınıklığa rağmen, burjuvaziden politik olarak ayrılmaları gerektiğini anlamışlardı. Bir diğer deyişle, daha 1848'e gelinmeden, bir sınıf olarak burjuvazinin devrimci özelliklerini kaybettiği,ne tür ittifaklar içinde olursa olsun güçlü bir devlet ve tam bir sınıf egemenliği istediği, özellikle Fransa örneğinde açığa çıkmıştı.

1848 devrimci atılımı, Avrupa çapında, burjuvazinin sınırlarını ortaya koydu. Burjuva devrimciliğinin sınırları, kapitalist üretim ilişkilerinin zarar görebileceği noktadan başlıyordu. Burjuvazi feodal boyunduruğa karşı mücadelesinde bu sınıra vardığı her defasında geri dönmüş ve kendisini henüz tam olarak bilinmeyen bir dünyanın fethi için arkadan iten emekçi sınıflara karşı, aynı tehlikenin farkında olan monarşistlerle, gerici toprak sahipleri ve muazzam bir gerilik içinde olan köylülerle birleşmişti.

1800'lerin ortalarında bu tecrübenin en yoğun olarak biriktiği ve hızla, yeni mücadelelere doğru geliştiği yer Paris'ti. 1848'e doğru, Proudhon, Marks, Bakunin, Louis Blanc gibi öncü teorisyenler bu kentte bir araya geliyor ve bazan tam bir sağırlar diyaloğuna dönüşen şiddetli ve derin teorik tartışmalarla Parisli işçileri daha büyük devrimci atılımlara hazırlıyorlardı. Daha sonra, Kurucu Meclis hükümetinde yer alan ütopik sosyalist Louis Blanc'ın başkanlığında kurulan, Lüksemburg Komisyonu, patronlar ile işçiler arasındaki "sorunlar"ı sonu gelmez tartışmalarla "çözmek" için çaba sarfediyordu. Emekçi sınıfların bilincinde derin izler bırakan bu tartışmalar sırasında Fransa'daki sınıf mücadelesinin farklı programları biçimleniyor ve Haziran 1848 ayaklanması yaklaşıyordu.

Ayaklanmanın şiddetle bastırılması Louis Napoleon Bonaparte'ın iktidarına, 18 Brumaire (2 Aralık) darbesine giden yolu açtı. Emekçiler, gizli derneklerde örgütlenmeye, genel oy hakkının iade edilmesi için mücadeleye başladılar. Parlamentoya hakim olamayan burjuvazi ise gittikçe derinleşen bir ekonomik kriz içinde sınıf egemenliğini ve devlet mekanizmasını pekiştirmenin yollarını arıyordu. Çok geçmeden, artık bir ayakbağı haline gelen cumhuriyet ideallerini bir kez daha çiğneyerek kendine bir imparator aramaya başlayacaktı.

Marks, sıradan ve kaba bir bireyin kahraman ro-

lü oynaması için koşulların ve ortamın sınıf mücadelesi tarafından nasıl yaratıldığını anlatmak amacıyla yazdığı, *Louis Bonaparte'ın Onsekiz Brumaire*'inde, burjuvazinin yaşadığı kararsızlığın canlı bir tasvirini yapar: "Her gece, çetesinden kadınlar ve erkeklerle yaptığı alemlerde saat gece yarısına yaklaşınca ve içki dilleri çözüp hayalleri zenginleştirdiği zaman, ertesi gün için *coup d'ètat* (hükümet darbesi) kararları verilirdi. Ertesi sabah, bir kez daha hayaletler kovuluncaya kadar kılıçlar çekiliyor, milletvekilleri pencereden dışarı atılıyor ve imparatorluk pelerini Bonaparte'ın omuzlarına konuluyordu."[1] Cumhuriyetçilerin anayasayı ve genel oy hakkını, o devirde kolayca silahlanabilen emekçilerle birlikte savunmaya başlamaları üzerine iyice paniğe kapılan burjuvazi, yine Marks'ın deyişi ile, sonsuz bir korku çekmektense korkulu bir sona razı olur ve Bonaparte, yani III. Napoleon, bir hükümet darbesi ile iktidarı ele geçirir.

Louis Napoleon dönemi bir toplumsal ayrışma dönemidir. Sanayi geliştikçe sömürü artmakta; öte yandan, köklü toplumsal değişiklikler öneren teoriler emekçi sınıflar arasında hızla yayılmaktadır. Bu değişimin en çok hissedildiği yer Paris'tir. Kentin, 1866'da 1.825.000 olan nüfusunun 605.000'ini işçiler, 70.000'ini ise çalışma koşulları bakımından işçilere çok yakın durumdaki zanaatkârlar oluşturuyordu.[2] Bu dönemde, demir-çelik ve kimya sanayilerinin gelişmesiyle birlikte, zanaatkârlardan ayrı, gerçek anlamda bir proletarya oluşuyordu. Bu gelişmeye paralel olarak kentin mimari planı da değişikliğe uğradı. Proletarya, işyerlerinin ardından kentin dış semtlerine doğru sürülürken, Paris, Vali Haussman'ın şehircilik anlayışına uygun biçimde görselleştiriliyor, geniş bulvarlar ve parklar açılıyordu. Bu geniş mekânlar 1871 iç savaşı sırasında Komüncüler açısından olumsuz bir rol oynayacak, General Mac Mahon'un geniş arazide savaşmak için eğitilmiş askerlerinin, dış semtlerde katliama girişmeden önce, kentin bütün kilit noktalarını kolayca ele geçirmelerini sağlayacaktı.

Dış semtlere itilen proletarya, Fourier ve Saint Simon'un ütopik sosyalizm anlayışlarının etkisi altındaydı. Özellikle, Saint Simon'un, insanlar arasında kurulan birlikler ve dernekler yayıldıkça toplumsal çatışmaların azalacağı görüşü, kökleri Fransız Devrimi öncesine uzanan, dernekler ve kulüpler içinde örgütlenerek mücadele etme geleneğine uygun düşüyordu. Proudhon'un özgür bir devletin ancak federal bir yapı ile gerçekleştirilebileceğini savunan görüşleri de yaygındı. Marksizm, burjuvazi ile proletarya arasında bir uzlaşma temelinde adil bir toplumkurmayı amaçlayan bu ütopik düşünce sistemlerine kıyasla çok daha zayıf bir durumdaydı. 1864'te Londra'da kurulan Enternasyonal Emekçiler Derneği (I. Enternasyonal) uluslararası alanda bütün işçi eğilimlerini birleştirmiş olmaktan uzaktı. Özellikle, 1866'dan itibaren yapılan kongrelerde Fransız Proudhonculuğu ile Marksizm arasındaki mücadele sürüyordu. Bununla birlikte, Enternasyonal'in Paris bürosu faal durumdaydı. Bu büro İmparatorluk savcılarının en fazla kovuşturdukları örgüt durumundaydı. Burjuvazinin onca dernek dururken adeta içgüdüsel olarak sürekli üzerine gittiği Enternasyonalin Paris bürosu, 18 Mart Devrimi'nden önce kapatılmasına rağmen, faaliyetini Komün günlerinde de sürdürdü.

Savaş ve 1871 Devrimi

Temmuz 1870'de başlayan Fransa-Prusya savaşında, her iki taraf, başlangıçta önemli çıkarlar sağlayacağını düşünüyordu. III. Napoleon, savaş sayesinde, hızla aşınan otoritesini güçlendirecek, emekçi örgütlerini ezecek ve Ren Nehri'nin batısındaki toprakların bir kısmını ilhak ederek uzun vadede Fransa için bir tehlike olarak gördüğü Alman birliğinin sağlanmasını önleyecekti. 1866'da Avusturya'yı yendikten sonra sınırlarını güneye doğru genişletmek için Fransa'ya karşı savaş hazırlığına girişen Prusya ise, bu savaş sayesinde, ulusal birliğini, Alman sermayesinin çıkarlarına uygun biçimde gerçekleştirmek peşindeydi.

Savaşın sonunda, burjuvazinin Avrupası için en önemli gelişme, Almanya'nın büyük toprak sahibi soylular tarafından I. Wilhelm'in İmparatoluğu altında birleştirilmesi oldu. Proletarya'nın Avrupası için savaşın sonunda ortaya çıkan en büyük kazanım ise Paris Komünü'nün ortaya koyduğu zengin deneyim idi. Fransız burjuvazisi Komün'ün yenilgisinden sonra İmparatorluğu yeniden kuramadı ve III. Cumhuriyet'i yaşatmak zorunda kaldı. Diğer bir deyişle, Komün'den sonra Thiers'ler ve Mac Mahon'lar işlevlerini yerine getirmiş olarak tarihten silindiler. Buna karşılık, Komün'ün bayrağı, 1917 Ekim Devrimi'nde, 1918 Alman ve Avusturya devrimlerinde, Macaristan'da ve Bavyera'da, 1919 İtalyası'nda, 1923 Alman krizi sırasında, 1925-27 Çin devriminde, 1931 ve 1936 İspanya devrimlerinde, 1949 Çin devriminde, İkinci Dünya Savaşı sırasında Yunanlı ve Yugoslav partizanların elinde, Büyük Proleter Kültür Devrimi sırasında Çin'de ve 1968 Parisi'nde dalgalanmaya devam etti. Komün yenilgiye uğramasına rağmen bir gelenek oluşturdu.

Bu yazıyı ilgilendirdiği kadarıyla 1870 Fansa-Prusya savaşının iki önemli evresi vardı. Birinci evre, savaşın üçüncü ayında Fransız ordusunun başta İmparator olmak üzere Sedan'da tutsak düşmesi ile tamamlandı ve Paris yolunu Almanlara açtı. İkinci evre, Mareşal Bazaine'in ordusu ile birlikte teslim olmasıyla başladı ve ansızın patlak veren halk ayaklanması karşısında Fransız burjuvazisinin kendi halkına karşı düşmanla ittifak kurmasına, ulusal ihanetine, yol açtı.

1 K. Marks, *Louis Bonaparte'ın Onsekiz Brumaire'i*, KÖZ 1975, s. 110.
2 G.Bourgin, A.Adamov, *Paris Komünü*, Ağaoğlu 1968, s.16.

İmparator'un tutsak düşmesi üzerine kurulan "Ulusal Savunma Hükümeti", işçilerin ayaklanarak Ulusal Muhafız Taburları halinde silahlanmaya başladıkları Paris'te, bir yandan bu Taburlar'ı Prusyalılara ezdirmek için gizli barış görüşmeleri yapıyor, öte yandan, zaman kazanmak için Ulusal Meclis seçimlerini hazırlıyordu. Kırsal kesimin Paris'e nazaran daha ağırlıklı olarak katıldığı seçimler sonunda oluşan meclis, burjuvazinin kıdemli politikacılarını, zengin köylüleri, Katolik rahipleri birleştiriyordu. 750 milletvekilinin 450'si kralcıydı.[3]

Seçimlerden sonra, Marks'ın "hilkat garibesi cüce" dediği kralcı Thiers başkanlığında kurulan hükümetin ulusal Meclis'i de yanına alarak Paris'in ve özellikle emekçi semtlerinin uzağındaki Versailles'a yerleşmesi ve çevresini askeri birliklerle güvence altına alması, iç savaşa dönüşecek ikili iktidarın ilk adımını oluşturuyordu. Burjuvazinin attığı bu adım, Şubat 1871'de Paris'te emekçi halkın Ulusal Muhafız Merkez Komitesi'ni kurması izledi. Böylece tarihte ilk kez emekçi sınıfların politik mücadelesi bir ikili iktidarın oluşmasına, yani ulusal planda iki ayrı sınıf egemenliğinin kurulmasına yol açtı. Bir süre gergin kalan ilişkiler, Thiers hükümetinin Prusyalılar ile gizlice sürdürdüğü barış görüşmelerini açığa vurması ve Paris halkının ekonomik durumunu daha da kötüleştiren bir dizi kararname çıkarmasıyla patlama noktasına vardı. Nihayet, Versailles iktidarının, Parisli işgalcilerin elindeki Prusya ordusuna çevrilmiş topları geri alma girişimi ile birlikte, 18 Mart 1871'de, Paris'te iktidar Ulusal Muhafız Merkez Komitesi'nin eline geçti.

Emekçiler, herhangi bir teoriden veya yol gösterici bir örgütten yoksun olarak, kendi sınıfsal içgüdüleriyle iktidara yönelmişler ve onu ele geçirmişlerdi. Bu beklenmedik gelişme, en çok, I. Enternasyonal'i kaygılandırdı. İşçi iktidarının kurulduğu Paris'in yanı başında burjuvazinin ve kralcıların hükümeti vardı ve bu hükümet, işçilerin iktidarını ezmek için, kenti kuşatan yabancı silahlı güçler ile ittifak halindeydi. 18 Mart'ın hemen öncesinde, Enternasyonal Genel Konseyi, Marks'ın kaleme aldığı bir bildiri ile Fransız işçilerini uyarıyordu: "... Fransız işçiler sınıfı çok güç bir durumda bulunmaktadır. Düşmanın hemen hemen Paris kapılarına dayandığı bir sırada yeni hükümeti devirmeye kalkışmak bir çılgınlıktan başka şey olamaz." Bildiri, işçilerin, geçmişin hatıralarına kapılıp aldanmamaları uyarısında bulunuyordu. Burada kast edilen. 1792'de Paris'te Girondinlerin devrilmesini kolaylaştıran, ama "Eylül katliamı" ile emekçilerin topluca kırılmalarına yol açan Devrimci Komün'ün uğradığı yenilgidir. [4] "Yaşasın Cumhuriyet" sözleriyle sona eren bildiride, "işçilerin yapmaları gereken iş, sınıflarını iyice teşkilatlandırmak için, Cumhuriyet devrinin hürriyetinden yararlanmaktır," denilmekteydi.[5]

Enternasyonal, bu uyarıya rağmen, Ulusal Muhafız Merkez Komitesi'ne bir komisyonla katıldı. Bu komisyonun, 18 Mart Devrimi'nden hemen sonra bir hükümet niteliği kazanan Merkez Komitesi'ne sunduğu talepler, burjuva cumhuriyetinin sınırlarını aşıyordu. Bu talepler ile, "yaptığı işin tüm değerinin emekçiye verilmesi"ni sağlayacak bir ekonomik düzen [6]; parasız ve laik eğitim; toplanma, örgütlenme ve basın özgürlüğü; polisin, silahlı kuvvetlerin, sağlık hizmetlerinin, vb. halkın seçeceği belediye temsilcileri tarafından örgütlenmesi ve yürütülmesi istenmekteydi.

Zaman geçtikçe Enternasyonal, Paris Komünü'nün yüzyıllara ışık tutan derin tarihsel anlamını daha iyi kavrayacaktır. 15 Nisan'da Cenevre'de toplanan enternasyonal Meclisi'nin bildirisi, "Yaşasın Cumhuriyet", değil, "Yaşasın Proletarya Devrimi," sözleri ile son buluyordu. Bildiride şöyle denmekteydi: "18 Mart Komün Devrimi'nde işçi sınıfının siyaset sahnesine çıkışını selamladık ve bu Devrim'i toplumsal bir yeniden kuruluş çağının başlangıcı olarak gördük... Parisli kadın ve erkek kardeşler, ne olursa olsun, eseriniz yıkılmayacaktır. Çünkü bu, işçi kurtuluşunun evrensel eseridir."[7]

Enternasyonal Genel Kurul, Karl Marks'a Komün hareketini inceleme ve taşıdığı anlamı bütün dünyaya açıklama görevi verdi. Bunun üzerine Marks, ancak Komün'ün yenilgiye uğramasından sonra okunabilen "Enternasyonal'in 1871 Fransız İç Savaşı Üzerine Hitabı"nı, bilinen adıyla, "Fransa'da İç Savaş"'ı, daha çok gazetelerden derlediği bilgilerle yazdı. Bu kitap daha sonra Lenin'e, Ekim Devrimi'ne ışık tutacaktır. Bu kitapta Marks, o günün dünyasında hiç de kolay olmayan bir girişimde bulunmakta, bütün Avrupa burjuvazisinin ve kitle iletişim araçlarının lanetlediği, haddini bilmez bir çapulcu güruhunun çıkardığı bir karışıklık olarak nitelediği Paris Komünü'nün tarih ve insanlık önünde savunulmasını üstlenmekteydi.

Manifesto ve Devrimler

1847'de yazılan *Manifesto,* kapitalist toplumun, kendi sisteminde yapısal olarak var olan çelişmeler (esas olarak, üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çelişme) nedeniyle yıkılmaya mahkûm olduğunu, burjuvazinin kendi sistemini üretirken kendi mezar kazıcılarını da yarattığını saptar. Tarih sınıf mücadelelerinden ibarettir ve işçi sınıfı hareketi ulusal sınır tanımadan yayılan kapitalist sisteme yöneltilmiş olduğu için, uluslararası olmak zorundadır. I. Enternasyonal'in kurulmasına yol açan bu anlayışın yanı sıra, her ülkenin proletaryası önce kendi burjuvazisi ile hesaplaşacaktır. Tecrit edilmiş bir

3 N.V.Yeliseva, *Yakın Çağlar Tarihi,* Konuk 1975, s.258.

4 Ayrıntılı bilgi için bk. Daniel Guerin, *Fransa'da Sınıf Mücadelesi 1793-1795,* Yazın 1986.

5 Aktaran Jacques Duclos *Birinci Enternasyonal,* Öncü 1969, s.211.

6. Duclos, age, s.217

7 Bourgin-Adamov, age, s.45

işçi devleti, uluslararası alanda örgütlenmiş karşı devrimci bir cephe ile karşılaşacağı ve saldırıya uğrayacağı için, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki işçilerin birlikte davranmaları ve sosyalist devrimin birden çok kapitalist ülkede gerçekleşmesi zorunludur.

Emperyalizm olgusunun ortaya çıkması ve eşitsiz, bileşik gelişim yasasının uluslararası alanda şiddetlenerek işlemesi ile birlikte,devrimlerin, "emperyalist zincirin en zayıf halkası"nı oluşturan ülkelerde gerçekleşebildiği görüldü. Eşitsiz ve bileşik gelişim yasası, geri ülkelerin devrime ileri ülkelerden daha çabuk ulaşabilecekleri, ama üretici güçlerinin (teknoloji ve kültürün de) gelişmemişliği nedeniyle, sosyalist üretim ilişkilerine, bu ülkelerden daha sonra geçebilecekleri anlamına geliyordu.

Aynı şekilde, *Manifesto*'nun yazılmasından çok sonra,kapitalist toplumun iç çelişmelerinin kaçınılmaz olarak sosyalizme götürmeyeceği anlaşıldı. Tarihin sınıf mücadelelerinden ibaret olması, toplumların, sınıf çelişmelerinden ötürü mekanik bir süreç boyunca sosyalizme programlanmış oldukları anlamına gelmiyordu. Nitekim tarih, dialektik ve tarihsel materyalizmin 1930 ve 40'lardaki mekanik, doğmatik yorumuna rağmen, sınıf mücadelesiyle çöken bir toplumsal yapının,daha gelişmiş,ileri bir toplumsal yapıya dönüşebileceği gibi, gerileyebileceğini, parçalanabileceğini de gösteren örneklerle doludur.

Manifesto'da, burjuvazi üzerinde üstünlük sağlayan proletaryanın, egemen bir sınıf olarak örgütlenmek suretiyle üretim araçlarını kendi elinde toplayacağı ve hızla geliştireceği belirtilir. Fakat bu noktaya gelmiş proletaryanın, iktidarı fethettiği ülkedeki ekonomik ve toplumsal durumu ile o günkü dünya konjonktürü nedeniyle kapitalizme (veya kapitalizmin bir çeşidine) geri dönüş tehlikesi ile yüz yüze gelebileceği öngörülmez. Ayrıca, iktidarı ele geçiren proletaryanın egemen sınıf olarak nasıl örgütleneceği sorununa da yanıt verilmez ve özellikle bu konuda soyutlama yapmaktan kaçınılır. Çünkü, o zamana kadar, böyle bir yeni devletin örgütlenme biçimleri hakkında ipuçları sağlayabilecek deneyler yaşanmamıştır. Bu ipuçlarını, esas olarak Marksizm dışı ütopik sosyalistlerin teorilerinden esinlenen Parisli emekçilerin 1871'de el yordamıyla yarattıkları örgütlenme tarzı sağlayacaktır. Komün'ün ortaya koyduğu deney, Avrupa'da ve Asya'da yaşanan ve günümüze kadar gelen ve hâlâ devam eden, ileri atılımlardan ve geri dönüşlerden oluşan, zigzaglı bir gelişmenin deneyleri ile zenginleşecektir. Bu deneyler, partilerin ve bireylerin, kendi iradeleriyle objektif koşulları zorlayarak devrim yapamayacaklarını, ancak, uzun bir mücadele ve geleneğin sonucu olarak işgal ettikleri toplumsal konum nedeniyle, kendi iradelerinin dışında meydana gelen bir devrime yön verebileceklerini göstermektedirler. Bu yön verme olayı, yine objektif koşullarla bağımlı olarak, ilerletici olabileceği gibi, geriye götürücü de olabilir. Geçmiş deneylerin toplumsal dinamiklerini, tarihsel bir perspektif içinde kavramadan, ulusal planda bir sosyalist teori inşa etmek mümkün değildir. Troçki, 1924'te yaptığı "Ekim Dersleri" başlıklı bir konuşmada şöyle der: "Kuşkusuz, farkındayız ki, her ulus, her sınıf, hattâ her parti, öncelikle kendi deneyinin sert darbelerinden öğrenir. Fakat bu, diğer ülkelerin, sınıfların ve partilerin deneylerinin pek önemli olmadığı anlamına gelmez. Büyük Fransız Devrimi'ni, 1848 Devrimi'ni ve Paris Komünü'nü incelemeyi başaramamış olsaydık, 1905 yılındaki deneyden geçmiş olmamıza rağmen, Ekim Devrimi'ni asla başaramazdık. Ve yine, bu kendi 'ulusal' deneyimizden bile, önceki devrimlerden kendimiz için temel sonuçlar çıkararak ve bu devrimlerin tarihsel çizgisini genişleterek, geçtik." [8]

Tarihsel bir deney olarak bakıldığında Paris Komünü'nde ilk göze çarpan şudur: Komüncülerin fethettikleri iktidar içi boşalmış bir iktidardı. Bu durumda eski devlet aygıtlarını oldukları gibi kullanamayacaklarını anladılar. Bu anlayış teorik bir öngörüden değil, basit bir gerçekten, devlet memurlarının topluca Paris'i terk edip Versailles'a kaçmış olmalarından kaynaklanıyordu. Komüncüler bir işçi devleti kurmak ve bunu, doğal olarak, emekçilerin çıkarına uygun bir sistem haline getirmek durumundaydılar. Marks'a göre "Komün'ün gerçek sırrı" şuydu: "Komün, esasen bir emekçi hükümeti, üretici sınıfın ürünleri gaspeden sınıfla mücadelesinin bir ürünü ve emeğin kurtuluşu için nihayet keşfedilmiş siyasi bir şekildir." [9]

Bir devlet sistemi olarak Komün

Komün'ün çıkardığı bir kararname, ordunun dağıtılmasını ve bu görevin Ulusal Muhafız Teşkilatı'na devredilmesini öngörüyordu. Kentte düzeni sağlamak için polis örgütü tamamen kaldırılıyor ve yerini silahlı işçi milisine bırakıyordu. Genel oyla seçilen Komün Meclisi yasama ve yürütme erklerini elinde bulunduruyordu. Seçmenler çalışmasını beğenmedikleri Komün üyelerini derhal azledebiliyorlar ve seçimlerin yenilenmesini sağlayabiliyorlardı. On ayrı komisyon (Yürütme Komisyonu, Askeri Komisyon, İaşe, Maliye, Adalet, Genel Güvenlik, Çalışma, Sanayi ve Ticaret, Kamu Hizmetleri ve Öğretim Komisyonları) Komün Meclisi'nin çıkardığı yasaları yürürlüğe koymakla görevliydi ve bu faaliyetinde Meclis'e karşı sorumluydu.

Komün işçi demokrasininin gerçekleştirilmesi ve İmparatorluk bürokrasisinin tamamen kaldırılması için, bütün yönetim mekanizmalarında ve kademelerinde çalışanların seçim yoluyla iş başına getirilmesini ve gerektiğinde oylama yoluyla görevden alınmasını, en yüksek devlet görevlisi aylığının işçilerin ortalama ücretine eşitlenmesini kararlaştırdı.

Kilise ve devlet birbirinden ayrıldı, kilise ve ma-

8 L.Troçki, *The Challenge of the Left Opposition, 1923-25*, Pathfinder 1975, s.202.

9 K.Marks, *Fransa'da İç Savaş*, KÖZ 1970,s.80.

nastırların büyük bir kısmı halk kulüpleri haline getirildi ve kiliseye yapılan devlet yardımına son verildi.

Patronların bırakıp kaçtıkları işyerlerinde işçiler çalışmaya devam ediyorlardı. Enternasyonal'ın Paris bürosu üyelerinin çoğunlukta oldukları Çalışma Komisyonu buralarda üretimi düzenliyor ve işçilere iş buluyordu. Patronların ayrılmadıkları atölyelerde işçi ücretleri yine bu komisyon tarafından belirleniyordu. Bu arada, işçilere para cezası verilmesi yasaklanmış, yoksulların rehin verdikleri eşyalar iade edilmiş ve kira borçları ertelenmişti. İşçiler, dış semtlerdeki izbelerden alınıp Versailles'a kaçan zenginlerin evlerine yerleştirilmişlerdi.

Bütün kurumları ele geçirip dönüştüren Komüncülerin Merkez Bankasının önünde tereddüte kapılmaları ilginçtir. Özellikle askeri ihtiyaçlar nedeniyle nakit sıkıntısı çekmesine rağmen, Komün, Merkez Bankası'nı (Banque de France) kamulaştıramadı. İlişkilerin iyice gerginleştiği bir sırada bankayı işgal eden bir "federe kıtası"nın Müdür Yardımcısı'nı tutuklama girişimi Komün Meclisi tarafından önlendi. Bourgin-Adamov bu durumu şöyle açıklar: "Komün ve adamları para duvarını asla aşamadılar. Komplekse varan bir namus duygusuyla davranan ve Banka'ya karşı küçük insanların büyük saygısı içinde donup kalan Jourde ve Beslay, bu konuda cüretli hiç bir davranışta bulunmadılar." (10) Lenin, yaklaşık yarım yüzyıl sonra bu tutukluktan büyük dersler çıkaracaktı.

Komün bütün bu önlemlerle ve kurduğu sistemle, bürokrasiden tamamen arınmış, bütün unsurlarını halkın seçtiği ve denetlediği, proletaryanın bu yolla egemen bir sınıf olarak örgütlendiği bir devlet biçimi kurmaya yöneldi. Paris Komünü'nü savunurken bütün dünyaya meydan okuyan Marks, şöyle der: "Evet, beyler, Komün, bir yığının emeğini bir azınlığın zenginliği haline getiren sınıf mülkiyetini lağvetmek istiyordu. Amacı, gaspedenlerin gaspedilmesiydi... Ama bu Komünizm, 'imkânsız Komünizm'dir!" (11)

Bu "imkânsız Komünizm" hem Thiers hem de Prusya ordusu tarafından kuşatılmış dar bir bölgede kuruldu ve tutunmaya çalıştı. Kırsal bölgeye hakim olan Thiers hükümeti, Fransız burjuvazisinin geleneksel yönetimi sürdürerek köy papazları aracılığıyla köylüler arasında Komün aleyhine yoğun bir propaganda savaşına girişti. Buna karşılık Komün, köylülerle bağ kurmak için, sadece bir kez, balonlar kullanarak yüz bin adet bildiriyi köylerin üzerine uçurdu. Bu bildirilerde Komün'ün amaçları anlatılıyor: köylüler toprağa, işçiler üretim araçlarına sahip olacaklardı.

Komün günleri boyunca Paris halkı, işçi devletinin savunulmasında ve toplumsal hayatın her alanında bir bütün olarak hareket etti. Fransız Devrimi'ndeki kökleri, sınıf mücadelesinin en şiddetli döneminde, 1793 Mayısı'nda, Claire Lacombe'un kurduğu Cumhuriyetin Devrimci Kadınları Derneği'ne dek uzanan feminist hareket, kendi geleneğini sürdürmüş, hayatın her alanında kadınların erkeklerle eşitliğini savunan "Kadınlar Birliği"ni kurarak burjuvaziye karşı mücadele etmiştir.

Bütün dünyayı karşısına alan Paris halkı, Komün günleri boyunca neşesini asla bozmadı. Bourgin-Adamov'un naklettiklerine göre, mahalle tiyatroları hariç sekiz büyük tiyatro faaliyet halindeydi. Gazeteler düzenli olarak çıkıyor, halk kulüpleri ve kafeler canlı tartışmalara sahne oluyordu. Versailles'a bağlı birliklerin kentin terk edilmiş semtlerinden Komün'e saldırdığı 21 Mayıs günü Gymnase'da komedi ve vodviller oynanmakta; burjuvazinin topçu ateşi başladığında Concorde Meydanı'nda düzenlenen halk festivali devam etmekteydi. Bir hafta süren iç savaş sırasında 4000'e yakın Komüncü öldü. Mac Mahon'un kente hâkim olmasından sonra, son çatışma yeri olan Père-Lachaise mezarlığındaki Komünarlar Duvarı önünde 25.000 kişi kurşuna dizildi; 40.000 kişi hapse atıldı veya uzak sömürgelere sürüldü.

Komün'ün akıbeti, o günün dünyasında işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki antagonizmanın niteliğini ve şiddetini ilk kez bütün dünyaya gösterdi. Bununla birlikte, Komün'ün gelecek yüzyıllara ışık tutan anlamını, o sırada sadece I. Enternasyonal'in kavradığını söylemek yanlış olmaz. Bu olaydan sonra, işçi sınıfına bakışı tamamen değişen uluslararası burjuvazinin, İspanya'dan Almanya'ya kadar sadece Enternasyonal üyelerini kovuşturması ve "vatana ihanet" ile suçlaması rastlantı değildi. Bu gelişmeler Lahey Kongresi'nde alınan bir kararla, Enternasyonal merkezinin Amerika'ya taşınmasına yol açtı.

Marks, Paris Komünü'nü savunurken, yine de, gerçekçiliği elden bırakmaz. "Emekçi sınıfı Komün'den mucizeler beklemiyordu," der. "Emekçi sınıfı, kendi kurtuluşu ile mevcut toplumun kendi iktisadi gelişimi sayesinde kaçınılmaz şekilde meylettiği daha ileri bir biçimde kavuşmak için, koşulları ve insanları değiştirerek uzun mücadelelerden ve bir tarihi süreçler silsilesinden geçeceğini biliyordu." (12)

Ekim Devrimi'ne doğru Paris Komünü tartışması

1917 Nisanı'ndan itibaren Lenin, bir yandan Menşeviklere ve Avrupalı Sosyal Demokratlara karşı, öte yandan parti içindeki, silahlı ayaklanma istemeyen, Geçici Hükümet ile uzlaşma yanlısı guruba karşı mücadele etti. Kamenev ve Zinovyev'in temsil ettikleri muhalefet, özellikle Petrograt'ta başlatılacak bir ayaklanmanın 1871 Paris Komünü gibi büyük bir felaket ve yenilgiyle sonuçlanacağını öne sürüyordu. O sırada ayaklanan Kornilov'un, Thiers ve Mac Ma-

10 Bourgin-Adamov, age, s.55.
11 K.Marks, age, s.81.
12 K.Marks, age, s.81-82.

hon gibi kırsal kesimin desteğini alarak kentlerdeki proletaryayı ezme ihtimali vardı. Devrime birkaç ay kala, parti, bir tartışma kulübüne dönmüştü. Üstelik bu tartışma, editörlüğünü Stalin'in yaptığı Pravda'nın sayfalarında ve herkese açık olarak sürüyordu. Zinovyev'in, ayaklanma fikrini eleştiren ve Komün'ün akıbetini hatırlatan yazısına Lenin 3 Eylül tarihli Pravda'da yanıt verdi: "Komün'e yapılan referans çok yüzeysel, hattâ ahmakçadır. Evvela, Bolşevikler 1871'den bu yana, ne de olsa, bir şeyler öğrendiler. Onlar (Komüncüler) bankaları ele geçirmeyi başaramadılar, Versailles'a saldırmaktan da geri durmadılar... Ayrıca Komün, Bolşeviklerin iktidara gelmeleri halinde yapabilecekleri şeyi, yani köylülere toprak verilmesini ve derhal bir barış teklifini, halka acilen sunamazdı." [13] Alıntıdan da anlaşılacağı gibi, 1917'de Bolşevikler, Paris Komünü'nün yenilgisine yol açan iki önemli faktörü (köylülük ve barış) devrim saflarına çekebilmişlerdi.

Lenin, Ekim Devrimi'nin başlangıcında, kuruluş aşamasındaki işçi devletini eski devletten tamamen farklı bir sistem olarak düşündü ve Paris Komünü'nü bir model olarak benimsedi. Bu dönemde *Pravda*'da yer alan bir diğer yazısında, İşçi ve Asker Vekilleri Sovyetleri'nin ayırt edici niteliklerini tartışıyor ve bunun, halkın aşağıdan gelen, doğrudan insiyatifi ile kurulan devrimci bir iktidar olduğunu saptıyordu. 1871 Paris Komünü ile aynı tipte olan bu iktidarın "temel karakteristikleri" şunlardı: "(1) İktidarın kaynağı, parlamento tarafından daha önce tartışılmış ve kabul edilmiş bir yasa değil, halkın aşağıdan. inisiyatifidir...; (2) halktan ayrı ve halka karşı kullanılan kurumlar olan polis ve ordunun yerini doğrudan silahlandırılan bütün halkın alması...; (3) memuriyet ve bürokrasi, ya bizzat halkın doğrudan yönetimi ile yer değiştirir veya, en azından, özel bir denetim altına alınır; bunlar sadece seçilmiş memurlar olmakla kalmazlar, aynı zamanda, halkın ilk talebinde *görevlerinden alınabilirler;* bunlar, yüksek bir burjuva ölçüsünde maaş ödenen 'işler'i elde tutan imtiyazlı bir gurup olmaktan, basit aracılar pozisyonuna indirgenirler; özel bir 'hizmet kolu'nun işçileri haline gelirler; aldıkları maaş usta bir işçiye ödenen ücreti aşmaz." [14]

Lenin, daha sonra, Ağustos-Eylül 1971'de yazdığı *Devlet ve Devrim* broşüründe "sosyalist proletarya devriminin devlet ile ilişkisi sorunu"nu incelemeye devam eder. Burada esas olarak Marks ve Engels'in Paris Komünü deneyinden hareketle yaptıkları yorumlara ağırlık verir ve yeni devlet örgütünün üç temel özelliğini tekrar vurgular. Bunlar, sürekli ordunun ortadan kaldırılması, bütün memurların seçimle iş başına gelmesi ve gerektiğinde azledilmesi ve bütün memur aylıklarının işçi ücretleri düzeyine indirilmesidir. "Bu tam anlamıyla niceliğin niteliğe dönüştürülmesi durumudur," der. "Düşünülebilecek en tam ve tutarlı demokrasi, burjuva demokrasisinden proletarya demokrasisine dönüşür; devlet (belirli bir sınıfın özel baskı gücü) durumundan, artık tam devlet olmayan bir şeye dönüşür." [15] Bunu gerçekleştirmenin yolu burjuvaziyi "yenmek ve direncini kırmak"tır. Paris Komünü bunu başaramadığı için yenilgiye uğramıştır.

Devlet ve Devrim'de Lenin, parlamenter sistemden kurtulmanın yolunu arar. Tek ülkede sosyalizmin daha sonraki aşamaları dikkate alınarak ve sosyalizmin bugünkü sorunları açısından ele alındığında, bu görüşlerin, bir bakıma, ütopik olduğu sonucuna varılabilir. Her devrimin kendi ütopyası üzerinde yükseldiği gerçeği bir yana, bizzat Lenin, daha sonraki aşamada, bu dönemde öne sürdüğü görüşleri aynı saflıkta savunmamıştır.

Bolşeviklerin, Ekim Devrimi'nden hemen sonra, özellikle ilk sekiz ay içinde uyguladıkları program Paris Komünü'nün pek çok karakteristiğini yeniden üretti. Ne var ki, iç savaşın başlamasıyla birlikte, açlığa ve kaosa derhal çözüm bulma kaygısı ön plana çıktı. NEP dönemiyle birlikte, Paris Komünü ilkeleri, özellikle, gelişen devlet bürokrasisini durdurma konusunda yeniden gündeme geldi. 1928-29'da kollektifleştirme hareketi başladıktan sonra Komün ilkelerinden artık söz edilmedi. 1930'dan itibaren, merkezi, otoriter ve bürokrat bir devlet yapısı kuruldu. Böyle bir yapıda, sosyalist demokrasinin uygulanması, yönetıcılerin özgürce seçilmeleri ve gerektiğinde seçmenler tarafından geri alınabilmeleri söz konusu olamazdı. 1935'te başlayan Stakhanov hareketi ile birlikte ücret eşitliği ilkesi tamamen kaldırıldı.

Bununla birlikte, Paris Komünü'nün ilkeleri, yıllar sonra Çin'de gerçekleştirilen Büyük Proleter Kültür Devrimi sırasında yeniden canlandı. Ağustos 1966'da toplanan Onbirinci Merkez Komitesi Plenumu'nda BPKD'ne ilişkin kararlar alındı. "Onaltı Madde Kararı" olarak bilinen bu metinde, Paris Komünü'ndeki gibi genel bir seçim sistemi benimsenmekte ve aşağıdan kitle insiyatifine yer verilmekteydi. [16]

Sonuç olarak, 1871 Paris Komünü'nün devrimci marksizme başlıca üç önemli tarihsel katkısı oldu: İktidarı ele geçiren proletaryanın burjuva devlet mekanizmasını olduğu gibi devralıp kullanamayacağını kanıtladı ve bunun yerini alacak işçi devletinin genel niteliğini, izleyeceği yönü gösterdi; ulus çapında gerçekleştirilecek bir ittifaklar sistemi olmaksızın, proletaryanın tek başına iktidarda tutunamayacağını uğradığı yenilgi ile kanıtladı; ve nihayet, emekçi sınıflardan belirli bir örgütlenme tekniği ile ayrılmış, ama bu sınıflarla yakın ve organik bağlara sahip bir öncünün gerekliliğini ortaya koydu.

13 Alıntı L. Troçki, *The Russian Revolution*, DAB 1959, s.281.
14 Lenin, *CW*, Moskova 1977, c.24,s.38-9.
15 Lenin, *CW*, Moskova 1977, c.25, s.424.
16 bk. Jean Daubier, *Çin Kültür Devrimi Tarihi*, Koral 1977, s.362.

Dünyanın Büyük Dönemeci (II)

Halil Berktay *

Kriz içinde, ABD'nin uzun vadeli gerileyişi

İkinci olarak, ABD ve Batı kapitalizmi. Burada, bildiğiniz gibi 1970'lerin ortalarından itibaren büyük bir ekonomik kriz hüküm sürmektedir. Bu genel bunalım çerçevesinde, özel olarak ABD'nin ekonomik hegemonyasının, diğer kapitalist ülkelere karşı rekabet üstünlüğünün, gitgide sarsıldığını görüyoruz.

1960'lı ve 1970'li yıllar boyunca, siyasî-askerî bakımdan dünya kapitalist sisteminin jandarmalığını üstlenen ABD emperyalizmi, Üçüncü Dünya'nın, özellikle de mızrak ucu olarak Hindiçini halklarının mücadeleleri karşısında, geri çekilmeye devam etti. Baş hedef oldu, yıprandı, inisiyatifi kaybetti; Kamboçya, Vietnam ve Laos'ta büyük yenilgilere uğradı; ekonomik ve siyasî sıkıntılara düştü. Buna karşılık bu dönemde, Brejnev'in hegemonyacı çizgisi doğrultusunda Sovyetler Birliği dünya sahnesinde gitgide inisiyatifi ele aldı. Buna dayanarak, aralarında benim de bulunduğum bir kısım sosyalistler, (a) iki süper devlet arasındaki çelişmenin, tamamen, dünya hâkimiyeti mücadelesi veren eski ve yeni tip kapitalist-emperyalist ülkeler arasındaki bir çelişme olduğu tahlilini yaptılar; (b) bu gelişmede, artık ABD'nin siyasî-askerî inisiyatifi tâyin edici biçimde, adetâ bir daha geri gelmemecesine kaybettiğini öne sürdüler; (c) "yükselen emperyalist" olarak "Sovyet sosyal-emperyalizmi"ni "daha tehlikeli", "yeniden-paylaşım talebinin,dolayısıyla da savaşın esas kaynağı" olarak tanımladılar. Eli kulağında olduğu düşünülen "Üçüncü Dünya Savaşı"nı, İkinci Dünya Savaşı öncesindeki gelişmeler modeliyle açıklamaya çalışan bu yaklaşım, Hitler'in rolünü, Brejnev'in SSCB'sine izafe ediyordu. Öngörü o kadar kesindi ki, 22 Aralık 1980'den itibaren Sıkıyönetim tarafından kapatılışana kadar 16 hafta yayınlanabilen *Ufuklar* dergisi, 29 Aralık 1980 tarihli 2. sayısında, "Polonya Ön Cephede" başlığı altında şu ifadelere yer veriyordu:

"Polonya'daki gelişmeler dolayısıyla bir kere daha derinlemesine tartışılması ve berraklaştırılması gereken nokta, karşısındakilerin yumuşaması *veya kendi iç güçlükleri sebebiyle* Sovyetler Birliği'nin saldırıdan vazgeçip vazgeçmeyeceği sorunudur. Mosko-

* Bu yazı, 12 Mart 1988 tarihinde Ankara'da yapılan bir konuşmanın ikinci bölümüdür; ilk bölümü için, bkz. *Saçak,* sayı 51, Nisan 1988. Türkiye solunda, bir yazarın, belli bir asgarî program çerçevesi içinde de olsa tamamen kendi kişisel görüşlerini dile getirmesi, yerleşmiş bir alışkanlık değildir. Geçmişte, sosyalist akım, grup ve dergilerin çokluğuna karşılık, bunlardan her birinin kendi içinde, programatik sınırlar bir yana, bütün ayrıntılarda homojen görünüm arzetmesi (ya da bizzat programların çok dar, çok "pürist" tutulması) kurallaştırıldığından, "imzalı makalelerin sadece sahibini bağladığı" açıklaması hâlâ fazla ciddiye alınmayabiliyor ve hiç olmazsa bazı imzalara "kollektifleri temsil" gibi yanlış anlam ve işlevler izafe ediliyor. Bu hatalı yaklaşıma, zaman zaman, teorik tartışmalarda neyin doğru, neyin yanlış olduğunu görüşlerin içeriğine ve olgulara değil de, falanca görüşü kimin savunduğuna ya da azınlıkta mı, çoğunlukta mı olduğuna bakarak kestirmeye çalışmak gibi, bir başka hatalı yaklaşım da eşlik edebilmektedir. Onun için, malûmu ilan da olsa, peşinen ve bir kere daha belirteyim: Bu yazılar hiçbir grup çalışmasının ürünü değildir; *Saçak* dergisinin ortak veya ağırlıklı anlayışları, hiç değildir; bunda net olalım. Benim bazı özel görüşlerim var: (1) Sovyetler Birliği'nin, içte, kendi halkına demokrasi tanımamak, dışta, başka ülke ve partilere müdahale, milletlerin kendi halkına demokrasi tanımamak, dışta, başka ülke ve partilere müdahale, milletlerin kendi kaderlerini tâyin hakkı ilkesini ihlal, yoğun hegemonyacılık eğilimleri ile belirlenen, hayli uzun bir çürüme dönemi geçirmesine karşın, yeni olgular gözönünde bulundurulduğunda, sosyalist bir ülke olmaktan çıkmayıp, kendi kendini düzeltme potansiyelini korumuş olduğu anlaşılıyor; (2) dolayısıyla geçmişte, Sovyetler'i —eleştirmenin ötesinde— "yeni tip bir kapitalizme dayalılık" anlamında "sosyal-emperyalist" diye nitelemek ve buradan hareketle, "Hitler tipi bir faşizm", "yeniden-paylaşımcı", "savaşın esas kaynağı", "dünya halklarının ve Türkiye devriminin baş düşmanı" gibi tespitlere sıçramak, hayli yanlışmış; (3) eğer bunlar doğruysa, sosyalist toplum ve sosyalit ekonomi hakkındaki genel teorik kavrayışımızın önemli bir bölümünü de gözden geçirmek zorundayız demektir (ve tersi prosedür, yani "bu anlayışlardan vazgeçemiyeceğimize göre, SB değerlendirmesini de değiştiremeyiz" yaklaşımı, varit olamaz). Şimdi, ben bunları, *bireysel teorik vicdanım ve hafızam gereği, tek başına bir sosyalist olarak* savunuyorum; böylesi bir "cüret" ve "iddia"nın başka kuvvet kaynakları olması gerektiği spekülasyonuna da, doğrusu biraz hayretle bakıyorum. Sanırım bizim kendi "glasnost"umuz, işte bu fikrî çoğulculuk olacaktır. Yazarın notu.

va'nın stratejik bir taarruz başlattığı 1975'ten bu yana gitgide hızlanan olgular *bunun mümkün olmadığını* göstermektedir... Ekonomisini son derece askerîleştirmiş bulunan Sovyetler Birliği için, *bu süreçten geri dönmek söz konusu olamaz. Moskova için saldırıyı durdurmak, yokolmayı kabul etmektir... Rusya'nın kendi iç güçlüklerinin saldırıyı geciktirici etki yaptığı nokta, aşılmış bulunmaktadır.*"

Yukarıda altını çizdiğim yerleri, o zaman da, şimdi hayli solmuş bulunan bir mürekkeple işaretlemiş, yanlarına sorular, ünlemler, "dikkat"ler koymuşum; sosyal-emperyalizm teorisini paylaşma temelinde dahi, "iç güçlükler"i bile barış etkeni olmaktan çıkartan bir saldırı kaçınılmazlığı vurgusu, fazla gelmiş olmalı. Bugün ise söz konusu paragraf, teorik modellerin "şık"lığına kapılıp onlardan "yüzde yüz garantili" kehanetler türetmeye kalkışma yanılgısının bir abidesi gibi duruyor. Demek, bütün teorilerden daha karmaşık olan maddî realite, bizim tam "başka nasıl olabilir ki?" dediğimiz anda, hiç düşünülmedik bir mecraya girebilirmiş! (Hafızalı ve vicdanlı olmak derken, başarılarımız kadar desteksiz atışlarımızı da hatırlamayı; dolayısıyla, 1978-1980 yılları dahil, kendimizi çok fazla beğenmemeyi, pürüpak görmemeyi kastediyorum.)

Evet, nitekim 1970'lerin başlarında, ABD'nin siyasî inisiyatifi birden canlandı; Reagan'ın iktidara gelmesiyle Amerika, Hindiçini travmasının yol açtığı "suçluluk kompleksi"ni, Rambo tipini kahramanlaştıracak kadar üzerinden attı, Ford ve Carter dönemlerinin izolasyonizminden çıktı, Polonya işçi ayaklanması ve Jaruzelski darbesi ile Afganistan'ın işgali sonrasında Sovyetler Birliği'ne karşı dünya çapında çok büyük bir tepki oluşmasından da yararlanarak tekrar hamle sırasını ele geçirdi. 1970'lerde "kargaşalık" içine düşmüş bulunan Üçüncü Dünya alanları üzerindeki nüfuzunu yeniden pekiştirdi [1]; Orta Doğu'da yeni İsrail saldırganlıklarını destekledi; Nikaragua devrimini boğmaya çalıştı; hattâ Grenada gibi çok küçük ve zayıf bazı ülkelere karşı dolaysız askerî müdahalelerde bulundu; yaygın bir anti-Marksist "Haçlı Seferi" ilân etti; altı-yedi yıl boyunca inisiyatifi elinde tuttu.

Ekonomik temelde bir zayıflama

Fakat işbu siyasî inisiyatifin, Sovyetler Birliği'ne ve Üçüncü Dünyaya karşı [2] bir ideolojik, diplomatik ve askerî taarruza girişme olayının, alttan alta devam eden zayıflama sürecini ortadan kaldırmadığına dikkat etmeliyiz. Aslında, ABD hâkimiyetinin ekonomik temelleri sürekli olarak aşınıyor ve kapitalizmin eşitsiz gelişme yasası, bugün artık Amerika aleyhine işliyor. Görenen odur ki ABD, dünya kapitalist sistemi içinde, İkinci Dünya Savaşının hemen ertesinde elde ettiği kadar güçlü, gerçekten ekonomik üstünlüğe dayalı bir hegemonik konuma, bir daha kolay kolay sahip olamayacaktır.

Bu konuda, *Saçak* dergisinde son bir yıl içinde çok esaslı bir teorik inceleme yayınlandı, dikkatinizi çekmek istiyorum: 41. sayıdaki (Haziran 1987), Robert Brenner'in "Amerika Üstünlüğünü Nasıl Yitirdi: ABD'nin Ekonomik Gerileyişinin Kökenleri" başlıklı yazısı (*Saçak,* bir sunuş notunda, Brenner ile Doğu Perinçek'in 39. (Nisan 1987) sayısındaki "Çok Kutuplu Bir Dünyaya Doğru" makalesi arasındaki bağlantıya işaret ediyor). Her iki yazının bütün tahlillerini burada uzun uzadıya tekrarlamıyacağım; ancak Brenner'in yaklaşımı kısaca şudur[1] : Doğrudan doğruya, uzunca bir dönem boyunca ABD'nin kapitalist gelişmede başı çekmiş ve yeni teknolojileri geliştirme masraflarını daha çok yüklenmiş olması [2]; yüzyılımızın ortalarından itibaren, dünya jandarmalığı rolünün beraberinde getirdiği muazzam askerî

1 Türkiye'de bu pekiştirme, 12 Eylül 1980 ile gerçekleştirildi ve göreli bir Amerikancı istikrar, bir **pax Americana** sağlandı. Halkın siyaset sahnesinden büyük ölçüde geri itilmesiyle, bir hakim sınıf istikrarı oluştu (bugün de, Sosyalist Parti'yi kapattırma, işçi sınıfı tabanını hareketsizleştirme SHP'nin sol kanadını tecrit etme çabaları, hep aynı "daraltılmış konsensus"un istikrarını koruma amacından kaynaklanıyor). Esasen bu nedenle, Üçüncü Dünya ülkelerinin çok büyük çoğunluğu gibi Türkiye'nin de baş çelişmesi, ABD ve yerli ortakları iledir. Solun maceracı, terörcü hatâları, bu sonuca yardımcı oldu. Bunun ötesinde, birkaç ilginç husus var. 24 Ocak 1980 kararları açıklandığında, bazı siyasetçiler (örneğin Ecevit), bunun arkasından darbe geleceğinden ve Türkiye'nin Latin Amerika yapılmak istendiğinden söz ettiler. Biz buna karşı, Türkiye LA olamaz şeklinde bir polemik yaptık. Uzun vadede ve sosyolojik olarak, bu doğru; nitekim iç pazarın ne kadar sıkıştırılabileceğinin üzerindeki kısıtlar, bugün daha iyi gözüküyor. Ama acaba 24 Ocak kararlarının en iyi bir darbeyle uygulanabileceğini biraz gözden kaçırmadık mı? Gene Ecevit, Sovyetlerin Afganistan işgalinin, ABD'nin Ortadoğu ve Türkiye'ye daha fazla yüklenmesi sonucunu doğuracağından endişe etti. Biz buna da çok kızdık ve CHP yönetiminin Sovyetler sözkonusu olunca bir işgali gönül rahatlığıyla kınayamamasını haklı olarak eleştirdik. Ama bir kere daha, işin ikinci yanını hiç kaale almadık. 1988'den geriye bakıldığında, Afgan işgalinin *bir* bedelinin, 12 Eylül ile Türkiye'deki ABD nüfuzunun konsolidasyonu olduğu, daha iyi görülüyor.

2 Bu da enteresan bir olay: ABD'nin taarruzu, niçin SB ile Üçüncü Dünyayı birlikte hedef aldı ve alıyor? Uluslararası politikanın bu parametresi, nerdeyse Ekim Devriminden bu yana değişmedi. 1970'lerde bizler, "baş düşman" Sovyetler Birliği'ne karşı bir "dünya barış cephesi"nin kurulabilmesi için, Amerika'nın Sovyetlere karşı şahin, Üçüncü Dünyaya karşı güvercin olması gerektiği tahlilini yaptık ve ayrıca, olayların ABD'yi buna zorlayacağı öngörüsünde bulunduk. Hiç de öyle olmadı; ne Amerika böyle davrandı, ne de Türkiye içinde 12 Eylül. Acaba neden—bir "hatâ"mı yaptılar, çok bilinçsiz olduklarından, uzağı göremediklerinden mi? Sovyetler Birliği yıllar yılı dünya devriminin "merkezi" olduğunu iddia etti; Üçüncü Dünyanın özerk hareketlenmelerine, Bloksuzlara, vb. ise hep "dünya sosyalist sistemi"nin bir "yan ürünü" muamelesi yaptı. Bu, kesinlikle yanlıştı (kökeni Komintern kadar gerilere gitmiyor mu?); nitekim, daha sonra ayrıca ve etraflıca üzerinde duracağım gibi, son Yugoslavya ziyareti ve ortak bildirisinde görüldüğü üzere, Gorbaçov yönetimindeki Sovyetler Birliği bu yanlıştan dönmek, "merkez"lik iddialarından vazgeçmek, Üçüncü Dünyayı vesayet altına alıcı teorik formülleri bir kenara bırakmak eğilimindedir (bkz. *2000'e Doğru,* Yıl 2, Say· 15, 3-9 Nisan 1988, s. 34-35). Bu çok önemli düzeltmenin yapılması kaydıyla; sosyalist saymayageldiğimiz Sovyetler Birliği ile Üçüncü Dünyanın, emperyalizmin gözünde aynı safta yer almasının anlamı üzerinde yeniden düşünmeliyiz.

harcamaların, ABD'nin üretken yatırımlara ayırabileceği fonları çekip alması [3] nedeniyle Amerika, hem kendi yeni teknolojilerini kolayca alıp uygulayabilen, hem de 1960'lardan bu yana üretken yatırımlara görece daha büyük fonlar ayırabilen Japonya, Batı Almanya, İtalya, Fransa gibi ikinci dereceden kapitalist ülkeler, hattâ Güney Kore, Tayvan, Singapur ve Hong Kong gibi bir kısım Üçüncü Dünya üniteleri karşısında rekabet gücünü kaybediyor. Yani ABD kapitalizminde, bir saatlik çalışmayla standart olarak üretilebilecek mal miktarı olarak düşünülen emek verimliliği, artık çok çeşitli imalat sektörlerinde, bir dizi diğer gelişmiş kapitalist ve "yeni sanayileşen" ülkenin emek verimliliğinin gerisinde kalmıştır ve bu gelişmenin meydana geldiği sektörlerde Amerika, söz konusu diğer ülkelerin ihraç ürünleriyle gerek dünya pazarlarında, gerekse kendi iç pazarında rekabet edememektedir.

Birleşme ve çatışmalar

ABD'yi habire büyüyen dış ticaret ve bütçe açıklarıyla yüzyüze bırakan bu durum, öyle basit ve konjonktürel bir mesele gibi; para politikası araçlarıyla, döviz kuru ve faiz oranı oynamalarıyla halledilebilecek gibi gözükmüyor. Çünkü temelinde, reel üretkenlik farkları, ikinci dereceden bazı kapitalist ülkelerde üretici güçlerin ABD'den çok daha hızlı gelişiyor olması, o diğer kapitalizmlerin bu dönemde ABD kapitalizmine kıyasla daha büyük bir rekabet gücüne kavuşması yatıyor.

Kaldı ki, Amerika'dan daha hızlı gelişen bu ikinci derecedeki kapitalist birimlerden özellikle Avrupa'da yer alanlar arasında, güçlü bir birleşme ve kaynaşma eğilimi de söz konusudur; Gitgide daha fazla gündeme gelen "Avrupa Birliği" süreci, kapitalizm varoldukça bir kısım kapitalist devletin dahi kendi aralarındaki millî çelişmelerin bir kısmını bile asla halledemiyecekleri şeklindeki genel bir teorik önyargının kalıbına, doğrusu pek sığmıyor. 1990'ların başlarında Avrupa'da insan, mal ve hizmet dolaşımı açısından sınırların ortadan kaldırılması, artık bir 4-5 yıl meselesidir. Gerçi ayrı ayrı devlet aygıtları, ayrı ayrı parlamentolar, ordular, mahkemeler, vb. varlıklarını korumaya devam ediyorlar. Gene de, dünya kapitalist sisteminin bağrında, üretici güçlerin global gelişimine bağlı olarak, güçlü entegrasyon ve karşılıklı-bağımlılık eğilimleri mevcuttur. Özellikle Batı Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere, Benelüks ile İspanya, Portekiz gibi, ABD'ye rakip bir kapitalist ekonomiler kümelenmesi açısından, bu kaynaşma eğilimi, Avrupa kıtasına özgü tarihî, siyasî, kültürel, sosyo-psikolojik etkenlerle de birleşince, —1920'lerin Marksist teorisinin dikkatsiz, vülger "tekrar"ları ne derse desin— önemli siyasî birleşmelerin de ister istemez zemini oluşuyor.

Ancak, ekonomik düzlemde baktığımızda çokkutupluluğa doğru giden Batı kapitalizmi alanı içinde, bu gibi alternatif potansiyel kuvvet odakları, halen ABD'nin siyasî ve askerî hegemonyası, vesayeti altında bulunmaya devam ediyorlar. Bir kere Amerika, bu siyasî-askerî hegemonyayı, o ekonomik çokkutupluluğa doğru gidişi frenlemede güçlü bir manivela olarak kullanabiliyor. İkincisi, objektif bazı nedenlerle de, ABD'nin ekonomik rakiplerinin aynı zamanda siyasî-askerî rakipleri haline gelmeleri,hayli zor gözüküyor. Süper devlet olmak, teknolojik eşiklerin ve göreli büyüme hızlarının ötesinde, bazı kritik mutlak büyüklüklere Arazi, doğal kaynaklar, nüfus, toplam sanayi üretimi, toplam millî gelir, toplam bütçe, toplam yatırım fonları gibi parametrelere de bağlı bir meseledir. Bu açılardan ABD, hâlâ çok avantajlıdır; örneğin Japonya, dünyanın belki en ileri teknoloji ve uygulamalı bilim düzeyini, çok küçük bir yüzölçümü üzerinde ve gene, yoğunluğu yüksek ama süper devletlere kıyasla küçük bir nüfus temelinde, idame ettiriyor. Japon sanayisinin ABD'den daha ileri bir otomasyona kavuşmasına, daha fazla robot, daha fazla mikro-yonga, daha fazla bilgisayar kapasitesi kullanabilmesine karşılık, bir bütün olarak Japonya, hammadde kaynakları bakımından çok fakir, özellikle petrolden hemen tamamen yoksundur; bütün bunları dışarıdan, hattâ tâ Ortadoğu'dan ithal etmek zorunda kalıyor. Benzer dezavantajlar, derece derece Batı Almanya, İtalya, Fransa, vb.için haydi haydi geçerlidir. Kısacası, Batı kapitalizmi içinden ABD gibi bir diğer süper devletin yükselmesi, küçük ve uzak bir ihtimal olarak kalıyor.

Başka bir deyişle, ABD'nin ekonomik gerileyişine bakarak, artık Batı kapitalizmi dünyasının çokkutupluluğunu siyasî ve askerî kertelerde de tamamlanmış bir olay gibi düşünmemeliyiz. Ekonomik düzeydeki gelişmelerle siyasî-askerî vesayet düzlemi arasında bir çelişme ortaya çıkıyor. Bir yandan bu, ABD'nin "ekonomomi-dışı" araçlara dayanarak üstünlüğünü ne kadar koruyabileceği; Japonya ve Batı Avrupa'daki "hem rakip, hem müttefik"lerini daha ne kadar kontrol altında tutabileceği sorusunu beraberinde getiriyor. Diğer yandan, mevcut durumda ve "sırf" ekonomik çok-kutupluluk bile, ABD süper devletini frenliyor; dünya çapında bir barış etkeni rolünü oynuyor.

Pasifik-merkezli bir dünya mı?

Gene kapitalizmin bağrında; hattâ sadece kapitalizmin de değil, kapitalist ve sosyalist ülkeleriyle birlikte bir bütün olarak dünya uygarlığında meydana gelen bir diğer, çok önemli değişiklik, uluslararası ekonominin ağırlık noktasının Atlantik havzasından Pasifik havzasına kaymasıdır.

Kapitalizm, 16. yüzyıldan itibaren Atlas okyanusunun kıyılarından oluşan bir "metropol", bir

3 Bu olgu ise bir başka vülger önyargıyı: Soldan en azından bir zamanlar hayli yaygın olan, askerî harcamaların Keynesyen anlamda talep yarattığı, dolayısıyla ABD ekonomisine hiçbir zarar vermediği, dolayısıyla Amerikan kapitalizminin bütünüyle ve her zaman savaştan yana olduğu ve olacağı kanaatini, yeniden düşünmemizi zorunlu kılıyor.

"anavatan" üzerinde yükseldi. Merkantilizm aşamasında, İspanya ve Portekiz; daha sonra Hollanda, Fransa ve İngiltere —bunların öncülüğü, hep, uygarlığın başını çeken alan olma vasfının, İlkçağ ve Ortaçağ için Akdeniz'den, Yeni ve Yakın Çağlarda Atlantik bölgesine kaymasını ifade etmekteydi. Bu denizin karşı tarafında ise, Avrupa'nın uzantıları olarak doğan ve ancak zaman içinde daha Batıya, Pasifik kıyısına doğru gelişen ABD ile Kanada yer alıyordu. Böylece Atlantik ülkeleri, 16. - 17. yüzyıllardan bu yana dünya ekonomisinin "çekirdek bölge"sini, gelişmiş kapitalizmin "iç daire"sini meydana getirdiler. Yeryüzündeki yatırımcıların, fabrika ve işletmelerin, bankaların ve kredi fonlarının, mal ve sermaye akımlarının çok büyük kısmı, bu alanda yoğunlaştı. Bu temel, bir bilimsel, teknolojik ve kültürel birikim yoğunlaşmasıyla tamamlandı. Bu havzanın gelişmiş kapitalist ülkeleri arasındaki gelişmeler giderek keskinleşti; kapitalizmin en büyük savaşları burada patlak verdi; gerek dünya burjuvazisinin bunlardan çıkardığı bazı dersler ışığında, gerekse tarih sahnesine sosyalizmin de çıkışı karşısında, kapitalizmin en önemli "uluslararası güvenlik" sistemleri, dünya jandarmalığı fonksiyonunu üstlenen siyasî-askerî paktlar, gene bu bölgede kuruldu; NATO, adı üstünde, **Kuzey Atlantik** Antlaşması Örgütü'dür; Avrupa muhafazakârlığının ABD'ye en yakın, en NATO'cu kesimleri, kendilerini geleneksel olarak "Atlantikçi" diye tanımlıyorlar.

Oysa günümüzde, yüzyıllardır alışılan Atlantik üstünlüğü de artık değişikliğe uğramaktadır. Biz, bunu çok farketmeyebiliyoruz; bir kere, Pasifik bize çok uzak; ayrıca, Türkiye halkının geneli gibi Türkiye solu da adetâ kaderci ve boşverdimci maalesef, çok fazla okumuyor, incelemiyor, azla yetiniyor, gelecek üzerine kafa yormuyor. Belli bir darlık, bir taşralılık söz konusu; insanlar *yeni* pratik mücadeleler gibi *yeni* düşünsel irdelemelere karşı da, rüzgârsız iç-denizlere, gölcüklere sığınmaya yatkınlar; geçmişten devralınan prestijli, otoritesi yüksek bir teorinin tanıdık kavramsal "mekân"ında, tanıdık kavramsal "eşya"lara dokunarak kendilerini teskin ediyorlar. Ama biz görelim-görmeyelim, bu konuşma/yazı'larda sözünü ettiğim diğer değişimler gibi, bu kayma da nesnel bir olgudur: Kimine göre şimdiden gerçekleşmiş, kimine göre henüz sıçrama yapmamış bir trend olarak mevcut da olsa, **dünya oraya gidiyor**— Deutsche Bank'tan Wall Street'e, Londra'nın finans merkezi olan "The City"den Çin Sosyal Bilimler Akademisi'ne, Kremlin'den Tokyo borsasına kadar her yerde yapılan tahliller, bu noktada birleşiyor.

Niçin Pasifik? En basiti, gelişmiş kapitalist ülkeler açısından: Yeryüzünün bu en büyük okyanusunun bir tarafı, ABD'nin ve Kanada'nın batı kıyısıdır; Amerikan ekonomisinin kendi içinde, görece eski sanayiler ve teknolojiler doğu (Atlantik) kıyısında, görece yeni sanayiler ve teknolojiler ise batı (Pasifik) kıyısında yoğunlaşmış bulunuyor. Örneğin enformatik dalının, bilgisayar, yazılım *(software)*, programlama, vb. üretim ve araştırmalarının dünya çapındaki merkezi sayılan "Silicon Valley" (Silikon Vadisi) şeridi, Kaliforniya'da yer alıyor. Keza, ABD'nin canalıcı önemdeki uçak ve uzay sanayilerinin kalbi de, Seattle-San Francisco-Los Angeles dilimi ve hinterlandında atıyor. Pasifiğin diğer yakasında ise Japonya, daha önce de belirttiğim gibi, artık dünyanın ikinci büyük sanayi gücü sayılmalıdır. İkinci olarak, sosyalist olmayan Üçüncü Dünya, periferi kapitalizmi açısından; Güneydoğu Asya, (a) petrolüyle, kalayıyla, kauçuğuyla, her türlü hammadde zenginliğiyle Endonezya, Filipinler, Hindiçini, biraz ötede Avustralya ve Yeni Zelanda —kısacası, bir zamanlar kendi doğal kaynaklarının fakirliğini askerî yayılma yoluyla gidermek peşinde koşan Japon militarizminin göz diktiği "Büyük Pasifik Refah Bölgesi"— demektir; (b) Brenner'in sözünü ettiğim yazısında da dikkat çekildiği gibi, ABD iç pazarında emek verimliliğinin (mutlak olarak düşmeksizin) daha yavaş geliyor olması, Amerika'nın sermaye fazlasının (ve tabii, bir kısım Japon sermayesinin) dışarıya kaçması sonucunu doğruyor. Bu sermaye ihracının bir bölümü diğer kapitalist ülkelere giderken, bir bölümü gerek dış borçlar, gerekse dolaysız yatırımlar, ortak girişimler biçiminde Üçüncü Dünyaya, özellikle de Asya'nın Pasifik kıyısına akıyor; (c) bu ise, Üçüncü Dünyanın en azından bazı kesimlerinde kapitalist gelişmenin önemli ölçüde hızlandırılması sonucunu veriyor ve nitekim, Güney Kore, Tayvan, Singapur, Hong Kong gibi "yeni sanayileşen" ülkeler, Asya'nın bu "Dörtlü Çete"si, hep Pasifik kıyısında diziliyor (bu noktada, bu yazının *Saçak*'ın geçen sayısındaki I. bölümünde yapılan Üçüncü Dünya tahlilleri ile yukarıdaki saptamalar arasında bir bağlantı oluşmaktadır). Nihayet sosyalizm açısından: Pasifiğin Asya yakasında, 1 milyarı aşkın nüfusuyla, muazzam doğal kaynaklarıyla, on yılı bulan siyasî istikrarı ve ekonomik patlamasıyla Çin'in yanısıra, gene muazzam doğal kaynaklarıyla, ortak Gorbaçov reformlarının güdümündeki Sovyetler Birliği'nin Sibirya kesimi uzanıyor.

Bu ise beni derhal, ele almayı vâdettiğim dört büyük problemin üçüncüsüne, sosyalizm dünyasındaki gelişmelere ve bizim bunları algılayış tarzımıza getirmektedir.

Çok iyi bir çerçeve, bir tecrübe muhassalası

Önce bazı referans noktalarını belirleyelim: Sosyalist Parti'nin programı, sosyalizm sorunlarına yaklaşım açısından bazı çok önemli ilkeleri içeriyor. Devrim ihraç veya ithal edilemez; ancak bir ülkenin kendi halkının eseri olabilir. Devrimler taklit de edilemez; herhangi bir ülkenin sosyalistleri, ancak ideolojik bağımsızlık içinde, hiçbir "merkez"den talimat almaksızın, evrensel bir teorik mirası kendi ülkelerinin somut koşullarına uygulayarak özgül prob-

lemlerini çözebilir, yollarını bulabilirler. Bir yandan, insanlık tarihinin büyük nitelik dönüşümleri birer vakıadır; bunları reddetmeye, dışlamaya kalkmak, bizi özellikle emperyalizm çağının bilimsel teorisinden koparır ve darlığa, saf ampirisizme, milliyetçiliğe mahkûm eder. Diğer yandan, bu büyük nitel dönüşümler dahi birer model, birer şablon olarak kopye edilemez. Şimdiye kadar yeryüzünde görülmüş sosyalizmin inşası deneylerinin hepsine, kendi kafamızla düşünen, eleştiren bir tavırla; onları aşma, Türkiye'de daha iyisini yapma tavrıyla yaklaşmalıyız. Aynı zamanda, milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkıyla, ülkelerin bağımsızlık ve egemenliğiyle bağdaşmayan her türlü müdahaleye, kimden gelirse gelsin, hangi gerekçeyle yapılırsa yapılsın, karşı çıkmalıyız. Aksi takdirde, başka milletlerin ezilmesine bir parça ortak oluruz ve Türkiye solunu, sosyalistleri, kendi halkımızı da kendi gücüne güvenme ruhuyla yetiştiremeyiz... Ne anladığımı kendi kelimelerimle ifade ettim; bence bunlar çok esaslı köşetaşlarıdır, uzun tecrübelerin muhassalasıdır. Hepsine katılıyorum. Bunun ötesinde, birkaç noktaya dikkat çekmek gereğini duyuyorum.

Birincisi, program, programdır; programda yazılı olmayan program diye bir şey *düşünülemez.* Programın ötesinde, "değiştirilmemesi gereken görüşlerimiz" diye, parti adına, kollektif adına vazedilecek bir başka, daha dar bir ilkeler kümesi veya seti *yoktur* ve -Kongre iradesiyle, bir program değişikliği olarak kabul edilmedikçe- olamaz. Programın çizdiği sınırlar içinde ise, belli bir anda kim veya kimler tarafından savunulursa savunulsun, alt tarafı *kişisel* görüşler alanı uzanır. Program -içi olmayan şeyler, bir yönüyle, evrensel mirası ve dayandığı, beslendiği, insanlık tarihinin o büyük nitel değişikliklerini yok saymaktır; diğer yönüyle, devrimlerin ihraç, ithal veya taklit edilebileceği anlamına gelen fikirlerdir, faraza Çekoslovakya'nın, Afganistan'ın işgali gibi müdahalelerin aklanması ya da hatta eleştirilmesine karşı çıkılmasıdır.

Şu anda, (a) evrensel mirası ve bu mirasın dayandığı pratikleri yadsımamak kaydıyla, Sovyetler Birliği'nin ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinin sosyalist olmadıkları görüşü ile, (b) Sovyetler'in Brejnev dönemindeki, hegemonyacı, sosyalizme leke süren eylemlerini eleştirmekten vazgeçmemek kaydıyla, bu ülkelerin geçmişi hayli kötü de olsa eninde sonunda sosyalist oldukları görüşü, *eşit derecede program-içi* konumdadır. Bunun ötesinde, 1930'ların Moskova duruşmalarında ve ne Troçkist, ne Buharinist olmayan, olgun bir iktidar alternatifi kimliğiyle Kirov'u gerçekte kimin öldürttüğünden, Kültür Devrimi'nin ne getirip ne götürdüğüne; NEP'in erken bitirilip bitirilmediğinden, Çin'de küçük ölçekli özel toprak mülkiyeti ve işletmeciliğine izin verilmesinin anlamına kadar, sosyalizm tarihinin her meselesi, gelmiş-geçmiş, sosyalist denilen bütün ülkelerin her türlü özel pratiği ve bunlara ilişkin görüşler, haydi haydi *tartışmaya açıktır.* Zaten böyle tartışmalar olmadan "eleştirel yaklaşım"da havada kalacaktır. (Kuşkusuz, sosyalizmin inşası deneylerinin sosyalistler arasında tartışılması, iktidar mücadelesini T.C. yasaları çerçevesinde yürüten bir sosyalist partinin, bu ülkelerin siyasi rejimlerini, iktidara geliş biçimlerini herhangi bir bağlamda "örnek" saydığı, Türkiye'de benzerlerini yapmayı tasarladığı doğrultusunda, kesinlikle yorumlanamaz.)

Lekesiz sosyalizm yok; hepsini aile-içi sayalım

İkinci olarak, böyle bir çerçeveyi benimsemekle Sosyalist Parti, aslında, Sovyetler Birliği (ve diğer Doğu Avrupa ülkeleri) hakkındaki bir tartışmayı geleceğe bırakmıştır -bu, bir bakıma, önümüzdeki ayların ve yılların önemli tartışmasının bu olacağı anlamına da geliyor. Çünkü düşünürseniz, sosyalizm tarihinin ikinci derecedeki sorunları, çeşitli özel pratikleri, her zaman bir tarih araştırması düzeyinde tutulabilir (bunların her birini bir karara bağlamak gerekmez, genel nosyonları beslemeleri yeter); ama sosyalizmin yeryüzündeki güncel mevcudiyet alanına ilişkin bir belirsizlik, *uzun vadede* sürdürülemez. Bu probleme *ergeç* bir çözüm getirmek kaçınılmazdır- ama serinkanlılıkla, ama rasyonel bir biçimde, ama olgulardan hareketle, ama tartışa tartışa.

Nitekim ben, işte bu çerçeve içinde, sosyalistlerin, programlarındaki çok güzel ve önemli ilkeleri saklı tutarak, o ilkeleri, program düzeyinde değilse bile anlayışlar düzeyinde, *Sovyetler Birliği dahil bütün sosyalist ülkelerin sosyalist olduğu, bir aile meydana getirdikleri, esasen bu yüzden az-çok benzer, ortak problematikler ile yüzyüze kaldıkları nosyonu* ile tamamlamalarından yanayım. Hele günümüzde, dünyadaki yeni gelişmeler karşısında, sosyalist bir partinin başka herhangi bir tutumda karar kılabileceği kanısında değilim. Geçmişte herkes, kendi kafasına göre bir -sözümona- "lekesiz sosyalizm modeli"ni idealleştirirken, kendi beğendiği dışındaki diğer sosyalizmlerin gerçek ve hayali lekelerini sayıp dökmek üzerinde uzmanlaştı. Türkiye solunun çeşitli kesimlerinin birbirlerini beğenmezlikleri, dünya çapında sosyalizm beğenmezlikleri ile elele gitti. Oysa gerçekte, *solun bütün kesimleri gibi, yeryüzündeki bütün sosyalizmler de,* en azından şu ana kadar *derece derece lekelidir* ve bir büyük çıkışın, kapsamlı bir olgunlaşmanın eşiğine gelinmiş olsa bile, bir daha 20. yüzyılın büyük kısmı ölçüsünde olmasa bile, gelecekte de lekelerin bazı ülkelerde ve bazı dönemlerde görece daha fazla yoğunlaştığını düşünebiliriz. Brejnev dönemindeki Sovyetler Birliği'nin böyle, hayli koyu bir lekeliliği ifade ettiği üzerinde, bugün Sovyet yönetiminin kendisi ve geçmişte Brejnev'e (bile) hiç laf dokundurtmamış bir kısım Türkiyeli sosyalistler dahil, hemen herkes anlaşıyor. Stalin dönemi, keza, yaygın bir eleştirinin konusudur (ken-

di payıma, şu anda kullanılan terimler ne olursa olsun, bu eleştirinin dönüp dolaşıp "halk içindeki çelişmelerin çok yanlış ele alındığı bir sosyalizm altaşaması" değerlendirmesinde dengeye kavuşacağını sanıyorum- nitekim Gorbaçov'un Ekim Devrimi'nin 70. yılı konuşması, kanımca hayli düzgün bir Stalin değerlendirmesini içermektedir; Nuikin, Burlatsky, Butenko ve Adamoviç gibi *glasnost* teorisyenlerinin, Stalin'in "karşı-devrimci"liğinden söz etmeleri ise, özel bir bağlamda cereyan ediyor ve 1930'larda SSCB'nin sosyalist olmaktan çıktığı gibi bir anlam taşımıyor; bu noktaya, özellikle M. Gündüz'ün dikkatini çekmek istiyorum; çünkü her somut durumda, kullanılan kelimeler kadar, belli bir tartışmanın genel çerçevesinin de gözetilmesi önemli olmaktadır.[4]

Kaldı ki, bir parça *empati* (= kendini başkasının yerine koyabilme) duygusunun varlığı koşuluyla; sosyalizm tarihinin başka zaman/mekân dilimlerinin de sosyalist kamuoyunun diğer, tek tek daha dar kesimlerine hangi açılardan lekeli gözükebileceğini kolaylıkla sezebilir; dahası, her birimiz kendi anlayışımızı bu tür karşı-eleştirilerle biraz zenginleştirebilir, özel perspektifimizi daha çok-yönlü hale getirebiliriz. Siz, örneğin, (a) Yugoslav özyönetimciliğini; (b) Sovyetler'deki Kruşçev dönemini; (c) Çin'deki, meta üretimi ve fikrî çoğulculuk konularında en ileri giden bugünkü Çin'i, "kapitalizme dönmüş" veya "neredeyse dönecek" gibi görebilirsiniz (bu dört örnek arasındaki içsel bağlantı ve biri reddedilecekse, tutarlılık bakımından hepsinin reddedilmesi gerçeği üzerinde, gelecek sefer ayrıca duracağım).. Ben ise, tartışmaların seyri içinde, Kültür Devrimi'nin büyük lekelerini; Nasıl, (1) emekçi denetiminin gerçekten derinleşmesini ya da genel olarak bir "kitle inisiyatifi"ni *değil,* sosyalist toplumda halk içindeki çelişmelerin dar ve dogmatik anlayışlar doğrultusunda antagonist hale getirilmesini ve düşmanca yöntemlerle, "devrimci kitle *şiddeti"* kullanılarak çözülmeye kalkışılmasını ifade ettiğini; çünkü (2) politika, ekonomi ve kültürde "revizyonizm"in tanımının son derece geniş tutulduğunu; (3) nesnel koşullar hiçe sayılarak, gerçekte çok fakir bir toplumda cebrî ve yasakçı yöntemlerle "süper-devrimci" bir "yeni insan"ın yaratılmaya kalkışıldığını; (4) bu yolla, objektif olarak gerekli bütün ön-aşamaları bir çırpıda atlayıp -Kültür Devrimi'nin önemli bir "aşamasız devrim" damarı olduğunu ve bu nokta üzerinde şimdiye kadar hemen hiç durulmadığını düşünüyorum- hızla "sınıfsız toplum"a geçmek istendiğini; (5) böyle bir hayalci hedef saptaması sonucu, üretici güçler ve kültür düzeyinin kaldıramıyacağı kadar ileri üretim ve bölüşüm ilişkilerini topluma yamamaya girişildiğini; (6) *bir bakıma Sovyetler Birliği'ndeki hızlı kollektivizasyon, hızlı sanayileşme döneminin uygulamaları gibi,* bu diğer büyük zorlamanın, yukarıdan aşağıya sabırsızlık gösterisinin de, parti içinde ve dışında farklı düşünenlerin hepsini "karşı-devrimci" ilân edip, gizli duruşmalarda değilse bile "proleter devrimci karargâh"ın yönlendirdiği bir "devrimci kitle *şiddeti"* ile ezmeyi, sindirmeyi ister istemez içerdiğini; (7) dolayısıyla sosyalist yasallık, vatandaş hakları ve güvenceleri, parti içinde ve toplumda gönül rahatlığı, serbestçe fikir söyleme yeteneği, çeşitlilik, kanatlılık, bilim-kültür-sanat alanlarında yüz çiçeğinin açması diye bir şeyin kalmadığını; (8) sürekli sektarizm, gerilim ve şiddet ortamında, arzulanan "yeni insan" niteliklerinin değil, eski insanın en kötü yanlarının öne çıktığını; (9) bütün bu "sol"culukların, kitle çizgisinden çok vahim bir sapmayı simgelediğini ve sağcılıktan daha hafif, daha mazur görülebilir bir günah olmadığını; (10) nitekim, kitlelerin çok geniş orta ve geri kesimleri de dahil 700-800 milyon insanı böyle bir cendereye sokma çabasının fena halde geri teptiğini; (11) aynı zamanda, Çin'in o dönemdeki dogmatizm ve pürizminin, dünyadaki bütün diğer sosyalistlerin "Çin devriminin yolu"nu izlemelerini istemek, onları "emperyalizmin (sözümona) toptan çöküşe gittiği ve sosyalizmin (sözümona) bütün dünyada zafere ilerlediği bir çağın Marksizmi olarak "Mao Zedung Düşüncesi"ne ve "Büyük Proleter Kültür Devrimi"ne ilişkin tavırlarına bakarak değerlendirmek gibi, kendine özgü bir müdahaleciliği de içerdiğini (başka bir deyişle, uluslararası hareket içinde çoğulculuğun, sosyalizm yollarının çeşitliliğinin yadsınmasının Sovyetler'le sınırlı kalmadığını); (12) nitekim, bu dogmatik, şabloncu tutumun hemen her yönünün başka ülkelerde benzer dogmatik ve şabloncu yankılar bulduğunu, büyük tahribat yaptığını, örneğin Türkiye'de yalnız bir Küba-Latin Amerika şablonculuğunun değil, bir Çin Devrimi şablonculuğunun da yaşandığını ve en sivri tezahürleri törpülendikten sonra bazı ikincil yansımalarının varlığını belki hâlâ sürdürdüğünü... Bütün bunları, *gerek Çin tarihini, gerekse kendi pratiğimizi irdeleyerek* gösterebileceğime, çok kuvvetle inanıyorum.

Ama belki bu tartışma süreci içinde, *benim,* sosyalist meta üretiminin kapsamının fazla genişletilmesinin tehlikeleri ya da Kültür Devrimi'nin Çin toplumuna bıraktığı mirasın olası olumlu yönlerinin gözardı edilmemesi gibi noktalarda bazı ek uyanıklıklar peydahlamam; *sizin ise,* devrim-öncesi toplumlar gibi sosyalist toplumun da habire antagonist çelişmeler ve bunların "devrimci kitle şiddeti"ne başvurularak çözülmesi yoluyla ilerlemiyebileceği, devrim-öncesi ve devrim-sonrası toplumları farklı düşünmek gereği, sosyalizm dönemine kendi bildiğimiz *biricik* pratiğin gözlükleriyle, bugünkü alışkanlık ve perspektiflerimizle yaklaşmamak gereği konusunda bazı ek uyanıklıklar peydahlamamız,

4 Butenko ve Adamoviç'in yazıları için, bkz. *Saçak,* Sayı 51, Nuiki için, bkz. *2000'e Doğru,* 28 Şubat-5 Mart 1988 Burlatsky önümüzdeki aylarda yayınlanacak.

mümkün ve yararlı olacaktır. [5]

İşin bu boyutlarını da gözönünde bulundurarak, ben, Çin'deki 9-10 yıllık, Sovyetler'deki 3 yıllık fakat çok hızlı ve derinlemesine gelişen reform hareketleri ile, aralarında başgösteren *buluşma (convergence)* eğiliminden sonra, sosyalist bir partinin,

—Bütün sosyalist ülkeleri, olanca lekelikleriyle birlikte aile-içi saymak;

—Tabii, hepsine karşı ideolojik bağımsızlığı korumak;[6]

5 Bazı arkadaşlar, Mao'nun Kültür Devrimi teori i ve uygulamasının, genel olarak kitlelerden, kitle inisiyatifinden, emekçi denetiminden yana olmak anlamına geldiğini düşünüyorlar; bu yaklaşım, Kültür Devrimi'ni dokunulmazlaştırıyor ve eleştirel bir tavır almayı peşinen "bürokrat"lık, "emekçilere yabancı"lık, "burjuva"lık, "düzen taraftarlığı", "sağcı"lık, "revizyonizm", vb. ile özdeş hale getiriyor. Yukarıdaki kısa tahlil özetinde, kitle inisiyatifi ile, ne parti kurallarını, ne vatandaş hak ve özgürlüklerini tanımayan bir "devrimci kitle *şiddeti*" arasında bir ayrım yaptım. Kültür Devrimi hangi amaçlarla, hangi ölçüler içinde başlarsa başlasın, galiba sonuç olarak birincisi değil, ikincisi haline geldi. Esasen bu yüzden, kanatlılıktan, halk içindeki çelişmelerin düşmanca ele alınmamasından, yüz çiçeğin açmasından yana olan Mao ile, "geri dönüş"ü adı geçen yöntemle önlemeye çalışan Mao arasında bir çelişme var. Birinci Mao'da, bir Stalin eleştirisi daman çok kuvvetlidir. İkinci Mao'nun eleştiri i ise, düzgün bir Stalin eleştirisi ile birleştirmek gerektiğini, gitgide daha fazla düşünüyorum. Çok güçlü, geçmişte hep haklı çıkmış bir lider, bu özgüveni yüzünden, *partisinin kollektif önderlik organlarının kabul etmemesine rağmen,* kendi taraftarlarıyla bir karargah oluşturup, kişisel prestijine dayanarak kitlelerin bir bölümünü "revizyonist" diye tanımladığı diğer kanada *saldırtıyor;* sonuç olarak insanlar yargısız, sorgusuz sualsiz, hapislerde, işkence altında ölüyor... Bu, Stalin'in keyfi uyulamalarından ne ölçüde farklıdır? Sosyalist toplumun önünü açmanın genel yöntemi olarak kabul edilebilir mi? Bir kere bu mecraya girildiğinde, madem "devrimci olan, biziz" iddiası kuralsızlığı ve şiddeti meşrulaştırabiliyor, her aklına esenin "ben emekçilerden yanayım, yeni burjuvalara karşı Kültür Devrimi yapıyorum" diye ikide bir ortalığı altüst etmesi nasıl engellenebilir? Sürekli anarşi içinde bir sosyalist toplum, gelişebilir mi? Emekçilere inisiyatif tanımayan bir bürokratik yönetim, tiranlıktır da, kural tanımazlık bir başka tür tiranlık değil midir? Kültür Devrimi'nde Kızıl Muhafızların derhal *kendi içlerinde* parçalanmaya başlamaları ve habire ufalanan bu yuvarlardan her birinin, diğerlerine karşı kendi "devrimci şiddet"ini haklı göstermesi, 1980 öncesinde Türkiye solunun yaşadığı trajediyle bu açıdan çarpıcı bir benzerlik arzetmiyor mu? Bu sorulara tekrar tekrar dönmek gerekecek, sanırım.

Öte yandan yukarıda yaptığım ayırım, bir başka yönetimin, Kültür Devrimi metotlarını reddederken her türlü kitle inisiyatifini genel olarak reddetmesi ihtimaline karşı da uyanık durmayı, kanımca daha iyi sağlıyor. Böyle bir ihtimali yok saymıyorum.

Son olarak: Stalin'i sosyalizm dışına sürmek metafiziği, karşılığında, aşırı savunuları da doğruluyor. Bence ne Stalin'in elleri temiz, ne de Enver Hoca'nın. Ama benim prespektifimde, düzgün bir Stalin eleştirisinin, Stali 'i sosyalizm-dışı saymak demek olmadığı, herhalde açıktır.

6 Sosyalist ülkeler de, başka ülkelerin devrim süreçlerine zarar verebilirler. Örneğin Stalin döneminde Sovyetler Birliği, gerek doğrudan doğruya, gerekse Komintern aracılığıyla, Çin Devrimine çok yanlış, olumsuz etkilerde bulundu. Bu anlamda Çin devriminin, bu Sovyet etkisini altederek ilerlemesi gerekti. Ancak kuşkusuz böyle bir zararlı etkilemeye karşı uyanık olmak başka şeydir; herhangi bir ülkenin devriminin, bundan böyle, SB ile göğüs göğüse *çarpışarak* ilerlemek zorunda kalacağını öne sürmek, bambaşka bir şey. "Farketmez, iki aynıdır" demek ise, kafa karışıklığına yol açar.

—Sosyalizme kara çalan, özellikle uluslararası alandaki eylemler karşısında ise, tek tek, meydana geldiklerinde tavır almak

dışında bir çözüm bulabileceğine inanmıyorum. Türkiye düzleminde, "mücadele etmek istiyorsak birbirimizi beğenmek zorundayız"; tamamen katılıyorum; ancak bunu, dünya çapında bütün sosyalizmleri de bir parça "beğenmek"le, yani sosyalizmiçi saymakla tamamlamak zorundayız. Dünya çapında sosyalizmi -büyüme çağlarında çeşitli serserilikler yapabilen hayırsız, haylaz evlatlar da dahil- bir aile gibi görmedikçe, Türkiye solunu bir aile olarak kucaklayamayız. *Program bu çözüme kapıyı açık bırakmıştır.* Ben bunu, sırf siyasi bir pragmatizm, bir ideolojisizleşme önerisi olarak da söylemiyorum; biliyorum, gerçeklerden kuvvet almayan pragmatizmler kısa ömürlü olmaya mahkûmdur. Ama bakın: Esasen reel süreçlerin bütün gidişi bu yöndedir; öyle ki, *Sovyetler Birliği'nin sosyalist olmadığı şeklinde bir teori, bugün artık yeryüzünde yaşamıyor.* Bu kadar sert bir teoriyle, bundan böyle herhangi bir iş yapılamaz. Dikkat edin: "Her yeni görüş başlangıçta azınlıktadır" diyerek açıklanabilecek bir durum değildir bu; çünkü sosyal-emperyalizm teorisi sürecinin *başında değil, sonunda* bulunuyoruz. Herkesin bildiği gibi, bu yaklaşım Brejnev dönemi Sovyet hegemonyacılığının yarattığı olgular temelinde 1960'ların sonlarından 1970'lerin sonlarına kadar bir dönem kuvvet topladıktan sonradır ki, çok yaygın bir terkedilmeye uğramıştır ve bugün, hele Gorbaçov'un yönetiminde ortaya koyabildiği çehre ile SSCB'yi sosyalist saymamak, biraz kozamızdan çıkıp etrafımıza baktığımız takdirde, ne kapitalist, ne sosyalist, dünyanın ayakları yere basan hiçbir siyasi gücü tarafından ciddiye alınamaz.

Sosyalizm, bu reformlarla kendi krizinden çıkıyor

Bunun ardında ise, Sovyet (ve Çin) reformlarının niceliği ve niteliği yatıyor. Biz, eleştirel yaklaşım gereğinden söz ederken, yeni Sovyet yönetimi, "açıklık" (= demokrasi) ve "yeniden yapılanma" politikalarının temeli olarak, kendi geçmişine karşı adamakıllı ciddi ve olgun bir eleştirel yaklaşımı benimseyip ortaya koymaktadır. Türkiye sosyalistlerinin, geçmişte Brejnev döneminin bütün iç ve dış pratiklerini çok alkışlayan bir bölümü, şimdi bizzat *glasnost* ve *perestroyka* mimarlarının o döneme yönelttiği hücumların şiddetini, kapsamını, ne kadar büyük bir bilinç sıçramasını ifade ettiğini, hafif tertip gözlerden saklıyorlar. İdeolojik bağımsızlık ruhuna sahip olmayan bazı dergilerde, sıkıntılı soru ve sorgulamalardan kaçınırcasına, Gorbaçov reformları "geçmişte zaten varolan sosyalist demokrasinin, evrimci bir gelişme çizgisi üzerinde, doğal olarak daha da derinleşmesi ve mükemmelleşmesi" gibi, teskin edici, düpedüz uyku getirici ifadelerle takdim ediliyor. Ama Gorbaçov ekibinin kendisi, Sovyet ba-

sını üzerindeki incelemelerime dayanarak konuşuyorum, [7] ısrarla hayır, diyor; *glasnost* ve *perstroyka* hiçbir şekilde ülkemizin geçmişteki hâkim anlayış ve uygulamalarının basit uzantısı değil, adeta onlara karşı bir *devrimdir!* Burada reform kelimesine, kapitalist toplumlarda reform olayına bakışımızın gözlükleriyle yaklaşmayalım; (eğer benim tahlillerim doğruysa) sosyalist bir toplumun, sosyalist olmaktan çıkmamış bir toplumun yanlış, çarpık, sosyalizme aykırı, sosyalizmden uzaklaşan yönlerini düzelten reformlar sözkonusudur. Ve bu çerçeve içinde, Sovyet reformcularının kendi öznel bilinçleri, idare-i maslahatçı, "aklayıcı", "beyazlatıcı" değil, realist ve radikaldir: Sovyet toplumunun yılların pisliğinden arınması işinin boyutlarını, 'Augeas ahırlarının temizlenmesi"ne benzetiyorlar. [8]

Tek başına Çin reformlarından da daha fazla, Sovyetler Birliği'ndeki yeni çizgi; ve en fazla, Çin ve Soyvet reformları bir arada [9], sosyalizm dünyasında birkaç on yıldır süregelen bir krizin sonuna gelindiğini, tünelin ucunun gözüktüğünü düşünüyor. *Saçak* dergisinin Şubat 1984 tarihli 1. sayısının "Okurlarla" yazısında sözü edilen "sosyalizmin birikmiş sorunları"nı biz çözemezdik, *çünkü bizim bir sosyalizm pratiğimiz yok.* [10] *Zaten bu yüzden,*

7 Size çok basit, çok kestirme bir şey söyleyeyim. Sovyetler'in sosyalist olduklarını nereden biliyorum, biliyor muyusunuz: *Glasnost*'çular bizim gibi düşünüyor, bizim gibi konuşuyorlar. Ben sadece lafıza değil, bütünsel dokuya, duyarlılığa, cümlelerin ardında yatan, bilince çıkarılmış teorik problematiklere de bakarım. Bugünkü Sovyet basınını okuyunca, bu açıdan çarpılmamak mümkün değildir. Eskiden olduğu gibi bir "tercüme lügatı" gerekmiyor; bireyler birer mikrofondan ibaret değil; insan, hep çok tanıdık bir dil, tanıdık sorunlar ile karşılaşıyor.

8 Orijinal SBKP'nin teorik organı *Kommünist* dergisinde, İngilizcesi 8 Kasım 1987 tarihli *Moscow News*'da yayınlanan "Demek, değişiyoruz işte..." başlıklı,duyarlı bir makalesinde Stanislav Kondraşov, "Glasnost, bir çeşit kollektif Augeas ahırları temizliğidir" diye yazıyor. Yunan mitolojisinde Augeas, güneş tanrısı Helios'un oğullarından biri ve Epe'lilerin kralıdır. Augeas'ın muazzam sığır sürüleri vardır. Euristheus, kahraman Herakles veya Herkül'den, yapılması imkânsız bir iş olarak, bu sürülerin ahırlarının tümünü bir günde temizlemesini ister. Herakles ise bunu, Alpheus nehrini yatağından çıkarıp ahırların içinden geçirmek suretiyle becerir. Eski Yunan'dan bu yana, "Augeas ahırlarının temizlenmesi", büyük ve derin çirkeflerden kurtulma anlamına gelmiştir.

9 Bazı arkadaşlar; Mao'yu ve Kültür Devrimi'ni sorgulamalarından ötürü, Çin reformlarını "Mao'yu terkediş", dolayısıyla "revizyonizm", dolayısıyla "kapitalizme dönüş" gibi değerlendiriyorlar. Oysa -onlara göre, SSCB'yi sosyalist saymamızı gerektirmese de- Sovyet reformlarına olumlu bakıyorlar. Böylece "Çin'de kötü, SB'de iyi" gibi bir yargı ortaya çıkıyor. Sonra da bu tutarsızlık, "sosyalizme karşı yapıldığında bu reformlar kapitalizme dönüş demektir; çok merkezileşmiş bir devlet kapitalizmine karşı yapıldığında ise daha klasik bir kapitalizme geçiş demektir ve bir parça iyileşme getirir" gibi, hayli dolambaçlı ve zorlama bir tarzda açıklanmak isteniyor. Burada araba, atın önüne koşuluyor; reformlar öncesinde SB'nin devlet kapitalisti, Çin'in ise sosyalist olduğu, kesin bir veri gibi kabul ediliyor. Nitelik bakımından bu kadar farklı olduğu iddia edilen iki toplumda, *nasıl olup da üç aşağı beş yukarı aynı reform paketi in gündeme geldiği* üzerinde, hiç durulmuyor. Daha tuhafı, "Çin'de kötü, SB'de iyi" yargısının yanısıra, bazan, "gene de Çin'in daha iyi olduğu, çünkü reformlarda daha hızlı gittiği"de söyleniyor; ki bu, (boğucu devletçiliğin çözülmesinin iyi olduğu gerekçesine dayandığından) *aslında her iki taraftada aşağı yukarı aynı boğucu devletçiliğin hüküm sürmüş olduğunun kabulü* demektir- kapitalist değil, sosyalist ama aşırı merkezi bir devletçiliğin- ancak bu zımmi kabul, farkedilmiyor.

İşte, ben bu tür günübirlik, iyi düşünülmemiş, alelacele çı-

rpıştırılmış yakıştırmaları, eski teori ile olgular arasındaki uçurumun gitgide açıldığı koşullarda, eski teoriyi muhafaza etmenin ve teoriyi olgulara değil, olguları teoriye uydurmanın son denemeleri sayıyorum. Henüz eski teori, olgulara önyargısız taze bakmayı engelliyor. Onun içindir ki, Çin ve Sovyet reformlarını *birlikte* incelemek çok önemlidir. Aynı reformlar, aynı dil, aynı özeleştiriler, aynı anlayışlar: Bütün bunlar, sadece ve sadece, geçmişte de bu toplumların yapısı arasında temel zıtlıklar olmadığı, benzer (derece farkıyla da olsa) hataları yaşadıkları ve benzer tıkanmalarla yüzyüze geldikleri varsayımıyla izah edilebilir.

10 Bu noktada, Doğu Perinçek'in Ocak 1986 tarihli *Saçak*'taki (Sayı 24) "Sosyalizmin Sorunları ve Teorik Atılım" başlıklı yazısının getirdiği açıklama tarzından ayrılıyorum. Perinçek, "teorik yenileşme" adı verilmiş olan şeyin "döneme özgü içeriği"ni, sağ rüzgârın bir yansıması, sosyalist saflarda sivil toplumculuğun bir uzantısı olduğunu, doğru tesbit ediyor. Keza, sosyalizmin bunalımının "sosyal pratiğin yetersizliği"nden kaynaklandığına da haklı olarak işaret ediyor; "bir düşünce bunalımını" diyor, "gene düşüncenin zaafları ile açıklamak totoloji oluyor."

Ancak bunun ötesinde, katılmadığım bir nokta geliyor: "Konjonktürdeki durgunlaşma, her zaman devrimci teoriye hayat veren kaynakların cılızlaşması anlamına gelir. Kitle hareketinin dibe vurması, tarihin yaratıcısının susması demektir." Bu cümlelerle Perinçek, (a) teorik sıçramaların sadece yükselişlerden beslenebileceğini savunmuş oluyor- oysa yenilgiler, bunalımlar, tıkanmalar da pekalâ teoriyi besleyebilir *çünkü bunlar da birer pratiktir* ve nitekim, 1848'den sonra 1871'den sonra, Bismark rejimi altında, 1906'dan sonra, Birinci DÜnya Savaşı yıllarında *(Emperyalizm* kitabının içinde yazıldığı savaş krizi, çeşitli ülkelerin birbirine kırdırılacak proletaryası açısından büyük bir yenilgi değil miydi?), şehir ayaklanmalarının ezilmesinden sonra Çin'de, uzağa gitmeye ne hacet, 1973-1974'te Mamak'ta, *her türlü koşul ile teorik ilerleme arasındaki olumlu ilişki,* net bir şekilde görülebiliyor. Ayrıca Perinçek, (b) her türlü toplum için kitle hareketini, yani devrim-öncesi toplumlarda görülen türden, fırtınalı kitle hareketlerini, tarihin biricik yaratıcısı kabul ediyor. Bu, birinci olarak, eski teorimize temel teşkil eden anlayışlar çerçevesinde, devrim-öncesi toplumlar ile sosyalist toplumlar arasında pek bir fark olmadığını düşünmesinden ileri geliyor; buna bağlı olarak, belli bir toplumu sosyalist bile görse, fırtınalı kitle mücadeleleri dışında, sükunet içinde cereyan eden bir sosyalist inşadan pek hoşlanmıyor, istikrarı *hiçbir zaman* bir ihtiyaç olarak kabul edemiyor ve bu yüzden, antagonistleşmeyen konjonktürlerde sosyalist inşayı *bir pratik, yani teorinin besleyebileceği bir kaynak* olarak algılamıyor. Sosyalist toplumlara bugün bildiğimiz biricik pratiğin alışkanlığıyla bakmak derken, tam da bunu kastediyorum. (1979'da pek çok arkadaşın, hem kapitalist, hem sosyalist toplumların *temel* çelişmesini proletarya-burjuvazi çelişmesi gibi düşündükleri, ayrıca hatırlanmaya değer.) İkinci olarak Perinçek, SB'ni deformasyonların tıkanması içindeki bir sosyalist ülke gibi görmediğinden, orada da, bu tıkanmaların muhabesebini yapması mümkün muhalif bir sosyalist bilinç öğesinin varlığı varsayımını, hiç aklına getirmiyor. Mao, bilginin kaynaklarının üretim mücadelesi, bilimsel deneyler ve sınıf mücadelesi olduğunu belirtirken, bu yazısında Perinçek,sosyalizm teorisinin kaynağını sırf, *fırtınalı kitle hareketlerinin yükselişi şeklindeki bir sınıf mücadelesine* indirgiyor. Bence bu kesinlikle tek yanlı ve yanlıştır; felsefi kerte, bu kadar daraltılamaz. Ender Helvacıoğlu'nun *Saçak* 33. sayıdaki (Ekim 1986) yazısı da antagonist sınıf mücadelesi dışında sosyalist inşa deneylerini bir pratik

1980'lerin başlarında bu konulara el atışımız kitabî bir metin şerhi, dönüp dönüp eski metinleri yeniden okuma ve satır aralarında sırlar keşfetme çabası şeklinde gelişti; giderek tamamen spekülatif bir zihin egzersizi, kavram cambazlığı mahiyeti kazandı. Toplumların somut koşullarından, iktidar patikalarından, siyasi güçlerin mevzilenme, parçalanma ve birleşme biçimlerinden, üretici güçler düzeyinden ve halkın kültür düzeyinden tamamen kopuk, *gerçek anlamıyla ütopik (bilimsel sosyalist değil, hayalci)* "sosyalizm ve demokrasi" reçeteleri üretilmeye başlandı. Sonuçta, (a) Sovyetler Birliği'nin daha Stalin döneminde, kollektivizasyonla birlikte sosyalist olmaktan çıktığı; (b) böyle bir sonuçtan kaçınmak için ise, Rusya gibi geri bir ülkede devrim meydana geldiğinde, bir kısım demokratik reform ve dönüşümlerden sonra emperyalist kuşatma altında tek ülkede sosyalizmin ekonomik inşasına girişmeyip, iktidarı gerisin geri eski hâkim sınıflara teslim etmiş olmak gerektiği... gibi, en hafif deyimiyle *garip* fikirler formüle edildi. Bu tezler bizi iyice sağa, sivil toplumculuğa çekti. [11] Açık söylüyorum, isteyen gücensin; zaman boşa harcanmış, emek boşa harcanmış, şu iki teorinin üzerine yazıldığı kağıtlar boşa harcanmıştır. [12]

Oysa bugün, bakınız, özellikle en tartışmalı ülke olan Sovyetler Birliği'ndeki reform hareketi, keza Çin'deki reform hareketi, *büyük pratiklere dayandıkları için,* bambaşka yönde teorik çözümleri mümkün kılıyorlar. 1980'lerin başındaki kitabî tartışmanın anlamlı olmadığı ama sosyalist ülkelerdeki reform hareketlerinin ardından gelen bugünkü tartışmanın çok anlamlı olduğu apaçık gözüküyor. Biz değil, sosyalist ülkelerin kendileri, *genel olarak sosyalist inşa diye bir pratik olduğu için, bu pratikte tıkanmalarla karşılaştıkları için, tam da "sosyal pratikleri yetersiz" kaldığı için, duraganlıklarını aşma arayışı içinde bir teorik muhasebe* yapmaya zorlanmışlardır ve "sosyalizmin birikmiş tarihî meseleleri"ni esas olarak onlar çözüyorlar. Bütün çözümlerini, tüm ayrıntılarıyla benimseyelim, kendi kafamızla düşünmekten vazgeçelim, *demiyorum.* Kopyacılık, şablonculuk hatâlarını tekrarlamıyalım; sindire sindire gidelim; sabırlı olalım; yeni pratikleri ve teorileri edinimlerimizin mihenk taşına vuralım; hepsi tamam. Ama sonuç olarak, bu pratik ve teorileri başlangıç noktası almak zorunda olduğumuzu (çünkü bizim bir sosyalizm pratiğimizin olmadığını) gözden kaçırmayalım. Bazı arkadaşlar benim fikirlerimi "ithal malı" bulabilirler. Sosyalist toplumlar konusunda, sosyalizmin inşası konusunda, Türkiye'de hangi sosyalistin hangi fikri bu anlamda "ithal malı" değildir, bana söyler misiniz? Burada belli nesnel faktörler sözkonusu: Sosyalist inşa konusunda *bütün dünya,* üç aşağı beş yukarı, sosyalist ülkeleri izliyor ve maalesef bu, ne kadar dikkatli olursak olalım, ki geçmişte dikkatli de değildik, onların zigzaglarına girip çıkmayı da belli ölçülerde içeriyor. Önemli olan, araya bir mesafe koyabilmek; konjonktürün her değişikliğinde taraf tutmaya girişmemek. Gene de bir gerçek var: Başka herşey eşit olmak kaydıyla Stalin dönemindeki pratik bazına kı-

gibi görmüyor. Buna göre, sosyalizm teorisinin yenilenmesi için, SB ve Çin'de ayaklanmalar dahil dünyada büyük bir fırtına, şart mı oluyor?

11 Bu kayışın tohumlarının maalesef eski teorimizde mevcut olduğu kanısındayım. Problem, 1970'lerin başlarında sarıldığımız "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezinin ispatlanamamasından kaynaklanıyor. Kruşçev'in (a) uluslararası çizgisinin sağ hatalarının, (b) ülke içindeki çizgisinin çok daha karışık ve karmaşık karakterinin tahlili, ayrı bir konu. Buna önümüzdeki aylarda gireceğim. Ancak şunu söyleyeyim ki, Kruşçev Stalin'i eleştirdi diye bir "ideolojik karşı-devrim"in meydana geldiğini, Stalin'in sosyalizm hakkındaki anlayışları sosyalist/doğru ise Kruşçev'inkilerin yanlış/kapitalist olduğu, Kruşçev iktidarıyla birlikte Sovyet toplumunun nitelik değiştirdiğini, "geri döndüğünü" savunmak, *bugün tamamiyle imkânsızdır.* Her şeyin Stalin dönemi ile Brejnev dönemi arasındaki büyük *devamlılığa* işaret ettiği; Sovyetler'de Gorbaçov'a direnen muhafazakârların Stalin bayrağına sarılmaya kalktıkları koşullarda, yeryüzünde bir "Kruşçevci karşı-devrim" teorisinden eser kalmadığı, önümüzdeki dönemde daha iyi görülecektir. Esasen biz de, bu teorinin "revizyonizm" tanımının bütün altögelerini fiilen değiştirdiğimiz halde hâlâ 1950'lerin ikinci yarısında bir "geri dönüş"e inanmaya devam ettiğimizin farkında bulunmuyoruz... Bu bir yana; "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezinin zayıflığından ötürüdür ki, Sovyet tarihinin temeldeki devamlılığını farkeden M. Gündüz, "Madem SB bugün sosyalist değil, o zaman Stalin'den beri değildir" ucuna gitti. Kruşçev'le bir "karşı-devrim" olmadığı ve SB'nin tüm çarpıklıklarına rağmen sosyalist kaldığı biçimde bir düzeltmeye gitmedikçe, M. Gündüz'ün sağa savruluşu her zaman potansiyel varlığını koruyacaktır.

12 İlginçtir ki bu son derece kitabi, hayattan kopuk teorileri geliştiren arkadaşın Sovyetler Birliği'ndeki Gorbaçov reformlarına reaksiyonu, sevineceği, olumlu bir şeyin daha da fazla gelişmesini umacağı, olguları inceleyeceği, kendi düşünce yapısını gözden geçireceği yerde, derhal bu reformların hiçbir anlam taşımadığını, SB'nin karakterinin asla değişemiyeceğini "ispatlayan" yazılar kaleme almak oluyor. Ben, "Marksist ilkelere göre şu olamaz, bu olamaz" yaklaşımından, bu yaşımda korkarım, çünkü bu yazının başında da belirttiğim gibi, hayat en iyi teorilerden bile daha karmaşıktır; faraza, birisi "Türkiye tarımına asla kapitalizm hakim *olamaz"* diyecek olursa, ben, "(a) şu anda kapitalizmin yörüngesinde fakat esas üretim ilişki i ücretli emek değil; (b) ancak kapitalizm göreli olarak gelişiyor; (c) veri koşullar saf anti-kapitalist bir platformu haklı çıkarmaz; (d) gelecekte ücretli emek ilişkisi ağır basarsa, buna uygun platformu o zaman düşünürüz" türü bir cevapla yetinmeyi yeğlerim. Varsın, isteyen "teoriden sapmak"la suçlasın. Mehmet Gündüz ise *Saçak* ın Eylül 1987 tarihli 44. sayısında, materyalist olmayan bir kehanetçiliği, makro planı geçtim, mikro planda, örneğin Gorbaçov'un Buharin'e sahip çıkmasının ve onu aklamasının "olanaksız" olduğunu söylemeye kadar vardırıyor -oysa bugün Buharin sadece aklanmış olmakla kalmıyor; teorik eserleri yeniden basılıyor; makaleleri SBKP'nin merkez organı *Kommunist*'de basılıyor ve incelenmesi tavsiye ediliyor; Gorbaçov'un Ekim Devrimi'nin 70. yılı konuşmasını hazırlarken, Lenin'in uzun vadeli ve sabırlı bir sosyalist inşa fikrinin en iyi anlatımını Buharin'de bulduğu, konuşulup duruyor. Gene Mehmet Gündüz, düşünce sistemsizliği i, Sovyetler'in ideolojik çizgilerinde (sözümona) hiçbir değişiklik olmadığını "ispatlamaya", *aileyi savunuyor olmalarıyla* başlamaya vardırıyor (s. 52). Bu, bir sosyalizm-dışılık kanıtı sayılacaksa, demek ki yeryüzünde pek az sosyalist kişi vardır ve Çin, filan da dahil hiçbir sosyalist ülke yoktur, olmamıştır!

yasla 1950 sonlarının pratik bazı daha zengindi; Gorbaçov'un yaslanabildiği pratik bazı ise Kruşçev ve Brejnev yıllarını da içererek, olumlu ve olumsuz yönleriyle en zengin; keza Çin'de, 1966'da 17 yıllık bir sosyalist inşa deneyimleri vardıysa, 1978'de (bugünkü çizgilerini formüle ettiklerinde) Kültür Devrimi'nin tüm yönleri de dahil olmak üzere 29 yıllık bir deneyimleri vardı ve bugün 39 yılın deneyimini gündeme getiriyorlar. Tarih tekerrürden ibaret değil; sosyalizme ilişkin teoriler Sağ veya Sol fikirlerden *ibaret* değil; herşey "sınıf tutumu" ile belirlenmiyor; işin içine tecrübe ve bilgi birikimi de giriyor, olgunlaşma giriyor; sonuç olarak, daha geniş bir pratik malzeme temelinde, daha geç formüle edilen teorilerin başarı şansı ister istemez daha fazla oluyor.

İncelememizin yetersizliği, önyargılarımız

Nitekim, öyle sanıyorum ki Çin'de ve Sovyetler Birliği'nde, kendi geçmişleri, birbirlerinin geçmişleri, tarihlerinin belli aşamalarının nasıl değerlendirileceği, sosyalist inşanın çeşitli alanları, vb. konularında geliştirilen teoriler, böyle bir olgunlaşmanın zenginliğini ve kapsayıcılığını yansıtıyor. Şimdi de başka tek-yanlılıkları yok mudur? Başka bir düzeyde, vardır kuşkusuz; bir kısmını göremeyiz, bir kısmını görebiliriz; bunları çok kurcalayacağız. Bununla birlikte, *çok kritik bazı temel ölçütler bakımından, dünyada sosyalizm bir "daha da kötüleme" sürecine değil, bir çıkış, bir olgunlaşma sürecine girmiştir.* Özellikle Sovyetler Birliği'nin üzerine serpilmiş bulunan ölü toprağı kalkıyor; yitirilmemiş, fakat çok solmuş bir sosyalist karakter beliriyor, canlanıyor. Esasen bu gerçektir ki, SSCB ile Doğu Avrupa ülkelerini sosyalist saymama anlayışımızın düzeltilmesini gerektiriyor ve tekrar bir sosyalizm dünyasından söz etmemizi mümkün kılıyor.

Bizim bunu henüz net bir şekilde göremeyişimiz, olguların belirsizliğinden değil, incelememizin geriliğinden ve önyargılarımızdan kaynaklanıyor. Sovyetler konusunda: Bazı arkadaşlarımız Bolotin'i, Butenko'yu, SSCB'deki "özel okullar" tartışmasının belgelerini ya hiç okumuyorlar; ya da düşünmek gereğini duymuyorlar, içerdikleri teorik söylemin, düşünce sistematiğinin Marksizm-içi mi, Marksizm-dışı mı olduğu üzerinde. Çin konusunda: 13. Kongre raporunda, ekonomik yazılarında ne gibi teorileştirmelere varmışlar; küçük özel mülkiyet ve işletmeciliğe izin vermelerini nasıl açıklıyorlarmış; "üretici güçler teorisi"ni benimsemek eleştirisine ne diyorlarmış; bunlar pek merak uyandırmıyor- üretici güçlerin özgürleşmesi ölçütünün her toplumda, her durumda "Marksizme aykırı" olduğunu, koşullar ne olursa olsun bir parça özel mülkiyetin "kapitalizme dönüş"ü ifade ettiğini, dahası, bu konularda Mao gibi "otoritesi tartışılmaz" bir rehberi terkettiklerini "biliyoruz" ya, bu bize yetiyor. Nereye kadar? Bakın: Mao öleli 12 yıl oluyor; bir yandan Dörtlü Çete'nin devrildiği ve eleştirildiği, Kültür Devrimi'nin de sona erdirildiği ve Dört Modernleşme programının açıklandığı, diğer yandan Kültür Devrimi'nin başlatılmasının sorgulanmadığı ve Mao'nun "proletarya iktidarı altında devrimin sürdürülmesi" teorisine bağlı kalındığı 2 yıllık bir Hua Guofeng döneminden sonra, şimdiki Deng çizgisinin bütünüyle benimsendiği 1978'deki II. Merkez Komitesi 3. Plenumundan bu yana ise, 10 yıl oluyor. Çin Halk Cumhuriyeti'nin bütün tarihi 39 yıl, üretim araçları üzerindeki mülkiyetin sosyalist dönüşümünün esas olarak tamamlandığı 1956'dan sonraki ÇHC tarihi ise 31-32 yıldır. Nereden alırsanız alın, bu ülkede sosyalizm tarihinin üçte biri veya dörtte biri, *tek başına en uzun, en zigzagsız, en istikrarlı aşaması,* hâlâ devam eden reformlar dönemidir ve bitecek gibi de gözükmüyor. Büyük stabilitesi vardır; iki nedenle: Bir, ekonomik alanda muazzam başarılar kazanıyor, dünyada en hızlı büyüyen ülke konumuna geçiyor, on yılda Çin'in bütün temel ekonomik göstergelerini katlıyor ve 1949-78 döneminin tümünden fazla bir gelişme elde ediyor, halka 1978'de kimsenin düşünemediği bir refah getiriyorlar -buna, aydınlar olarak, "üretici güçler teorisi" diye burun kıvırmadan önce, niçin sosyalizm isteyebilecekleri ve refah konusunda ne düşündüklerini, emekçilere sormamız gerekebilir. İki, muhalefet yok demiyeceğim; ama ciddi, köklü, Deng'in çizgisinin özüne itiraz eden ve alternatif öneren bir muhalefet göze çarpmıyor ve bunun nedeni, ekonomik başarılar kadar, demokratik yönetim tarzı da olsa gerektir. Fikrî çoğulculuğa, hoşgörüye, gönül rahatlılığına, serbest tartışmaya, bilim-sanat-kültür için cenderesiz ve esas olarak ürün üzerinden eleştiri vermeyi içeren bir özgürlüğe; vatandaş haklarının yasal güvencelere bağlanmasına, hiçbir kişi veya organın "proletarya diktatörlüğü" adı altında yasaların fevkinde sayılmamasına; ayaklanmalar biçiminde değil ama sürekli, kurumlaşmış bir iletişim biçiminde emekçi denetimine, keza, tabandan yukarı, gizli oy kullanılan, çok aydaylı seçimlere dayalı bir siyasi ortam, parti içinde ve devlette birbirinden biraz farklı kanatların varlığını korurken, hepsinin görüşlerinin dile getirilmesini ve hesaba katılmasını da sağlamakta, dolayısıyla antagonist kutuplaşmaları önlemektedir. Mao'nun, parti içideki çelişmelerin gelişmenin motoru olduğu yolundaki, monolitiklik arayışından uzak öğretisi ile, "insanların kafaları pırasa değildir, kesilince yeniden büyümez" şeklindeki, kadro politikasına ilişkin mecazi, asıl Kültür Devrimi sırasında, halk içindeki çelişmelerde şiddet kullanılarak ayaklar altına alınmış ve ÇHC tarihinin hemen bir tek o bırakalım kanatlılığı, *liderler, kadrolar, parti üyeleri, sadece fikirleri yüzünden öldürülmüşken,* bugün Çin'in kanatlılığa ne ölçüde geri döndüğü, basınının yansıttığı yumuşak tartışma ortamının çeşitliliğinden apaçık görülmektedir. Ben, şimdiki Çin'in, sosyalist toplumda "düşman" kavramının çok

dar tutulmasından, yüz çiçeğin açması ve yüz fikir akımının birbiriyle yarışmasından, parti içinde gerginliğin değil toleransın hüküm sürmesinden yana olan Mao'ya daha yakın düştüğü yolundaki düşüncemi, olduğu gibi koruyorum. Dış ilişkileri deseniz; Kültür Dev imi sırasında, resmî lafız ne olursa olsun, "emperyalizmin toptan çöküşe gittiği ve sosyalizmin bütün dünyada zafere ilerlediği çağın Marksizmi olarak Mao Zedung Düşüncesi"nin evrenselliğini başkalarına dayatmak yönünde hatalar işlediğini açıkça kabul eden Çin, şimdi, "Çin'in özelliklerin[illegible] bir sosyalizm" formülüyle hem kendi kendine, hem başkalarına daha iyi bir terbiye vermekte; kendi düşüncesinin, kendi devriminin ihracı diye yorumlanmaktan çok daha uzak bir profil sergilemekte; dolayısıyla, paradoksal olarak uluslararası alanda çok daha büyük başarılar da kazanmaktadır. Kendimizi çok dar bir "ileri kesim"in değer yargıları içine kapatmayalım: Bugün bütün insanlık, çok daha fazla Çin'i konuşuyor, izliyor, beğeniyor, ilişki kurmaya çalışıyor. Düşmanı yok, dostu çoktur. *Bütün bu yönleriyle, Üçüncü Dünya için pekâlâ esaslı bir örnek, çok ciddî bir alternatif model teşkil ediyor.* Hele köylü ekonomisi alanındaki uygulamaları, devrim-öncesi halklar açısından, köylünün özel mülkiyetini çok daha uzun bir süre teminat altına aldığı, yeni-demokratik devrimden sosyalizme çok daha tedricî ve gönüllü geçişleri öngördüğü için, cazip olmamak şöyle dursun, tam tersine, fazla hızlı kollektivizasyonların yol açtığı devrim korkularını ve anti-sosyalist propagandaları daha iyi kırabilirmiş gibi geliyor.

Sovyetler Birliği'nin sosyalist olup olmadığı tartışmaları açısından, (a) parti-içi pratikleri, (b) toplum çapındaki pratikleri: genel sosyalist demokrasi sorunu, (c) dış pratikleri: hegemonyacılık sorunu, kanımca ekonomiden çok daha fazla önem taşıyor (çünkü bizzat bizim eski teorimize göre, devlet mülkiyetinin hâkim olduğu koşullarda bu devlet mülkiyetinin fiiliyatta kime ait olduğunu görmek için, deyim yerindeyse siyasi rejime, partinin ve devletin halktan kopup kopmadığına bakmak gerekiyor). İmdi, *glasnost*'un üçüncü yılında, Sovyetler Birliği'nde gerek parti içinde, gerekse toplumda çok esaslı ve canlı bir demokrasinin hüküm sürdüğü; bütün fikirlerin serbestçe konuşulduğu, yazılıp çizildiği, her kademede parti tartışmalarının tutanaklarının basında alenen yayınlandığı; hattâ reformların muhaliflerinin bile, yasalar açısından suç işlememişlerse, idari tasfiyelere muhatap edilmek istenmediği ve tabanları bilinçlenip onla ı geri çağırıncaya kadar görevde kalmalarında pek mahzur görülmediği; halka kapalı alan, dokunulmazlık, tabu diye bir şeyin pek kalmadığı; keyfi diktatörlük organ ve yaptırımlarının büyük ölçüde f enlendiği; KGB'nin, polisin kanunsuz uygulamalarının, ordudaki suistimallerin bile açıkça üzerine gidildiği; bu konularda basını susturma girişimlerinin en büyük suç sayıldığı; geçmişte Sovyet yargısının halkı bastırıp yıldırmış, "sanığın suçsuzluğu" karinesini çiğnemiş olduğunun kabul edildiği; bu doğrultuda, ceza yasalarındaki "anti-sosyalist propaganda" hükümlerinin kapsamının son derece daraltıldığı; merkezî yönetimin yerel iktidar şebekelerine karşı *nomenklatura* deyimini alenen kullanmaya başladığı; bu yaz yapılacak 19. Parti Konferansı'nın gündemine, yüksek görevlilerin ayrıcalıklarını kaldıran ve her kademe için gizli oya dayalı, çok adaylı seçimler esasını getiren, böylece "Leninist demokrasi"yi restore etmeyi amaçlayan bir parti refor[illegible] alındığı, [illegible]nik işletme [illegible]durlükleri için şimdiden yaygınlaşan seçimlerde, adayların "sıradan işçiler gibi yaşama, üretimden kopmama, ayrıcalıklardan yararlanmama" gibi platformlar üzerinde kampanya yürüttükleri... Batı basınından *2000'e Doğru* dergisinin sayfalarına kadar her yerde, her gün yeni yeni kanıtlarla saptanıyor. Bazı arkadaşlar, adetâ bütün bunların olabileceğine inanmadıklarından, ikide bir "Gorbaçov'un tecrit edildiği, Ligaçev'in hâkim olduğu" kanısına varıyorlar; ama *glasnost* habire ilerliyor, yeni mevziler kazanıyor ve *Sovyetskaya Rossiya* gazetesi ile *Pravda* arasındaki son polémiklerin ardından, şimdi de bütün dünya basını, Nisan sonu itibariyle Gorbaçov'un açık üstünlük sağladığını, tutucuların gerilediğini, hatta *Le Monde*'un deyimiyle "sahneden kaybolduğunu", Politbüro'nun Ligaçev'i eleştirdiğini, vb. yazıyor.

Sovyetler Birliği'nin uluslararası ilişkilerdeki düzelişi, gerçi iç politikadaki demokrasinin gerisindedir; bununla beraber bu alanda da gitgide daha çarpıcı gelişmeler gözleniyor. SBKP, artık "dünya devriminin merkezi" olduğunu iddia etmiyor; 27. Kongre dolaylarından bu yana, uluslararası hareket içinde görüş farklılıklarını, çoğulculuğu, herkesin kendi sosyalizm yolunu kendisinin bulmasını benimsiyor. Küçük-büyük bütün partiler tamamen eşit ve bağımsızdırlar, bu koşullarda karşılıklı görüş alışverişinde bulunurlar, deniyor. Partilerarası konferanslar toplayıp *bağlayıcı deklarasyonlar* yayınlama geleneğinden vazgeçiliyor. Son Belgrad ziyaretinde Gorbaçov'un yaptığı konuşmaların ve ortak bildiri metninin, bu konularda çok hassas olan Yugoslavları bile fevkalade memnun edecek derecede, partilerin ve ülkelerin içişlerine karışma çizgisini reddettiği, Brejnev'in "sınırlı egemenlik" doktrini diye bilinen şeyin kesin terkini simgelediği, Çekoslovakya'nın işgali gibi olayların bir daha tekrarlanmayacağı taahhüdünü içerdiği, bizzat Batı basınınca saptanıyor. Gene aynı Dubrovnik bildirisi, bu II. bölümün başlarındaki bir dipnotta da kaydettiğim gibi, Üçüncü Dünyanın özerk hareketlerini vesayet altına alıcı teorik formüllerden vazgeçilmesi boyutunu da içeriyor. (bu hususlarda, bkz. *2000'e Doğru,* 3-9 Nisan 1988). Bu konferansı verdiğim tarihte, "Hâlâ Afganistan'dadır, fakat çekilmeye hazırlanıyor ve oradaki varlığının haklı bir savaş olmadığı yolundaki

makaleler, okuyucu mektupları, vb., Sovyet basınında bol miktarda yayınlanıyor ve bu, 'haklıydık ama oraya girmek taktik bakımından yanlıştı' demenin değil, bir başka tür özeleştirinin habercisi olabilir" ifadelerini kullanmışım. Aynı fikri bundan altı ay önce dile getirdiğimde, bir arkadaş "Ne kadar hayalcisiniz, asla böyle bir şey yapmazlar" demişti - hoş, bir yıl önce de "Afganistan'dan çekilmezler" deniyordu- ama şimdi, nisan sonunda konuşmanın metnini yazı haline getirirken, sadece Afganistan'dan hızla çekilmekle kalmıyorlar; SSCB Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Gennadi Gerasimov, *"Bir daha Afganistan'daki gibi bir askeri müdahalede bulunacağımızı düşünemiyorum'* diyor *(Cumhuriyet,* 14 Nisan 1988) ve gene Dışişleri Bakanlığı Birinci Yardımcısı Vorontsov, Türkiye'nin Kıbrıs'tan asker çekmesi konusunu derhal bir *ilke* tartışmasına dönüştürüyor: "Tüm askeri çekimler gündemde bulunan bir konu... *Bu düşünceyi genel olarak beğeniyoruz* ve biz askerlerimizin ülkemize geri dönmesi konusu ile ilgileniyoruz. *Bizce bu en iyi politikadır." (Cumhuriyet,* 30 Nisan 1988) Eh, belki henüz kelimesi kelimesine "Marksizme aykırıydı" demediler ama, hayli yaklaşmış bulunuyorlar -böyle davranışlarda bulunmayacaklarsa, program gereği olarak mahkûm edeceğimiz, ne kalıyor? Dahası var: *2000'e Doğru'*da yayımlanan bir yazımda anlattığım gibi, Sovyet askeri doktrini tümüyle değişiyor, "taarruz" ilkesi yerine "savunma" ilkesini benimsiyor; bu doğrultuda, ABD filolarının, üslerinin, askerlerinin gittiği her yere Sovyetlerin de gidip "bayrağı dalgalandırması" şeklindeki, Brejnev döneminin "güvenlik" anlayışı yerine, kendi sınırlarına çekilme, denklik veya üstünlük yoluyla caydırıcılık değil sadece "yeterli caydırıcılık" arama anlayışı hâkim oluyor (bkz. *2000'e Doğru,* 3-9 Nisan 1988, s. 35). Üstelik, rakip konumdaki Batı'nın askeri uzmanları, bunun basit bir taktik değişiklik değil, daha derin bir dönüşüm olduğu görüşünü dile getiriyorlar.

Ancak bence bütün bunlardan da çarpıcı ve önemli olan, şudur; Sovyet yönetimi, iç ve dış pratiklerindeki bu olumlu değişimlerin yolgösterici teorisi, aynı zamanda geçmişteki kötülüklerin tarihsel köklerinin açıklaması olarak önümüze öyle bir tahlil koyuyor ki, bunu Marksizm-dışı saymak hiçbir şekilde mümkün görünmüyor. Gorbaçov'un 70. yıl konuşmasında; *2000'e Doğru'*nun 1987/18. sayısının Gorbaçov ile ilgili kapak yazısında ve Andrey Stepanov ile yapılan röportajda; *Saçak'*ta yayınlanan metinlerden özellikle Boris Bolotin'in, Stalin'in *SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Meseleleri* kitabı hakkındaki eleştirisinde bulabileceğimiz bu tahlil, gelecek konuşma/yazının esas konusunu meydana getirecek. Onun için burada ayrıntılarına girmiyorum; ancak bunun, *ister dış koşullar* (geri bir ülkede devrim, "ilk" olmak, emperyalist kuşatma, faşizmin yükselişi), *ister iç politik hatalar nedeniyle, hızlı veya aşırı-hızlı bir sanayileşme ve kollektivizasyona gidildiğinde, sosyalizmin inşasının normal bir temposuna kıyasla kitle çizgisinden oluşan sapmanın, toplumun zorlanması için işin içine çok daha fazla merkeziyet, disiplin, yukarıdan aşağı cebir, gerilim sokulmasının gerektirdiğini ve işte bu durumun* (tali faktör olarak, Stalin'in kişiliğiyle birleşince) *halk içindeki çelişmelerin yanlış ele alınması, parti ve devlet yönetiminin kitlelerden kopması sonucunu doğurduğu* biçiminde özetlenebileceği kanısındayım. Brejnev döneminin büyüyerek çoğalan yozlaşmasını ise, bu kopuş ve bürokratlaşmanın üzerine oturtuyorlar. Hayli doğru bir tahlil, bence (M. Gündüz'ünkinden çok daha doğru, dengeli, ölçülü olduğu kesin); ayrıca şimdiye kadar bir bütün olarak insanlığın sosyalist inşa konusunda fazla sabırsız, fazla merkeziyetçi davrandığı, görece ileri üretim ve bölüşüm ilişkilerine fazla hızlı geçtiği yolunda, zaman içinde kendi geliştirdiğimiz kestirmelerle de, doğrusu soyut planda çok iyi çakışıyor. Üstelik, Çinlilerin kendi tarihlerindeki Büyük İleri Atılım ve Kültür Devrimi dönemleri açısından yaptıkları özeleştiriler de, büyük ölçüde buna paraleldir. Ve şimdi bize, bütün bu "tesadüf"lerin üstesinden gelmek; önce, bütün bunların sosyalizmin yenilenmesinde değil "kapitalizme dönüş"te buluşmak demek olduğunu "ispatlamak"; ardından, niçin hemen bütün sosyalist ülkelerin aşağı yukarı aynı anda, aşağı yukarı aynı teori ve tarih tahlili aracılığıyla "hep birlikte kapitalizme dönme ya da daha önce dönmüşlerse, işi klasik kapitalizme geçerek tamamlama kararı" verdiklerini açıklamak; bu arada, ekonomik inşa vb. konularıdaki benzerliklerimizi, eğer varsa, hemen bertaraf etmek... kalıyor!?

Hayır, böyle bir "onarım"ın hiçbir şekilde başarılamıyacağı kanısındayım. Doğa bilimlerinde olsun, toplumsal bilimlerde olsun, teorik çözümler karmaşıklaşıp daha fazla cambazlık gerektirdikçe gerçeklerden, dolayısıyla çözüm olmaktan uzaklaşırlar; en iyi teoriler, açıklayıcılık kapasitelerini yitirmeksizin en basit düzeyde kurulanlardır. Bektaşi her nasılsa camiye girmiş, imamın vaazını dinliyormuş; bakmış ki, "her yerdedir ama görülmez, ismi var cismi yoktur" diye Allah'ın vasıfları anlatılıyor, dayanamayıp "Yok diyeceksin ama dilin varmıyor" diye patlamış. Kilit konumu itibariyle SSCB'deki Gorbaçov reformları karşısında, (1) "reel sosyalizm"in "ardıcıl aklayıcılığı" ve (2) Sovyetler Birliği'nin ekonomik temelde, bir üretim tarzı olarak geri dönmüş, sosyal-emperyalist olduğu teorisi, iki zıt kutupta, biraz bu hale geldi. Biraz Bektaşi aklıselimi lâzım. İçinden çıkılmaz kurgulamalardansa, çok daha basiti var: *Bunlar, esas olarak sosyalizmin olgunlaşmasında buluşuyorlar.* Sosyalizmin çehresi yenileniyor, lekeleri siliniyor, prestiji yeniden yükselecek ve yükseliyor. Batı'nın ve ABD'nin derinleşen krizi karşısında bu gelişme, büyük önem taşıyor. Bu bakımdan, "yorgun pratiklerin teorilerinin, genç yükselişlere yol gösteremiyeceği" (Doğu Perinçek, *Saçak,* Sayı 38, Mart 1987) fikrine de katılmıyorum. Bir ke-

re, sosyalist ülkeler ile devrim-öncesi toplumlar farklı olduğuna göre, sosyalist inşaya ilişkin teorilerin, zaten devrim-öncesi toplumların yükselişine "yol göstermesi" sözkonusu olamaz. Ama ikincisi, "yorgun pratikler" oldukları da, tüm yukarıdaki tahlil çerçevesinde yanlış; sosyalist topluma, sürekli fırtınalar içinde olması gerekirmiş gibi, hatâlı bir bakıştan kaynaklanıyor.

Zaten eğer hepsi "yorgun pratikler" ise, hepsi "klasik kapitalizmde buluşmaya" gidiyor ise, doğrusu sosyalizmin başarılarını kimseye anlatamayız ve *Nokta* dergisi haklı çıkar; bu da sivil toplumculuğa bizim hediyemiz olur. Çünkü "herkes kapitalizme döner"ken, 20. yüzyıl sonu insanlığı, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin 1956'ya kadar neler, Çin'de 1976'ya kadar neler yaptığıyla avunuyor.

Üçüncü Dünya Savaşı ufukta görünmüyor

Nihayet, ele alacağımı söylediğim temaların dördüncüsüne geliyorum: ABD ile Sovyetler birilği arasında, hem de daha çok SB'nin taarruzu sonucu çıkacağına, 1970'lerin sonlarına gelirken o kadar emin olduğumuz, hattâ siyasi stratejimizi dayandırdığımız Üçüncü Dünya Savaşı [13], en azından 20. yüzyılın sonuna kadar, bütünüyle insanlığın gündeminden silinmiş gibidir (o kadar ertelenirse, hiç çıkmaz diye de düşünüyorum). Eski öngörülerimizle, "Hitler tipi ve Hitler'in çizmelerini giyen bir sosyal-faşizm" tahlillerimizle, [14] eli kulağında ve önlenemez bir saldırı varsayımımızla, "savaşa karşı hazırlık" programlarımızla, şimdi bunların hepsinin kulağa biraz sürrealist gelmesine yol açacak kadar çelişen bir durumun, esaslı bir açıklamasının olması gerekiyor. "Şartlar değişti" şimdi, şartların *bu kadar* değişebilmesinin açıklanması ve böyle bir ihtimali hiç hesaba katmayan bir teorinin sorgulanması gerekiyor.

Fazla uzatmayacağım; kanımca bunun da püf noktası, Sovyetler Birliği'nin aslında emperyalist değil, sosyalist bir ülke olmuş olduğudur -ABD ile SSCB arasındaki çelişme, bu yüzden, bizim bir zamanlar düşündüğümüz gibi salt emperyalistler-arası bir çelişme olarak derinleşmiyor. Afganistan ve Polonya olaylarından sonra Batı dünyasında başgösteren katılaşma, direnme, Brejnevciliğin tıkanmasını hızlandıran bir rol oynadı. Ekonomik duraganlaşma, artık üretici güçlerin gelişmemesi, toplum hayatının her alanındaki zehirli tortuların çoğalması-bütün bunlar bir siyasi bunalıma yol açtı ve Gorbaçov ekibinin iktidara gelmesini sağladı. Bir kere *glasnost* ve *perestroyka* yürürlüğe girdikten sonra ise, tazelenen sosyalizmin içsel dinamiği yürürlüğe girdi. Bir önceki bölümde anlattığım gibi, Sovyetler Birliği birdenbire bu kadar çok silaha, füzeye, filoya, taarruz konuşlandırmalarına, vb. ihtiyacı olmadığını farketti ve daha gerçek anlamıyla bir yurt savunması doktrinine kaymaya başladı. Sırf ekonomik ihtiyaçlarla, açıklanamayacak olan; başlangıç dürtüsünün ötesinde, siyasi-ideolojik kertede örülen bu gelişme, dünya halklarının barış özlemine bu sefer daha samimiyetle sarılmasına ve ABD'ye karşı peşpeşe çok büyük tavizler vererek Reagan'ı köşeye sıkıştırmasına zemin hazırladı. İsterseniz, önce dünya halkları iki süper devleti baskı altına aldılar, diyelim; sonra da barış hareketi ve Sovyetler Birliği, Vaşington'u. Sosyalist değil de tekelci kapitalist-emperyalist olsaydı, böyle bir esnekliği ve pazarlıkta ferahlığı gösteremezdi. Bizim, emperyalistler-arası çelişmelerin yeniden-paylaşım savaşlarıyla çözülmesinin kaçınılmazlığından türettiğimiz Üçüncü Dünya Savaşı, çelişmenin sadece bir tarafı gerçekten kapitalist-emperyalist olduğu, çelişmenin diğer tarafı ise her şeye rağmen sosyalistliğini yeniden hatırladığı için, kaçınılmaz olmaktan çıktı.

Dolayısıyla önümüzdeki 15 yılda, (a) İsrail ve Güney Afrika dışında milli kurtuluş savaşlarının görülmediği, azgelişmişlik alemine daha "içsel" millidemokratik devrim mücadelelerinin damgasını vurduğu; (b) dünya savaşı tehlikesinin giderek uzaklaştığı; (c) ABD'nin Batı kapitalizmi içindeki hegemonik konumunun zayıfladığı; (d) sosyalizmin ise yeniden gelişip güçlendiği ve yıldızının parladığı bir dünyada yaşayacağımızı sanıyorum.

Bir soru

Sovyet toplumunun çelişmeleri, aşağıdan yukarı bir kitle hareketi olmaksızın, sırf *glasnost* ve *perestroyka* ile çözülebilir mi? Çok köklü bir bürokrasi var, tâ 1930'lardan gelmiş, *nomenklatura* ile içiçe geçmiş, vesaire. Gorbaçov, bu bürokrasiyi veya bürokrat burjuvaziyi, maddi çıkarlarla bağlı olduğu iktidar mevzilerinden atabilmek için, hangi güçlere yaslanabilir? Sadece yukarıdan aşağı veya tepedeki yatay eyleme, yani hâkim sınıfın bir başka kesimine dayanarak yapabilir mi bunu? Bir arkadaş, bu soruyu getiriyor.

Birinci olarak: İşte ben, Sovyetler Birliği tartışma-

13 1978-1980 diliminin tümünde, münfesih TİKP'nin "iç barış, istikrar ve Milli Brilik Hükümeti" politikalarının, yaklaşan darbe tehlikesine karşı parlamentoyu koruma ihtiyacından kaynaklandığı gibi yanlış bir hatırlayışımız oluyor, zaman zaman. Oysa bu, sadece 1980 yazı için doğrudur. 1978-1979 içinse, merkezi fikir "savaşa karşı hazırlık"tı ve Ocak 1980'deki 1. Kongre, Sovyetler Birliği'nin daha tehlikeli süper devlet olduğunu karara bağlıyordu. (Bu tespit ile, 1980 yazındaki darbe tehlikesi algılaması da çelişiyor ve ikinci, gerçek olasılığın yeterince algılanmamasını kısmen açıklıyor.)

14 *Diyelim ki* SB, gerçekten sosyalist değil, tekelci devlet kapitalistiydi ve Hitler tipi bir faşizmdi. *Diyelim ki* şimdi de, Gorbaçov reformlarıyla, burjuva demokrasisidir, klasik kapitalizme gidiyor, vb. Peki, *nasıl* geçti Hitler faşizminden burjuva demokrasisine? Hitler tipi faşizmin karargahı olarak hemen hepsi Brejnev'den kalma Sovyet politbürosu, *niçin ve nasıl*, Gorbaçov'u oybirliğiyle seçti parti genel sekreterliğine? Herhangi bir Hitler tipi faşizmin, kendi eliyle böyle bir burjuva demokratlığı yaptığını bilen var mı tarihte? Ya faşizm teorisi, faşizme karşı mücadele teorisi, vb., toptan değişecek, ya da başka bir şey... Bu fantaziyi, "açıklama" sanılan bazı klişelerin aslında hiçbir şeyi açıklamadıklarını iyice vurgulamak için işliyorum.

larında arabanın atın önüne koşulduğu durumlardan söz ederken, biraz bunu kastediyorum. Bir kere biz kesin karar vermişiz, SB'nin "geri dönmüş", "tekelci devlet kapitalisti", vb. olduğuna. Böyle bir antagonist sınıflı toplum nasıl değişir? Tabii, aşağıdan yukarı emekçi devrimiyle, fırtınalı mücadelelerle. Bu yüzden ve Gorbaçov'un "Sovyet hâkim sınıfı içinde reformcu bir kesim"den geldiğini "bildiğimiz"den, SB ancak bizim bildiğimiz türden bir devrimle değişir, *böyle* bir kitle inisiyatifini görmedikçe de sosyalist saymayız, diyoruz. Sosyalistliğini yitirmemiş bir partinin ve toplumun kendi kendini daha sükunet içinde de düzeltebileceği, aklımıza gelmiyor. Bir de tabii kafamızda hep Kültür Devrimi modeli var (Kültür Devrimi kendi belirlenmiş amacı açısından başarılı olmuş olsa, bu kadar hayıflanmıyacağım; oysa o ölçüler içinde dahi kötü yenilmiş, çünkü hedef aldığı kanat daha güçlü bir şekilde iktidara gelmiş; dolayısıyla çok ısrarlı bir Kültür Devrimi savunusu, tarihle tartışmaya, "tarih böyle olmamalıydı" mecrasına girmeye yatkın görünüyor, aslında). Her neyse; reformların nicelik ve niteliğine bakıp, özellikle parti içinde ve toplumda demokrasiye bakıp, başlangıç varsayımımızı sorgulayacağımıza, hep tersten gidiyor, başlangıç varsayımımızdan olayların uymasını istediğimiz bazı ölçütler türetiyoruz.

İkinci olarak: Ayaklanma talep ve beklentiniz bir yana; ben Gorbaçov'un ardında çok ciddi bir emekçi inisiyatifinin bulunduğu kanısındayım, zaten onun kendi fikirlerini, çizgisini, ekibini (her şeylerine katılmasam da) sosyalist görüyorum. Özel olarak, dolaysız bir emekçi muhtevası, ayrıcalıklara yöneltilen saldırılara yansıyor; *nomenklatura*'nın hedef alınmasına yansıyor; "özel okullar" eleştirisine yansıyor (açıp dikkatle okudunuz mu?); fabrikalardaki seçim kampanyalarında işçi değerlerinin temel alınmasına yansıyor; Özbekistan mafyasının teşhir ediliş biçimine yansıyor *(2000'e Doğru*'da çıktı); kamu görevlilerinin sınırlı dönemler için seçilmesinin, rotasyona tabi tutulmasının ve Paris Komünü örneği her an geri çağrılabilmesinin önerilmesine yansıyor. Bence hiçbir sömürücü hâkim sınıf kesimi, emekçilere yabancı hiçbir zümre bunları yapmaz, böyle konuşmaz. Özbekistan örneğinde olduğu gibi "yeni bir kölelik sistemi", "işçiler üzerinde diktatörlük", vb. kurulmuş olmasından dem vurmaz. Gorbaçov'u "Sovyet sömürücü hakim sınıfının bir kesiminin reformculuğu" diye açıklamaya kalkışmak, bana, Türkiye solundaki bazı grupların bizim reddedemedikleri olumluluklarımızı "eh, onlar milli burjuvazidir, milli burjuvazi de alt tarafı halk içindedir" (mersi) diye açıklamalarını hatırlatıyor.

Sosyalizmde Geri Dönüş Sorunu

Aşağıdaki yazı, kapatılan Türkiye İşçi Köylü Partisi'nin 1. Genel Kongresinde, Genel Başkan Doğu Perinçek'in sunduğu Merkez Komitesi Raporundan alınmıştır. Bu konuşma 26 Ocak 1980'de yapılmıştı. Bu belgede savunulan fikirler, Türkiyeli sosyalistlerin, bugün daha açık bir biçimde tartışılan, çeşitli teorik sorunlara o günkü bakışlarını içeriyor. Dünya Solu'nda o günden başlayan tartışmalar hakkında olabildiğince net tutumlar alıyor.

Bilimsel Sosyalizm, ikinci büyük revizyonizm dalgasıyla yirmi beş yıldır göğüs göğüse mücadele ediyor.

İlk büyük revizyonizm dalgası olan İkinci Enternasyonal, Avrupa'daki devrimci harekette ve işçi sınıfının bilincinde uzun yıllar devam eden bir paslanma yaratmıştı. Lenin'in önderlik ettiği mücadele, sınıfın zihnindeki pasları önemli ölçüde silmiş ve Bilimsel Sosyalizmi yeniden Marks'taki canlı ve yaratıcı mecrasına sokmuştu.

Dünya devrimci hareketi, Kruşçev-Brejnev revizyonizmi ile birlikte yeni bir ideolojik yozlaşma ve gerçeklerden kopma tehdidi ile karşı karşıya geldi. Revizyonizm bu kez, büyük bir sosyalist devletin yönetimine hakim olmuştu. Bu nedenle etkisi çok daha geniş ve derin oldu. Dünyanın en güçlü sosyalist ülkesi, adım adım kapitalist bir ülkeye dönüştü, dünya hegemonyası peşinde koşan bir süper devlet haline geldi. Revizyonizm, bu süper devletin ideolojisi olarak, yalnız dünya devrimci hareketi saflarında değil, bütün insanlığın düşüncesinde yer yer çürümelere yol açtı. Revizyonizm sosyalist kisve altında ortaya çıkan burjuva ideolojisi olarak her türlü gerici ideolojinin oluşturduğu zeminden yararlandı.

Her şeye rağmen, insan düşüncesinin yönü ilerlemek ve gerçeğe daha fazla yaklaşmaktı. İnsanlığın bilgi mirası temelinde yükselen Bilimsel Sosyalizm, Mao Zedung'un önderliğinde revizyonizmden gelen hayattan kopma ve çürüme tehdidine karşı insanlık tarihini etkileyecek bir direnç gösterdi.

Mao Zedung, özellikle sosyalizmin kuruluşu döneminde devrimi devam ettirmeye ilişkin teorisiyle ve günümüz dünyasını esaslı bir şekilde tahlil eden Üç Dünya Teorisiyle Bilimsel Sosyalizme büyük katkılarda bulundu. Bu nedenle Mao Zedung, Çin devriminin önderi olmasının ötesinde, Bilimsel Sosyalizmin büyük ustalarından biridir. Mao, bu açıdan bir Çinli değil, dünyalıdır.

Bilimsel Sosyalizme yönelen tehdit yalnız merkezi Moskova'da olan revizyonizmden gelmiyor. Revizyonizme karşı mücadele saflarına gizlenen dogmatizm de, acısını dünya çapında hâlâ çektiğimiz büyük zararlara yol açtı. Dogmatizm, teoriyi, gerçekle birleşmenin ve gerçeğe dayanmanın aracı olmaktan çıkarıyor, gerçeklerden kopmanın aracı haline getiriyordu, yani devrimci teoriyi tersine dönüştürüyordu. Dogmatizm, bu özelliğiyle sonuç olarak Kruşçev revizyonizmini "haklı çıkarmaktan" başka şeye yaramamıştır.

Gerek Kruşçev-Brejnev revizyonizminin gerekse dogmatizmin etkileriyle, Bilimsel Sosyalizmin dünya çapında ve özellikle Avrupa'da büyük meselelerle karşı karşıya olduğu, bir bulanıklık döneminden geçtiği açıktır. Bu bulanıklık, yerini kaçınılmaz olarak yeni bir durulmaya, berraklaşmaya bırakacaktır. Bunun için her şeyden önce kafalardaki paslanmadan kurtulmaya, bütün bilgileri gerçek açısından değerlendirmeye, bilimsel olmayan önyargıları temizlemeye, gerçeği olgularda aramaya, gerçeği bir zaman kesiti içinde değil, derinlemesine incelemeye ihtiyaç vardır.

Türkiye'de devrimci hareket, 1970 yılı başında modern revizyonizme karşı açık bir mücadele başlattı. Revizyonizmden kesin olarak kopmak, devrimci yönde ilerlememiz bakımından dönüm noktası olmuştur.

Türkiye devrimcileri, revizyonizme karşı açık mücadeleye girişmeleriyle birlikte hemen dogmatizmle de göğüs göğüse geldiler. Çünkü 1970'lerin başı dogmatizmin dünya çapında zirveye ulaştığı yıllardı. Dogmatizmin etkisiyle geçirdiğimiz sarsıntılardan sonra, 1973 yılından itibaren gerçeklere dayanma yönünde bir atılım yaptık. Yalnız revizyonizme karşı değil, dogmatizme karşı da 1970'lerin başlarında kesin bir mücadele içine girmemiz, bizim sağlıklı bir yönden gelişmemizi sağlamıştır. Ayaklarımızı yere basıyorsak, Türkiye gerçeğini anlamaya ve ülkemizi dünya içindeki yerine oturtmaya en büyük çabayı gösteriyorsak, bunu dogmatizme karşı yürüttüğümüz mücadelelere borçluyuz.

Çin'in Büyük Proleter Kültür Devrimi döneminde yaşadığı Lin Biao ve Dörtlü Çete deneyleri, sosyalizmin kuruluşuna ilişkin teorik meseleleri yeniden gündeme getirmiştir. Çin'in otuz yıllık sosyalizm tecrübelerini, en derin kavrayışla değerlendirmek du-

rumunda olanlar, hiç şüphesiz bu tecrübeleri yaşayanlardır. Ancak, mesele, Çin deneyi ile sınırlı değildir. Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerin geçmişlerinden çıkarılan dersler de vardır. Bu nedenle mesele, tüm olarak sosyalizm dönemine ilişkin teorinin derinleştirilmesi meselesidir. Bilimsel Sosyalizme ilişkin kavrayışlarımızı derinleştirmek ve bu konuda doğru bir yol çizmek, Partimizin ve ülkemizin geleceğini de etkileyecektir.

Bugün yeniden gündeme gelen önemli bir soru şudur: Sosyalizm döneminde, bir kere üretim araçlarının kollektifleştirilmesi esas olarak tamamlandıktan sonra, fırtına halinde kitle hareketine gerek var mıdır?

Sosyalizmin kuruluşu döneminde geri dönüş tehlikesine ilişkin anlayış aslında bu soruya verilecek cevabı da belirlemektedir. Geri dönüş tehlikesini kabul edip etmemek ise, bugün artık bir tartışma konusu olamaz. Çünkü ortada bir Sovyetler Birliği olgusu bulunmaktadır. Pratik, bu meseleyi çözmüştür. Teoriye ise, gerçeği kabul etmekten başka bir seçenek kalmamıştır.

Üretim araçlarının mülkiyetinin kollektifleştirilmesini tamamlayalı yirmi iki yıl geçmiş bir ülkede Kruşçev'in karşı-devrimci darbesiyle birlikte, üretim araçları yeniden adım adım küçük bir azınlığın, tekelci burjuvazinin denetimine geçmiştir. İşçi sınıfının ve tüm emekçi halkın, ricada bulunarak böyle bir geri dönüşü önlemesine imkân olmadığı apaçık ortadadır. Böyle bir gelişmeyi önleyebilecek son çare, fırtına halinde kitle hareketleri olabilirdi. Geri dönüşün gerçekleşmesinden sonra ise, iktidarı ele geçiren burjuvazi işçi sınıfına ve emekçi halka isyan etmekten başka bir çıkış yolu bırakmamaktadır. Bu da bir olgudur.

Mesele, üretim araçlarının kollektifleşmesinden sonra fırtına halinde kitle mücadelelerinin *gerekip gerekmediği* şeklinde de konamaz. Çünkü "fırtına halinde kitle hareketi" nesnel bir olgudur. Herhangi bir insanın veya bir öncünün kararıyla suni olarak kitle fırtınası yaratılamaz. Kitle fırtınası herhangi birisi veya bir parti gerekli olduğuna karar verdiği için kopmaz. İnsanlık suni yağmur yağdırabilecek veya rüzgar çıkarabilecek bir teknolojik düzeye erişmiştir, fakat suni bir kitle fırtınası yaratacak bir icada henüz rastlanmamıştır. Öte yandan gene herhangi bir insan veya insan grubunun, kitle fırtınasının kopmasını bir kararla yasaklayabilmesi de mümkün değildir, tıpkı bir zelzelenin yasaklanamayacağı gibi.

Biz, Büyük Proleter Kültür Devrimi'nin doğru ve hatalı yönlerini değerlendirecek durumda değiliz. Bunu en iyi Çinli devrimciler yapabileceklerdir. Ancak Çin'de Kültür Devrimi sırasında milyonların harekete geçtiği bütün dünyaca bilinen bir olgudur. Mao Zedung'un önderliği hiç şüphesiz önemli bir rol oynamıştır, fakat nesnel bir temeli olmadan büyük kitlelerin fırtınalar koparmasına da imkan yoktur.

Partimiz, büyük devrimci Mao Zedun'un sosyalizm inşası konusunda devrimci teoriye büyük katkılarda bulunduğu konusunda berraktır. Çünkü gerçeği olgularda aramaktadır. Üretim araçlarının mülkiyetinin esas olarak kollektifleştirilmesinden sonra geri dönüş tehlikesinin devam ettiği bir gerçektir. Arkamızda Sovyetler Birliği dersi vardır. Bu nedenle iki sınıf, iki çizgi ve iki yol arasındaki mücadele, sosyalizmin kuruluş döneminde giderek keskinliğini yitirmekle birlikte devam edecektir. Hele üretici güçlerin gelişme düzeyinin geri olduğu, uzun bir kapitalist geçmişe sahip olmayan ülkelerde bu mücadele daha sarsıntılı olacaktır. Sosyalizm, gelişmiş üretici güçler temelinde inşa edilebilir. Öte yandan üretici güçlerdeki her gelişme, üretim ilişkilerini de değişmeye zorlar. Üretici güçleri geliştirmek ve devrimi devam ettirmek arasında kopmaz bir bağ vardır.

Kanımızca sosyalizmin kuruluş döneminin tümü için geçerli olan bir merkezi görevi veya esas halka tespit etmek de, somut gerçekten kopmaya yol açar. Sınıf mücadelesinin, ekonomik inşanın, yurt savunmasının veya başka bir görevin, merkezi görev kabul edilmesi veya esas halka olarak kavranması, ancak somut bir tahlil temelinde olmalıdır. Sosyalizmin kuruluşunun iniş çıkışlarını, dünya şartlarını, üretim ilişkileri ile üretici güçler arasındaki karşılıklı etkiyi hatırlarsak, belirleyici olan çelişmenin zaman zaman değiştiğini görürüz. Çeşitli ülkelerdeki sosyalizmin kuruluşu deneyleri bunu göstermiştir. Merkezi görev veya esas halka ne olursa olsun, bilimsel sosyalistler, kafa emeği ile kol emeği, tarım ile sanayi, şehir ile köy arasındaki farkları kaldırmak ve sınıfsız topluma ulaşmak hedeflerini asla unutamazlar. İnsanlığın bu büyük hedefine ilerleme mücadelesinde, hele geri adımlar atmanın gerekli olduğu zamanlarda, esas amaca bağlılığı güçlendirmek daha da hayati bir anlam kazanmaktadır.

Türkiye İşçi Köylü Partisi olarak, bütün ülkelerin ve partilerin tecrübelerinden öğrenmeye büyük önem veriyoruz. Ancak bunu yapabilmek için de bağımsız düşünmeye, kendi kavrayışımızı geliştirmeye, Türkiye devriminin yolunu esas olarak kendi çabalarımızla çizmeye mecburuz. Hiç kimse, hiçbir parti, başka ülkelerin devrimi için düzgün bir model çizemez. Buna imkân yoktur. Komintern döneminin olumsuz dersleri bu açıdan öğreticidir. Bilimsel Sosyalizmi, Türkiye'nin somut şartlarına uygulayabilecek olanlar, ancak Türkiye devrimcileridir. Türkiye işçi sınıfının devrimci partisidir.

Partimizin çizgisi, yeni düşünceleri, kavradığımız ölçüde kabul veya reddetmektir. Kavramadığımız hiçbir şeyi, ne kabul ederiz, ne reddederiz. Çünkü hiçbir fikir kavranmadan kabul edilemez, benimsenemez. Kabul etmek, uygulamak içindir. Oysa kavranmayan bir şey, uygulanamaz. Biz, bu anlayışa "omuzlarımızın üzerinde kendi kafamızı taşımak" diyoruz. Bu tutumda direnmeyi, Türkiye devrimi ve insanlığın tümünün kurtuluşu açısından önemli görüyoruz.

"Kuruluş" Üzerine

*'Osmancık' kitabının yazarı **Tarık Buğra**, senaryoyu filme alan yönetmen **Yücel Çakmaklı**, **Doğu Perinçek** ve **Halil Berktay**, **2000'e Doğru** İstanbul bürosunda, "Kuruluş" dizisi üzerine tartıştılar. Geçtiğimiz haftaların en çok ilgi çeken TV dizisi üzerine yapılan tartışma; Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarını ele alan tarih yorumlarından, dizinin sinemasal açıdan eleştirisine kadar boyutlandı. Özeti **2000'e Doğru Dergisi**'nin 16. sayısında yayımlanan bu ilginç tartışmanın tamamını okuyucularımıza sunuyoruz.*

Doğu Perinçek: Gördüğüm kadarıyla Osman Bey'i, ilk başta, bir göçebe kabile şefi, Oğuz kayı beyi olarak alıyorsunuz. Fakat oldukça kısa bir gelişme içinde bu kayı beyi İslam Türk devletinin kurucusu haline dönüşüyor. Osman Bey bu filmde ele alındığı gibi bir göçebe şefi miydi? Bir Amerikan filmindeki kızılderili şefi gibi konuşuyor. Kayı Beyi Osman ağaç işliyor, ağaca meraklı bir adam. Anası Cankız, 'Ben seni at üstünde, göç yollarında emzirdim' diyor. Acaba bir uygarlığa geçişin önderi durumundaki, devlet kurmuş Osman Bey bir göçebe şefi miydi?

Halil Berktay: Bence bu film uygarlık unsurlarını fazla hızlı ve fazla erken abartıyor.

Tarık Buğra: Biliyorsunuz. Osmanlı için iki ayrı yorum var. Birincisi, Namık Kemal'de özetlenebilecek, 'cihangirane bir devlet çıkardık, bir aşiretten' tezi. Bir de Fuat Köprülü'nün bilimsel çalışmaları var. Ben Köprülü'yü benimsedim. Bir de Ömer Lütfü Barkan'ın "Kolonizatör Türk Dervişleri" adlı küçük fakat önemli yapıtından yararlandım. Osmanlı'nın bir kılıç devleti olmadığını, bir tek aşiretten dünyanın en uzun ömürlü devletinin çıkmadığını anladım. Aşiret şefliği meselesine gelince, bir film yaparken mecburen böyle ele alacağız. Asıl dramatik unsur, Osmancık'tan Osman Bey'e, Osman Bey'den Osman Gazi'ye, Osman Gazi'den Osman Gazi Han'a geçiş.

Yücel Çakmaklı: 'Osman Şah Beyimiz' diyor Selçuklular.

Tarık Buğra: Bu evreleri önemsedim. Ama bunu ne bir kişinin iradesine, ne de bir tek kayı aşiretine indirgedim. Kaynaklar açıkça gösteriyor ki, bir değil, birçok Türk boyu vardır yörede. Bunların arasındaki bağlantıyı da din adamları kurmuştur. Bir romanın, bir filmin gereği olarak bütün detayları anlatamazsınız. Din adamını Şeyh Edebalı'da sembolleştirdim. Osmancık dönemi deli dolu, "kemikkıran" diyor Bizans kaynakları. Sadece kuvvetiyle sınırlı bir adam. Osman Bey'in, Edebalı ile çatışmalarını vermeye çalıştım. Yani kaba kuvvetin düşünceyle uzlaşmasının gücünü belirtmeye çalıştım.

Tarihi oluşturanlar yalnız tarihi şartlar, jeopolitik ortam değildir. Kişilerin de rolü vardır. Diziye gelen bir eleştiri de 'Bir kişiye, tek kişinin iradesine bağlıyor Osmanlı Devletinin kuruluşunu ve o dönemin gelişmelerini' diye. Bu yanlış;ben tek kişiye bağlamıyorum. Bir düşünce dünyasını, bir devlet felsefesini ve bunun etken kişileri yönlendirişini vermeye çalışıyorum.

Osman Bey'i bir aşiret reisi olarak göstermeye gelince, bundan çabuk sıyrılır. Yine Edebalı'nın etkisiyle, uyarılarıyla. Osman Gazi, bir aşiret reisi değil, bir dünya görüşünün, bir soyun ilk lideri olduğunu kesin belirtir. Oğluna verdiği son öğütlerden biri çok çarpıcı: "Kılıcınız elinizde olmasın, elinizin ulaşacağı bir yerde olsun". Zannediyorum, Osmanlı'yı Osmanlı yapan en önemli ilkelerden biri budur. Kılıç gerekli, ama elin ulaşabileceği bir yerde durmak şartıyla. Ondan önce yapılacak şeyler var. Bu nedir? Hoşgörüdür, adalete saygıdır. Önünüze gelen davaya, bu Museviymiş,Hıristiyanmış, Müslümanmış diye bakmayacaksınız. Kim haklı, kim haksız ona bakacaksınız. Osman Bey'i Osman Bey yapan bu. Bir devlet felsefesini özümsemiş ve uygulamış bir adamdır Osman Bey.

İmparatorluk, Osman soyunun kaderi miydi?

Halil Berktay: Namık Kemal'in tarih anlayışı yerine, Fuat Köprülü'nün genel tarih anlayışı ve metodolojisini benimsemekte birleşiriz. Fakat ben, bu eserde Köprülü'nün tarih yorumunun benimsendiği fikrinizi kabul etmiyorum. Aslında eserin getirdiği yorum; Köprülü'nün hernekadar kişilerin tarihteki rolüne önem verse de, sosyo-ekonomik gelişmeleri esas alan anlayışına kökten karşı bir tarih yoru-

mu olmuştur. Fuat Köprülü'nün, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu hakkında getirdiği yorum son derece gerçekçi ve bilimsel bir yorumdur.Bu noktada, göçebe miydi, yerleşik miydi gibi detaylara girmeden önce getirdiği temel ilke şudur: Osmanlı Beyliği'ne pre-determine, önceden hesaplanmış, tasarlanmış bir felsefe, bir ilke, bir devlet ideolojisi ve taşıyıcılığı izafe edilemez. Uçtaki beylikler arasında Osman Beyliğinin en ufak bir ayrıcalığı, Osman soyunun hiçbir özelliği yoktur. Biricik avantajı şuydu: Bizans sınırına bitişikti, geriye doğru diğer Türk beylikleriyle çarpışarak genişlemek değil, Bizans'ın zaafına ve boşluğuna doğru genişlemek şansına sahip oldu ve çok erken bir aşamada Rumeli'ye geçebildi. Bunun önemi ancak 14-15. yy.larda anlaşılabildi.

Doğu Perinçek: Sayın Buğra, Osman soyuna, Kayı soyuna verilmiş bir kader, bir tanrısal ışık sizin tarih perspektifinizden kaynaklanarak mı diziye girdi, yoksa o günün ideolojisini ve söylemini yansıtmak için mi?

Tarık Buğra: Sayın Perinçek, alın yazısı diye bir şey yok. Kayı boyu oraya özellikle yerleştirilmiştir. Selçuklu onlara Bizans sınırını verdi. Bir ilke yolda düzülmez, ortaya konur, ona göre yaşanır. Dizide sosyo-ekonomik ve jeopolitik şartlar anlatılmıştır. Biz daha girişte Söğüt ve havalisinin, Bizans sınırlarının ne durumda olduğunu veriyoruz. Talanlar, yağmalar, tekfunların kendi aralarındaki çelişkiler vs. Osmanlının oraya yerleştirilmesi, olacakları gören aklın ve ileriye yönelik iradenin sonucudur. Bir kader vardır, ama bu tarihin kaderidir. Osman Gazi'nin daha başlangıçta bütün fetihlerine bakınız, daima şuurludur. Daima düşünerek, sonucu hesap ederek hareket etmiştir.

Yücel Çakmaklı: Tarık Bey bir senarist olarak aktardı. Ben de onun aktardığı biçimde gördüm olayı ve oyuncu seçiminden, mizansenine kadar, sinemanın tüm öğelerini kullanarak aynı şeyi görüntü desteği ile vermeye çalıştım. Ben de hakikaten Osman Bey'in gayet akıllı bir stratejiyle ve Edebalı'dan aldığı felsefenin uygulaması içinde, sık sık yakın çevresi ve diğer boy beyleriyle istişare içinde, geniş bir demokratik forumda tartışarak adım adım, adeta satranç oynar gibi, öyle bir şuurla, akılla, bu fetihleri gerçekleştirdiğini gördüm.

Doğu Perinçek: Peki, alın yazısı, kaderle ilgili temalar var yer yer.

Yücel Çakmaklı: Ben öyle görmedim, alın yazısı, kader biçiminde bir şey algılamadım.

Halil Berktay: Sayın Buğra yaptığı izahlarda, bir eliyle veriyor, diğer eliyle alıyor. Yani bir yandan, "kadercilik, alın yazısı söz konusu değil" diyor, beri yandan da, tarihi ilke konur, büyük devlet adamı budur, yani insanlar tarihi önceden, eylemlerinin sa-

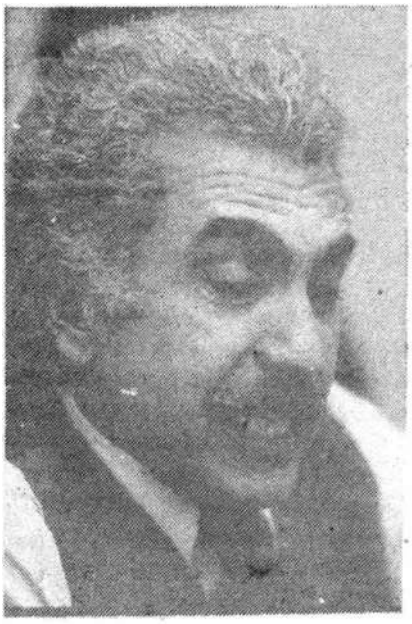

D. Perinçek: Osman Bey kesinlikle bir kabile şefi değildi. Bir Selçuklu aristokratıydı. Osman Bey'in, Oğuz'a dayanan bir takım kökleri olması ve bunların otorite kurmada kullanılması bu gerçeği değiştirmez.

dece kısa vadeli değil, bütün uzun vadeli sonuçlarını da görerek yaparlar şeklinde, pratikten önce ilkenin geldiği gibi bir anlayış ortaya koyuyor. Osmanlı devletinin kuruluşu sizin için öyle bir olaydır ki, bağrında kendi kendini açarak, 600 yıllık tarihin, imparatorluğun, bütün ihtişamının, sırrını saklamaktadır. Şuur meselesi iki ayrı düzeyde söz konusu: Elbette bir aşiret reisi, bir uç beyi, karşısındaki güçleri, düşman arasındaki çelişmelerden yararlanmayı, Bilecik'i nasıl alacağını filan bilir. Fakat garip olan Osman Bey'in eylemlerinin uzun vadeli sonuçlarını bilmesi. "Ben bir kabile şefiyim, devlete geçmeliyim" demesi. mesela Edebalı ikinci bölümde, 'amaç, inanç ve Oğuz adına' demektedir. Tarihi gerçeklere göre Edebalı Oğuz adına konuşamaz, çünkü ahi şeyhidir, ahiler kentlidirler. Sonra; bırakalım Osman'ı, Edebalı'yı, sıradan dervişler bile, birileri tarafından,aşkın bir bilinç tarafından bir amaç için yetiştirilip göndertilmektedirler. Çağın çok ötesinde kavramlar kullanılmaktadır. Kumral Abdal, rüyadan sonra, "sen padişah olacaksın" demektedir.

Tarık Buğra: Bütün tarihlerde var bu.

Halil Berktay: Problem zaten burada. Burada da Fuat Köprülü ile olan çelişkiniz çıkıyor ortaya. Çünkü Köprülü, Wittek ve bütün Ottomonistler derler ki, "Bu menkıbelerin beş paralık değeri yoktur. Bunlar aradan 100-150 yıl geçtikten sonra, Osmanlı'nın meşru yönetim olduğunu diğer Türk Beylerine ispat etmek için uydurulmuştur."

Kabile şefi mi, Selçuklu aristokratı mı?

Doğu Perinçek: Burada enterasan bir tablo çıktı ortaya. Tarık Bey, benim gördüğüm, siz bu tartışmada benimle Halil arasında bir yerde kaldınız. Ben de, sizin, Fuat Köprülü'nün Osmanlı Devleti'nin kuruluşu teorisini benimsemediğiniz kanısındayım. Bu bir suçlama, bir eleştiri değil. Mecbur değiliz benimsemeye. Ayrıca Halil'in de çok fazla Oğuzcu kaldığını görüyorum.

Halil Berktay: Ben henüz Oğuz hakkında hiçbir şey söylemedim. Ben teolojiden söz ediyorum sadece.

Doğu Perinçek: Hayır, çok şey söyledin. En son eleştirdiğin, daha sonradan Osmanlı'ya bir asalet kazandırmak için uydurulmuş söylentileri, tarih teorinde fazla benimsediğini görüyorum. Osman Bey kesinlikle bir kabile şefi değildi. Bir Selçuklu aristokratıydı. Osman Bey'in Oğuz'a dayanan bir takım kökleri olması ve bunların otorite kurmada kullanılması bu gerçeği değiştirmez. Bu filmdeki fonlarda görülen hep yayıktır, yün eğiren kadınlar, silah talimi yapan insanlardır. Filmde şehir, zanaat yoktur. Ben bu noktadan eleştiriyorum ve dizinin esas çelişmesi burada. Bu dizi bir yandan bir pazar emniyeti teması getiriyor, bence püf nokta burasıdır. Fakat bu pazar emniyeti temasıyla, sinema dili, sinemanın getirdiği unsurlar arasında bir kopukluk var. Osman Bey hiçbir zaman çadırda yaşayan bir adam değildi. Kasabada olmalıydı.

Alınyazısıyla ilgili temalar dikkatimi çekti, fakat dizinin esas noktası değil, biraz o günün ideolojisi... Bütün kabile şefleri rüyalarında büyük han, imparator olmayı görebilirler, ama bunlardan bir tanesi imparator olur. Bu Osman Bey'e denk düştüğü için beni rahatsız etmedi. Çünkü ana tema olarak görmedim.

Ben kritik insanın Şeyh Edebalı olduğunu düşünüyorum. Osmanlı Devleti'nin kuruluş ideolojisini Edebalı'da buluruz. Fakat dizide bu ideoloji yama olarak kalmış. Edebalı, aşiret ideolojisini değil, Osmanlı-sünni ideolojisini verir, Berktay'ın dediği gibi göçebe değil, ahi şeyhidir. Zanaatkârların temsilcisidir, şehri sembolize eder. Kuran'ı, Mushaf'ı ilk defa onda tanırlar. Şunu da belirteyim: Ben Osman Bey'in, Ertuğrul Gazi'nin, Mushaf'ı Şeyh Edebalı'da tanıdığını sanmıyorum. Bunlar hepsi eski, köklü müslümanlardır. Yani bir göçebe şefi imajı aşırı biçimde vurgulanıyor, o açıdan söylüyorum. Aslında, Osman Bey'in, "aman dileyene vurma", "tekfunu affet", "inançlarında serbest bırak" gibi sözler söylemesi onun göçebe şefi olmadığını gösteriyor. Göçebe şefi olsa hepsini kılıçtan geçirirdi.

Tayin edici tema, Osmanlı-Çavdaroğlu çelişmesidir. Yağmacı, baskıncı bir Çavdaroğlu, pazar emniyetini sağlayan Osman. Osman burada ilerinin temsilcisidir. Alınyazısına ben çok takılmadım, Halil.

Halil Berktay: Sen çok sofistik bir tarih tartışması yapıyorsun, kendi kafandaki problemler açısından düşünüyorsun. Ama bunu 35 milyon insan, "Osmanlı seçilmiş kavimdi ve alnına yazılıydı" diye seyrediyor.

Pazar emniyeti ve şehir özlemi

Doğu Perinçek: Samimi kanaatim, bu eleştirinin biraz fazla haksızlık olduğu. Asıl sorun, şehir-kır problemi, pazar emniyeti meselesi, Şeyh Edebalı ve ideolojinin rolü meselesi. Örneğin Osman Gazi, "Beni Bursa'ya gömün" diyor. Burada bir şehir özlemi ve hırsı var. Şehirden kasıt, pazar ve gelişmiş ticaret ve meta üretimidir. Bursa'ya gömülmek isteyen Osman Bey'i niçin bu kadar göçebe çizdiniz? Bu çelişmeli değil mi?

Yücel Çakmaklı: Dizimiz tarihi dönem olarak 45 yıllık bir süre içinde geçiyor. 1280 yılları, Ertuğrul Gazi'nin son dönemi ve Bursa'nın fethi, 1326 civarında bitiyor. Geriye dönüş sahneleri de var. Ertuğrul Gazi'nin ilk Söğüt'e yerleşme olayı ve daha sonrası. Daha geriye götürmedik. Orta Asya'dan çıkıp, Anadolu'ya gelmeleri değil, başlangıç olarak Söğüt'le Domaniç'e yerleşme olayı alınıyor. Aslında Osman Bey'in Konya'ya gittiğini, Mevlana'yı tanıdığını biliyoruz. Onları biz kullanmadık. Bir ölçüde Selçuklu'nun yerleşik medeniyetinin, kültür mirasının devralındığını gösteren temalar var dizide.

Doğu Perinçek: Bence doğru olan Bursa özlemidir. Bu kadar şehir tutkusu olan bir devlet kurucusunu, çok fazla hamur teknesi ve oklavayla vermekte bir hata yok mu?

Tarık Buğra: Bir ricada bulunabilir miyim? Bir dizi, bir roman tarih dersi vermez, tarih kitabı yazmaz, tarihi ayrıntıları umursamaz. Bütün tarihi eserlerde önemli olan yazarın yorumudur. Bu açıdan Shakespeare'i incelesek, onu ipe göndeririz. Herhalde hepimiz kabul ederiz, Osman Gazi ve Ertuğrul Gazi dönemi karanlıktır. Kesin bir belge yoktur. Bir yazar, işine geliyorsa, yorumuna uygun düşüyorsa, karanlık dönemlerdeki efsanelere bile dayanarak eserini geliştirebilir.

Doğu Perinçek: Ayrıntıları değil, ana temaları tartışalım. Benim için önemli olan yorumdur. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun yorumudur. Ben de bir çok tarih hatası tesbit ettim. Fakat bundan dolayı eleştirmeye gerek yok. Tarihin yorumundaki hatalardan bahsedelim, daha anlamlı olur.

Halil Berktay: Ben buna tam katılmıyorum. Çünkü bu filmin tarihi realizm iddiası da vardır. Herşey yazarın hakkı kategorisine girmez.

Doğu Perinçek: Niçin Al Zahid'e şarap içiriyorsunuz da Osman'a içirmiyorsunuz? Halbuki Osman şarap içmeye daha uygun bir adam değil mi? Pazar demek şarap demektir o gün. Halbuki siz Osman'ı ayrancı yaptınız, rakibi Al Zahid'i şarapçı. Burada bir yorum hatası veya müslüman ideolojide şaraba karşı bir antipati olduğu için, Türk seyircisiyle bir sıhhiyet kurma teşebbüsü var mı?

Yücel Çakmaklı: Al Zahid daha şehirli. Osman ise yarı göçebe. Osman, Osmancık döneminde sık sık Bizans'a gidiyor. Mihail Koses ile arkadaşlıkları oluyor. Otakta toplanıyorlar, masalarda musiki oluyor, orada şarap içiliyor. Mahmut Bey içiyor, Osman içmiyor.

T.Buğra: Çıkmışlar Orta Asya'dan gelmişler. Dönelim mi, devam mı edelim tartışmaları var. Böyle adamlar bizim düşündüğümüz camili, mescidli müslümanlar olamazlar.

Tarık Buğra: Sağcı basında da tam tersi yazılar çıktı. Koskoca Osman Gazi Han'ı nasıl olur da bir Rum kızıyla, şarap sofralarında işret halinde gösterirsiniz dediler. Bizim yaptığımız gelişmeleri insani boyutları içinde vermek.

Dündar-Osman çelişkisi

Halil Berktay: Bazı kaynaklar, Dündar Bey'in Bilecik vakası sırasında Osman tarafından öldürüldüğünü yazar. Karacahisar'ın fethinden sonra, toplanan bir mecliste, yabancı halktan vergi alınmasına karşı çıkması gibi nedenlerden dolayı. Osman onu yayla öldürmüştür. Fakat siz değişik bir şey yaptınız. Dündar Bey'i, Osman'dan af dilettiniz ölüm döşeğinde. "Ben senin ülkülerini anlayamadım" dedi Dündar Bey ve öpüştüler, barıştılar. Osmanlıyı amca öldürmüş olmak gibi bir suçtan arındırmaya mı çalışıyorsunuz? Halbuki, Osmanlı tarihinin olanca kanlılığının, baba, kardeş, çocuk, katliyle geçişinin esaslı habercisidir, Osman'ın Dündar'ı öldürmesi. Tarih tamamen karanlıkta da değil.

Tarık Buğra: Dündar'ın öldürülüşü kesin değildir. Söylentidir. Bazı tarihçiler şöyle yazar: Osman, Dündar'ın geri dönüş talebine sinirlenmiş ve kafasına vurmuştur yayı. Kesin dediğimiz şeyler, bir başka tarihçi tarafından değişik biçimde anlatılıyor. Bu noktada inatlaşmayalım, gerçekten karanlıktır. Bütün kaynakları araştırdım. Rüya sahnesi hepsinde var, Evdoksiya'nın kale kapısını açıp müslüman oluşu hepsinde var. Fakat birçok şey de karanlıkta.

Doğu Perinçek: Bu dizi bir Dündar-O[illegible]an çekişmesi getiriyor. Sonu ölümle biter, bitmez, bu ayrı mesele. Burada patinaj yapmayalım. Benim anlatmak istediğim, Osman'ın çok fazla Oğuz [illegible]erilmesi-

H.Berktay: Osmanlı Beyliği'ne predetermine, önceden hesaplanmış, tasarlanmış bir felsefe, bir ilke, bir devlet ideolojisi ve taşıyıcılığı izafe edilemez. Diğer beyliklere avantajı Bizans sınırında olmasıydı.

Osman halis mulis bir müslüman olarak verilmeliydi. Çünkü Osmanlı'da herşey Allah adınaydı. Bir sünni ideolojisi vardı. 13. yüzyılda, bir Selçuklu İmparatorluğu'nda Oğuz-Kayı uygulamasını doğru buluyorum. Şu dikkatimi çekti: 'Ulu Tanrı' deniyor. Bu Orta Asya'daki Türklerden kalan bir kavram. Osman, Ertuğrul, Osmanlı Beyliğini kuran insanlar, Tanrı mı derlerdi yoksa Allah mı? İdeolojileri gelişmiş bir İslam ideolojisi miydi, Orta Asyasal kalıntılar taşıyan Dede Korkut söylemi mi? Müslümanın Allah'ını bulmadılar mı daha?

Tarık Buğra: İnsan isimlerine bakalım. Dündar var, Ertuğrul var. Bunlar hep Orta Asya ismi. Buna karşılık Osman, Süleyman, Murat gibi müslüman isimleri var. Orta Asya'dan geleli 5-10 sene olmuş. Bu kültür bırakılabilir mi? Adam oradan bir takım kelimeler, inançlar getiriyor. Önemli olan Tanrı veya Allah demek değil, o kavramı benimseyip, benimsememek.

Doğu Perinçek: O zamanki resmi söylemde Tanrı yok. Yunus Emre'nin şiirlerinde geçiyor ama Selçuklu uç beyinde Tanrı olmaması lazım. Ucun kavgası Tanrı'dan Allah'a geçmek zaten.

Tarık Buğra: Mevlana da Tanrı der.

Doğu Perinçek: Çünkü halktan farklı.

Tarık Buğra: Demek ki aykırı değil Tanrı kelimesi.

Doğu Perinçek: Günlük dilde Tanrı kelimesi geçiyor olabilir. Ama bir romancı Edebalı'nın ışığını yansıtacaksa, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu teorileştiriyorsa, Allah mı demesi daha doğru, yoksa Tanrı mı?

Halil Berktay: Dizide ortodoks sünni İslam'a sımsıkı sarılmak, devlet ideolojisine sımsıkı sarılmak zamanının fazla erkene alındığı kanısındayım. Mesela rivayetler, söylenceler çok eksiktir, çok arka plana itilmiştir. Dervişler, hep şehirli boyları birleştirme ideolojisinde yetiştirilmiş, göderilmiş dervişlerdir. Mesela, Köprülü, batıni Türkmen dervişleri, uçların dini bileşiminde en önemli faktör olarak görür ki bu olay yoktur.

Doğu Perinçek: Ben katılmıyorum. Fazlaca vurgulanmış. İki şeyi ayırmak gerek. Halk için bir kültür ve söylem vardı. Bir de o zamanki beylerin kendi ideolojileri. Beylerin ideolojisi Müslüman-Sünni idi. Şeyh Edebalı Ortodoksla Heterodoks arası bir adamdı. Biraz sapkın ideolojilerden etkilenmiş bir adam. Ahilikte var o tür damarlar. Ben hiçbir zaman Osman Bey'i bir Göktürk Hakanı gibi düşünemiyorum. Tarihi gerçeğe aykırı. Osmanlılar halk için çarpışan önderler değillerdi. Pazarı emniyete alan bir Han adamının ülkücü olması mümkün değil. Mülk mülktür. Osmanlı, söyleminde çatır çatır 'bu benim mülkümdür' der ve bundan gocunmazlar. Dizide bir demokratlaştırma, idealleştirme var. Burada, Tarık Buğra'nın gönlünün istediği biraz gerçeğin önüne geçti gibi geldi bana.

Tarık Buğra: Osman'ın misafirler için beslediği koyun sürüsünden ve 8 atından başka mülkü yok. Savaştan önce askerlerine verdiği söylev tamamen gösteri ve Allah için. Ben bazı şevleri abartmaktan hoşlanmıyorum. Bir kozu kullanma açıkgözlüğü gibi geliyor bana. Osmanlı'da tabii ki Allah'ın adını yüceltmek için savaşılıyor.

Doğu Perinçek: Peki, musafla çokgeç tanışmadı mı sizce Ertuğrul?

Tarık Buğra: Bu da mecburen uydurduğumuz söylentilerden birisi. Tarihi gerçek değil. Yorumuma yardımcı olur, sanısıyla aldım. Dergaha giderek musafı görür, 'Bu nedir?' der. Bütün Osmanlı tarihlerinde bu böyle.

Doğu Perinçek: Bir Aristokrat Bey'in Kuran'ı o kadar geç görmesi bana ters geldi.

Tarık Buğra: Çıkmışlar Orta Asya'dan, gelmişler. Dönelim mi, devam mı edelim tartışmaları var. Bir kısmı dönmüş. Böyle adamlar, bizim düşündüğümüz camili, mescidli müslümanlardan olamazlar. Bunlar göçebe, fakat yerleşik düzene, Selçuklulara derhal uyum gösteriyorlar.

Doğu Perinçek: Ama Fuat Köprülü tam da bu tezi çürütmek istemedi mi? Bunlar göçebeler değil, orada yaşayan Selçuklu aristokratlarıydı.

Halil Berktay: Fuat Köprülü'deki göçebe-ulema dengesi iyi konmuş, hassas bir dengedir. Doğu arkadaşımızın söylediği gibi ulema ağırlıklı değildir. Doğu Perinçek, bu kadar Oğuz diyemezlerdi diyor, ben de bu kadar Allah, Kuran, diyemezlerdi diyorum. Dizide bu problem var aslında. Hem bu kadar Oğuzluluk bilinci hem de bu kadar İslam bilinci yanyana olamaz. İkisinden biri ağır basar.

Yücel Çakmaklı: Haklı bir endişe. Bir ölçüde idealize ettik Osman Bey'i. Fakat Osman elindeki kuvvetleri değerlendirecek bir adamdır. Nedir bu kuvvetler? Bir dinidir, iki soyudur. Bir harekete geçir

me taktiği olarak ikisini de sık sık kullanıyor.

Doğu Perinçek: Selçuklu ile bağlantısı çok geç kurulmuyor mu? Hanlık, ancak o zaman, bayrak, alem, tuğ, davul yolluyor. Ondan önce sanki Orta Asya'nın steplerinde bir kabile şefi. Halbuki Osmanlı bir Selçuklu uç beyi idi.

Tarık Buğra: Kendiniz söylüyorsunuz, geç ilişki kurulma sebebini. Uç beyi diyorsunuz. Ne zaman Selçuklu dara düşer, romandaki deyimiyle bahtı kararır, o zaman Selçuklu'nun isteğiyle uç beyliğinden yükseltilir.

Halil Berktay: Burada problem bence Selçuklu Sultanına muazzam bir tarihi öngörünün yüklenmiş olması. Adeta Selçuklu Sultanı, Osman Bey'in kendilerinin yapamadığı işleri yapacağını, büyük imparatorluklar kuracağını biliyor. Mümkün değil böyle bir şey. Gelişen, hanlık alametleri gösteren bir uç beyi olsa da mümkün değil.

Tarık Buğra: Selçuklunun durumu bahtı karaya dönmüştür. Kargaşa vardır. Osman ise gücünü ortaya koymuştur. İnegöl'ü almıştır. Büyük zorlukları tepelemiştir. Osman sadece Selçuklu'ya tabi bir adam değildir. "Ben kılıcımla aldım o kaleyi, Sultan vermedi bana" diyor. "Ben hanlığımı ilan edeceğim" diyor. Selçuklu'nun ve Osman'ın durumu ve Osman'ın tutkuları önemli burada.

Rumlar hep kötü, Türkler hep iyi

Doğu Perinçek: Sayın Çakmaklı'ya sormak istiyorum. Türkler adına misyonlar veriliyor Osman'a. Fazilet, kardeşlik, mertlik gibi. Saraylı Selçuklular da öyle. Buna karşın Rum saraylılarına bakıyoruz, bütün klasik Türk filmlerinde olduğu gibi, hepsi kalleş, kancık, hilebaz. Şovalyelik tarafları bile yok. Bir tek Türk dostu olan Mihail mert bir adam. Zaten o da, daha sonra kendi benliğini bulup, müslüman oluyor. Osmanlı genç, taze ve hafif bir devlet, Bizans ise daha köklü, halk üzerinde bir baskısı var, bunlar tamam. Ama bunun ötesinde bir şovalyelik, bir Ortaçağ ideolojisi var. Buna Rumlarda hiç rastlamıyoruz. Dürüstlük, mertlik gibi. Hep Rum kızları Türklere aşık oluyor. Bu bizim klasik Türk bakış açımız. Bu tür bir milliyetçilikten rahatsızlık duymadınız mı?

Yücel Çakmaklı: Ben özellikle böyle bir şeyden kaçınmak istedim. Burada oyuncu meselesine geliyoruz. Rum tarafındakiler için daha beyaz tenli, daha kumral oyuncuları seçiyoruz. Kenan Pars, Kuzey Vargın gibi. Bu isimler Türk sinemasının kötü adamları. O zamana kadar sinemada çizdikleri çizgiden sıyrılamıyorlar. Bu Kuzey Vargın'dır, bundan bir kötülük çıkacak diye düşünüyor seyirci.

Doğu Perinçek: Peki, siz özel bir çaba göstermediniz mi, öyle değil, böyle yapın diye.

Yücel Çakmaklı: Gösterdim ama, bir ölçüde kırabildik o klasik oyunculuk davranışlarını. Tam olarak Tarık Bey'in romanda çizdiği tipler olamadılar.

Halil Berktay: Bir örnek vereyim: Türkler Bizans

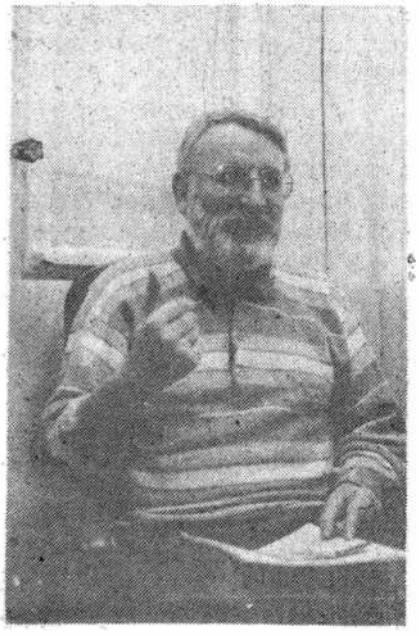

Y. Çakmaklı: Osman'ın elinde iki kuvvet vardır. Nedir bu kuvvetler? Bir dinidir, iki soyudur. Bir harekete geçirme taktiği olarak ikisini de sık sık kullanıyor.

kalesini kuşatmış, cenk başlamış, Bizanslılar nasıl olsa kale düşmez diyerek müzik ve dans eğlencesini sürdürüyorlar. Bir kale komutanının bu kadar ciddiyetsiz davranması mümkün değil. Ne kadar dejenere de olsa.

Tarık Buğra: Haksız görüyorum bu ayrıntı eleştiriyi. Ne romanımda, ne de senaryomda özel bir kötüleme çabası içine girmedim. Fakat tiplemeler tabii ki beni ilgilendirmiyor.

Doğu Perinçek: O zaman, Osmanlı daha zinde, daha insancıl, daha demokratik bir safı temsil ediyor, bu bir gerçek. Onun karşısında, köhnemiş, çok paspal, halkı aşırı derecede ezen bir Bizans var. Ama bu tiplemelerde, sinema anlatımında daha gerçekçi ve insana batmayan bir şekilde ifade edilseydi, bana, bu gerçek daha iyi anlatılabilinirdi gibi gel[illegible]. Böyle abartılı ve milliyetçi bir söylem içinde ar[illegible]lınca insanlar gerçeği de göremiyorlar. Bir şey [illegible] soracağım. Cihan Ünal sizin kafanızdaki Os[illegible] Bey'e oturdu mu?

Diziye monotonluk eleştirisi

Tarık Buğra: Cihan Ünal Osmancık'ta başarılı değildi. Biz hatta Osmancık dönemini başka birine oynatmayı da düşünmüştük. Hangi imkansızlıktan, bilmiyorum, olmadı. Fakat son üç bölümde öyle bir Osman Gazi çıkardı ki Cihan Ünal, bana herşeyi unutturdu.

Yücel Çakmaklı: Osmancık, Osman Bey, Osman Gazi, Osman Gazi Han oyunculuk açısından bunları bölmek çok aykırı olacaktı. Öyle bir oyuncu bulalım ki, bu geçişlerin hepsini versin, daha anlamlı olur, diye düşündük. Baştan, bu rol için bir kaç kişiyi düşündüm. Gençlik dönemi çok kısa geçiyordu, son dönemler ise çok önemli. Genç birini yaşlandırmak daha zor. Orta yaşlı biri olsun, 40 yaşlarında,

onu biraz gençleştirelim diye düşündük. Bu çerçeve içerisinde iki alternatif geldi aklımıza: Cihan Ünal ve Çetin Tekindor. Daha sonra Cihan Ünal'da karar kıldık.

Halil Berktay: Cihan Ünal'ın oyunculuğu son üç bölümde giderek yükseldi. Özellikle hanlığı ve ihtiyarlığı çok güzel oynadı. Dizi, başlarda aşırı ağırdı, sonlara doğru hızlandı. Eleştirilerim üç noktada: Başlardaki ağırlık, o dönemin tiklerinin çalışılmasının eksik olması ve bazı tutarsızlıklar. Ezanlar, namazlar, kelime-i şehadetler sonuna kadar okunuyor. Kale alındı, ezan okunacak, dakikalarca okunması şart değil. Özellikle ilk beş bölümde, danışma toplantıları yapılırken, çadırlara giriş çıkışlar, selamlar, tokalaşmalar çok ağır. Göç sahneleri uzun uzadıya veriliyor. Daha birçok örnek verilebilir.

Doğu Perinçek: Monotonluk eleştirisine katılıyorum. Obayla ilgili bütün fonlar ilkel bir kabile hayatını veriyor. Savaş talimi yapan insanlar, hamur açan, yayık yayan kadınlar. Halbuki o dönem o kadar yeknesak değildi. Önemli bir kısmı şehir hayatıydı. Burada ben sizden daha Türkçü oluyorum. Siz Türkleri olduğundan daha geri göstermişsiniz.

Yücel Çakmaklı: Benim sinema anlayışımda öz, biçimi belirler. O bakımdan senaryonun taşıdığı öz, en iyi hangi biçimde anlatılabilir diye düşündüm. Gerilim, gelişim, perde bir Amerikan filminde başkadır, Japon veya Fransız filminde başka. Bizim de Türk filmi olarak kendimize has bir üslubumuz olabilir mi diyerek, bir arayış içine girdim. Olayları sindire sindire verdim. Türk seyircisi tadına vararak seyretsin istedim. Belki yanılmış olabilirim, fakat bunu tercih ettim. İlk bölümler yadırgandı, fakat olayın grafiği yükseldikçe, seyirci de usluba alıştıkça, rahat seyredilir bir tempoya girdi.

Halil Berktay: Tam da öz-biçim ilişkisi açısından eleştiri getiriyorum. Özellikle Osmancık aşamasında, uygarlığa doğru bir gidiş var. Burada söz konusu olan insanlar fazla konuşan değil, davranan adamlar. Dinamik, savaşçı, eylem adamları ama habire konuşuyorlar. Ama zaman içinde, devlet yönünde geliştikçe sırf eylemlerin öyküsü olmaya başladı.

Tarık Buğra: Ben ilk bölümlerde fazla konuşma olduğunu sanmıyorum. Bir Edebalı'nın Sivrikaya'da, Osman Gazi'ye dünya hakkında konuştuğu sahne var. Bizim şanssızlığımız şu oldu: Daha ilk bölümde haklı olarak yumruğu yedik. O günkü sosyo-ekonomik durumu yansıtmak için baskınlar gösterdik. Çapulcuların baskınlarını Bizans askerlerine yaptırdık ve çok uzattık. Aya Nikola'dan kaçan adamların macerası, aslında bu benim romanımda da, senaryoda da yoktu, bunu da çok uzattık. Bunlar olmasaydı, tempo iyiydi, çıkarın bu sahneleri bakın. Göç sahnelerine gelince. Birinci göçü verişi, Yücel'in dünya sinemalarında az rastlanır bir başarısıdır. O göç, o kadar anlamlı ki müziğiyle. Evvela tek telli sazlarla, bir iki klarnet notasıyla ve davulla birkaç adam gösterdi. Müziğin temposu arttı, kafile büyüdü, genişledi. Büyüyen, gelişen, çoğalan Osmanlıyı çok iyi verdi. Cidden başarılıydı, o sahnelere uzun diyeni insafsız bulurum.

Savaş sahnelerindeki acemilikler, bunlar doğru eleştiriler. Fakat sizden, içtenlikle bir yanıt bekliyorum. Bu dizi bir şey getirmedi mi, başarılı bölümler yok mu? Osmanlının dünya görüşü, devlet felsefesi işlendi. Nasıl oluyor da küçük bir beylik bir devlet kuruyor, en uzun ömürlü devleti kuruyor? Hiç mi güzel tarafı yoktu dizinin?

Doğu Perinçek: 600 yıllık bir imparatorluğun kuruluşundaki hammadde, ideoloji neydi? Diziyi buna yanıt aradığı için önemli görüyorum. Bizim toplumda fazla tarih merakı yoktur. Tarih daha çok muhafazakârların elindedir. Çok önemli bir döneme ışık tutulmuştur bu diziyle. Fakat biz daha çok eleştiri noktaları üzerinde durduk tabii.

Halil Berktay: Belki altyapı eksikliğinden ama bazı eleştirilerim var. Filmde Bizanslılar ok ve yayla, Türkler yalın kılıç savaşıyorlar. Halbuki esas olarak Türkler at üzerinde ok ve yayla savaşırlardı. Sonra süvari, düşman üzerine tek tek saldırıyor. Gerçekte kesinlikle böyle saldırmaz, saldırırsa mahvolur. Ayrıca atlar tırıslayarak gidiyor, bu gerilimi yok ediyor. Oklar kalkanlara gidip, pıt diye çarpıyor. Bende kamera zaviyesi dışında elle atılmış gibi bir izlenim uyandırdı. Birkaç kale baskınında, Osmanlılar kale bedenlerinin paralelindeki kapıya kadar geliyorlar ki, mümkün değil. Yani imha ederler topyekün öyle bir ok yağmuru olur ki üzerlerine.

Yücel Çakmaklı: Evet onlar hataydı.

Günümüzde fetihçilik olmaz

Doğu Perinçek: Eleştiriler haklı ama bu arada hakkını da yemeyelim, çok güzel sahneler de vardı. Canlı atlar yıkılıyor, sonra bir yerde attan düşen insanların sahnesi vardı. Oralarda insana gerçeklik duygusu uyandırıyor.

Şimdi bir gerçekliği aydınlatmak amacıyla Tarık Buğra ve Yücel Çakmaklı'ya sormak istiyorum. en son Viyana kapılarına kadar gelindi. Tabii bir de onun dönüşü oldu, ayrı mesele. Buğra'nın tüm dizi boyunca, egoizmi eleştirisi söz konusu. Fakat yalnız bireylerin değil, milletlerin de egoizmi olabiliyor. En son bir haritayla bitirdiniz. Fetih o zamanın bir gerçekliğiydi, ama bugün Türk insanına bir fetih mesajı verilebilir mi? Fetih hak mı, mertlik mi, insanlık mı, bu da bir egoizm değil mi?

Yücel Çakmaklı: Bugünün seyircisine bir tarih şuuru verebilmek amacıyla diziyi haritayla bitirdim. Fetihçi duyguları uyandırmak için değil, öyle algılanacağını sanmıyorum. Bununla beraber bugünkü politik, jeopolitik ortamda bir moral güç olsun, ne zararı var? Yani ille ABD, SSCB mi büyük devlet olacak? Küçücük bir kayı boyunun, koca bir imparatorluk olması düşünülsün, bunun moral verici bir yönü vardır.

Doğu Perinçek: Ama bu sözleriniz sorumuza hak-

lık kazandırıyor.

Yücel Çakmaklı: Hayır, ben ille böyle olsun demiyorum. Yani bu film varsın bazılarında buna benze duygular uyandırsın, hayal etsin, düşünsün, bir gün buna ihtayacım olabilir desin... Bu o kadar önemli mi, zararlı mı?

Tarık Buğra: Bence bir yapıtta son anı göstermek, estetik olmayan bir şey. Önemli olan seyircinin hayalini genişletmek. Öyle bir haritayı, ben de romanımın sonunda aktarabilirdim. Ama yapmadım. çünkü, nereden geldiğimizi zaten dizinin tümünde verdik. Haritayla birdenbire o atmosferden çıkıveriyoruz. Osman'ın terekesinin okunması yeterliydi. Son sahne buydu. Altını, gümüşü, sikkesi yok. Zaten bu özellik değil miydi onları koskoca bir imparatorluğa götüren?

Doğu Perinçek: Ama sonra, o altına, gümüşe düşkünlük oldu fetihlere iten.

Tarık Buğra: Fetihçilik fikrine gelince, artık o çağ geçti. Adamlar fiili sömürgelerini sırtlarından atmaya çalışıyorlar. Zaten atamayanların hali ortada. İşte Sovyetler'in Afganistan'da düştükleri durum. Şimdi ekonomik gücü elinizde tutabiliyor musunuz,dünya zaten sizin. Ne alakası var Osmanlı fetihçiliğinin günümüzde? O dönem bitti artık.

Halil Berktay: Osman'ın rüyası bölümündeki haritalara esas eleştirim sinema dilini bozdukları. Rüyada herşey gayet güzel, yeşillik, Türk minyatürleri. Fakat birden atlastan haritalara dönüyor. İllizyon kırılıyor. Sinema dili böyle olmaz.

Yücel Çakmaklı: Ben onu özellikle yaptım. Sırf bir illizyonu kırmak için.Hatta latin harfleri kullandım.

Halil Berktay: Diziye 30-40 milyon insanın aldığı mesaj açısından eleştirilerim şunlar: Kadercilik, alınyazısı, seçilmiş millet ideolojisi. Fetihçilik haritalardan gelmez. Ya da benim esas korktuğum şey, körü körüne bir gavur düşmanlığı ve seçilmiş bir millet olduğuna inanç. Düşünüyorum, filmden belirgin bir fetihçilik çıktığını söyliyemiyeceğim.

Doğu Perinçek: Türkçesinin akıcılığı ve müziğin güzelliği çok başarılıydı. Anlatımı kavrayan, kucaklayan bir müzik.

Yücel Çakmaklı: Yapımcılık başarısını teslim etmek lazım. Türkiye'de böyle bir dizi ancak bu kadar başarılı organize edilebilirdi. Dile kolay yüzlerce at, binlerce insan. Hollywood filmlerinde kullanılan o muhteşem atlar eğitilmişlerdir. Nerede düşecek, nerede şahlanacak, nasıl saldıracak, sözle idare ederler. İkinci olarak Türk sineması figüranları sokaktan toplar. Yine Amerika'da her konunun uzman figüranı vardır. Türkiye'de bunlar yok.

Sinema Günleri 88
Politik Sinemanın Geri Dönüşü

Salih Ural

88'in *Sinema Günleri,* öncekilere göre daha politikti. Kuşkusuz bu, düzenleyicilerin özel seçiminin değil dünya sinemasında bu yönde giderek artan bir ilginin sonucu. Gerek Doğu'nun gerekse Batı'nın oldukça uzun süren bir politik durgunluktan sonra yavaş yavaş canlanmaya başlaması sinemaya da yansıyor. Sanırım bu eğilim bütün ülkelerin sineması için önümüzdeki yıllarda artarak sürecek. Seyircilerin önüne yeni bir zenginlik, derinlik, çok renklilik kapılarını açacak.

Doğu'dan gelen filmler, örneğin; Macar sinemasından *'Ağıt", "Sevgililerime Günce", "Şafak Vakti Çatılar",* Sovyet sinemasından *"Tema", "Nedamet"* daha çok geçmişle hesaplaşan filmlerdi. Küba'dan *"Başarılı Bir Adam",* Mısır'dan *"Önemli Bir Adamın Karısı"* gibi filmler kendi ülkelerinin geçmişlerine yönelirken, İngiliz yönetmen *Ken Loach*'un *"Ata Yurdu"* filmi, sorunu bütün dünya açısından tartışmaya çalışıyordu. *"Rosa Luxembourg"* başarılı bir yakın politik tarih belgeseli gibiydi. Çin'den gelen üç film; *"Sarı Toprak'-'da 1937'li yıllarda Çin sineması için yepyeni bir anlatımla uzanırken, "Vahşi Dağlar", "Kuğunun Şarkısı"* bugünkü toplum içinde ilginç gezintiler yapıyordu. Bütün bunların üstüne, gösterimin "Usta'lara Saygı" bölümünde snulan *Ettore Scola* ve *Taviani* kardeşlerin İtalyan 'Yeni Gerçekçiliği'nin o unutulmaz tadını, renkliliğini ve derinliğini günümüze taşıyan gerçekten usta işi filmleri, 88'in Sinema Günleri'nin politik çatısına, sanki, kolay kolay sarsılamayacak toplumsal bir temel hazırlıyordu.

88'in Sinema Günleri yalnız daha politik değil, aynı zamanda, insanı ve olguları varlık ve varoluş düzeyinde tartışmaya sokan *Tarkovski* ile felsefi bir boyut da kazanıyordu. 88'de Sinema Günleri, bir bakıma *"Tarkovski Günleri"* oldu. Buna *Abuladze'*nin *"Dilek Ağacı"*nı da ekleyebiliriz.

Bu kısa özet bile, bu yılki Sinema Günleri'nin oldukça zengin bir içeriği olduğunu gösteriyor. İçerik zengindi, ancak o kadar çok renkli değildi. Özellikle *Tarkovski* ve *Abuladze*'nin dünyamızı çok kararttığını söylemeliyim.

Tarkovski'nin "Kurban"ı ya da cinnetin arkasındaki "kurtuluş"

Sovyet yönetmeni *Andrey Tarkovski*'nin 1986'da İsveç'te yaptığı *"Kurban"* bir mesaj filmi. *Tarkovski,* daha önceki filmlerinde tartıştığı sorunları bir filmi ile bir sonuca bağlıyor. Bir bakıma "vasiyet"ini çekmiş. Ama bu vasiyet bizi insanlığın tarihi kadar eski bir yola çekmek istiyor.

"Kurban" Leonardo da Vinci'nin küçük İsa'yı annesinin kucağında bir ağacın altında gösteren bir resmi ile açılıyor. *Tarkovski* daha en başta bizleri gizli bir dünyaya çekeceğinin işaretini veriyor. Bu resim bir bakıma filmin de anahtarı. *Tarkovski*'nin kamerası Leonardo'nun yeşil ağacından yaşlı bir adamla küçük bir çocuğun diktiği kuru bir ağaca geçiyor. Yaşlı adam bir rahibin hikayesini anlatıyor. Rahibin kuru bir ağacı her gün sulayarak bir gün yeşerttiğini söylüyor, bundan disiplin ve sistemin herşeyi çözeceği sonucuna varıyor ve bunu bir öğüt olarak torununa iletiyor.

İhtiyar adam Alexandre adlı bir profesördür. Karısı ve "küçük adam" dediği torunu ile kente uzakbir kır evinde yaşamaktadır. Eski bir tiyatro oyuncusu, bir estetikçi, eleştirmen, sanat tarihçisi ve tek dinleyicisi, ameliyat geçirdiği için konuşamayan yalnızca dinleyebilen Küçük Adam olan bir etikçidir. Alexandre bir bakıma *Tarkovski*'nin yarattığı çağdaş bir bilgedir, insan bilgesinin, aklının, yaratıcılığının bir simgesi gibidir. Tanrıyla arası o kadar sıcak olmayan Alexandre kendisinin yarattığı bir dünya yalnızlığı içinde insanı, insan ilişkilerini, uygarlığı, dini Küçük Adam'la tartışmaktadır. Görünüşte her şey huzur içindedir. Ancak *Tarkovski* bu gelişimi bir ara bozar. Ortalıktan kaybolan Küçük Adam, kendi kendine medeniyet ve toplum ilişkisi üzerine tartışmaya dalmış Alexandre'a arkasından bir panter çevikliğiyle atlayıverir. Alexandre kendiliğinden

bir tepkiyle Küçük Adam'ı üstünden atar, yere düşen Küçük Adam'ın burnu kanar. Küçük bir oyun bir anda bir gerilim haline gelir ve içinizde vahşetin yarattığı bir ürküntü doğar. Bu anlamsız gerilim bir bakıma *Tarkovski*'nin daha sonra önümüze çıkaracağı anlamsız vahşetin ilk habercisi gibidir.

Akşam Alexandre'ın doğum günü kutlanacaktır. Kızı ve damadı ile birlikte köyün, eski bir tarih öğretmeni olan postacısı Otto'nun katılımı ile gece açılır. Otto açıklanamayan olaylara meraklıdır. *Tarkovski* onun vasıtasıyla seyircisi ile metafizik dünya arasında bir köprü kurar. Otto bu niteliğiyle filmin anahtar kişisi haline gelir. Kutlama sakin bir şekilde sürerken, *Tarkovski*'nin gerçekten çok ustaca düzenlediği sahnelerle; Alexandre ile karısı arasındaki küçük tartışma, bir an önce gitmek isteyen bir hizmetçinin varlığı, ortalıkta görünmeyen odasında uyuyan Küçük Adam'ın sık sık endişeyle hatırlanması, metafizik hikayeler anlatan Otto ile damat arasında başgösteren anlaşmazlık, Otto'nun birden bayılarak şeytandan söz etmesi vb. bize alttan alta süren bir gerilimi hissettirir.

Herşey yemekten önce televizyon seyrederken olur ve ülkenin başbakanı birden herkesin bulunduğu yerden ayrılmamasını, bir felaketin başlamak üzere olduğunu duyurur. Ardından elektrikler kesilir, her taraf kararır uçaklar uçmaya başlar. O görünüşteki huzur artık, uçak gürültülerinin yere düşürdüğü vazo gibi paramparça olmuştur. Alexandre içki içerek sakinleşmeye çalışırken karısı sinir krizi geçirmeye başlar. isyancı tepkilerin yerini sonuçta bir çaresizliğin acısı giderek çıkışsızlığın kabulünün getirdiği bir rahatlık alır. Bu arada Alexandre adım adım değişir ve en sonunda Tanrı ile konuşmaya başlar, kendilerini bundan kurtarması halinde herşeyden, o çok sevdiği evinden, torunundan vazgeçeceğini ve kimseyle konuşmayıp kendisini yalnızlığa mahkum edeceğini söyler. Alexandre kendisini kurban olarak sunmaktadır. *Tarkovski* ise Alexandre ile birlikte insanın bütün yaratıcılığını çaresizlik önünde kurban etmektedir. Bu karanlık dünyada Otto bir yol gösterici ya da "haberci" olarak ortaya çıkar. Alexandre'a köye gitmesini ve orada kilisede yaşayan *Maria* adlı kızla yatmasını söyler. Her şeyi ayarlamıştır. Alexandre ikinci kattaki yatak odasından merdivenle kimseye görünmeden inecek, Otto'nun bisikletine binerek köye gidebilecektir. Alexandre, Otto'nun söylediklerini yapar. Tarkovski bu arada Leonardo'nun resmindeki Meryem ile Maria arasındaki benzerliğe işaret eder.

Sabah Alexandre kendisini apaydınlık bir dünyada bulur. Uzandığı kanepeden gözlerini açtığında, gece yaşanan her şeyin bir düş olduğunu sanırsınız. Ancak balkona dayanmış merdiven, bahçede duran Otto'nun bisikleti yaşananların gerçek olduğunu kuvvetle duyurur. Alexandre'ın sözünü tutması artık kaçınılmazdır. Evini yakar. Kendisini yakalayıp sakinleştirmek isteyenlerle kovalamacaya başlar. Artık bir cinnettir yaşanan. Herşeyin yokolmasını, her şeyin tükenmesini isteyen, bir bakıma bütün insanlığı, yarattıklarını yokeden ve dahası bir daha da hatırlanmak istenmeyen bir cinnet. Alexandre bir cankurtaranla uzaklaştırılırken tepenin arkasında herşeyden habersiz Küçük Adam kuru ağaca su taşımaktadır. Film biterken ağacın altına uzanmış Küçük Adam çok sakin bir sesle ilk kez konuşur ve; *"Önce söz vardı. Bu ne demek baba?"* diye sorar. Alexandre'ın kişiliğinde insanı suskunluğa kurban eden *Tarkovski,* şimdi Küçük Adam'ın masumiyetiyle birlikte ilk kez konuşmakta ve en başa dönmektedir. *Tarkovski,* İncil'i açmaktadır önümüze, daha doğrusu yüzyıllar eskisi metafiziği: *"Önce söz vardı. Söz, Tanrı'ydı. Her şey onunla varlaştı..."* Bunun arkası Tanrı'nın *"Tanrı dedi ki..."* diye konuşması, her şeyi varetmesi ve Mesih'in zuhuru... Alexandre'ın arkasında bıraktığı döllenmiş Maria, Tarkovski'nin bu finalini metafizik dünyasından gerçeklik boyutuna taşıyan bir simge gibidir.

İşte *Tarkovski*'nin cinnetin arkasından getirdiği "kutuluş" budur. Film, o çok bilinen "kurtuluş" mesajını değil de *Tarkovski*'yi adım adım böylesine bir metafizik dünyaya çeken nedenleri tartışmayı kışkırttı içimde, bir insanda her şeyi silip her şeye yeniden başlamak isteyecek kadar derin bir çaresizlik yaratabilecek koşulları düşünmek, tartışmak ve anlamaya çalışmak... Bu noktada belki *Tengiz Abuladze*'yi tartışmak biraz daha aydınlatıcı olabilir. Çünkü *Abuladze,* bir bakıma, somuta indirgenmiş *Tarkovski* demek.

Abuladze'nin dayanılmaz baskısı

Gürcü yönetmen *Abuladze*'ın *"Yakarış"* filmini sansür yasakladı. Öteki iki filmi *"Dilek Ağacı"* ve *"Nedamet"* ise, bir bakıma birbirini tamamlıyordu. Birinci film, sanki Stalin döneminin tartışıldığı ve sonuçta bir mesaj verildiği *"Nedamet"*in toplumsal ve tarihi gerekirliğini hazırlar gibiydi.

*"Dilek Ağacı"*ndan çıktığım zaman insanı bu kadar çaresizlik kıskacına sokan, ezen, kıran başka bir film izlemediğimi düşünüyorum.

Film Gürcistan'ın bir dağ köyünde başlıyor. Zaman devrim öncesi. Ancak hemen hissediyorsunuz ki bu köy dünyanın herhangi bir yerindeki bir köydür, zaman herhangi bir zamandır. *Abuladze* aslında filmin hemen başında söyleyeceğini söylüyor, bu mesaj kaçınılmaz kader karşısında boyun eğmekten başka bir yol yoktur biçiminde anlaşılıyor. Nefis bir gelincik tarlasının içinde köyün yoksul delikanlısının çok sevdiği atı zehirli bir ot yediği için ölümle pençeleşmektedir. Delikanlının bütün sevgisi, sıcaklığı, yalvarmaları bunu değiştiremeyecektir. Kabilenin beyi gelecek ve elinde bıçakla atın kaçınılmaz sonunu gerçekleştirecektir. O anda o güzelim gelincik tarlası gözünüzde bir kan denizi haline geliverir, içiniz bulanır.

Abuladze, toplumsal olguları kişileştirmiş, bir tür

alegori yapmış. Devrimcilik, ayağı aksayan, çocuklardan başka kimsenin dinlemediği yarı çılgın bir devrimci tipi ile verilmiş. Kulağını yere dayayarak gelecek olan devrimi bekleyen, herşeyin bir anda değişeceğini bıkmadan tekrarlayan bir kaçık. Milliyetçilik, eski hikayeler anlatan ve delikanlılardan başka bir dinleyici bulamayan bir masalcı dede ile simgelenmiş. Kilise, menfaatçı ve kadın düşkünü bir papazla özdeşletirilmiş. Bunların dışında köyde bir çılgın daha var, hayali bir mutluluk ağacının arayıcısı bir yoksul köylü. Bütün bunların ötesinde kuralları, kanunları ile toplum var, köyün beyi var, köylüler var. Köyün beyi ve köylüler merayı çitle çevirirler. Devrimci gelir bu mülk edinmeye karşı çıkar, çitleri kırar. Sonra yürür gider, o gidince çitler yeniden dikilir.

Köye çok güzel bir kız gelir. Öykü bilindiği gibi gelişir. Kız yoksul delikanlıya aşık olur. Ancak bey, kızı oğluna almaya kararlıdır, alır da. Kızın ve yoksul delikanlının direnmeleri sonuç vermez. Köyden sürülen aşık genç bir süre sonra dayanamaz geri döner. Kızla bir arada görülünce kız *toplumun kuralları* gereği cezalandırılır. Bir eşeğe, yarı çıplak, ters bindirilir. Ayazın insanın içini titrettiği bir kış günü ortalıkta dolaştırılarak lanetlenir. Devrimci, bu olaya tepki göstermek ister, ancak kafasına yediği bir sopa darbesi ile yere yapışır. Milliyetçi bir eve kapanmıştır, ancak kapıyı aralar ve olayı lanetler, sorumlularını tarihe havale eder, onlara tükürür. Aşık genç sevgisini ve sevgilisini kurtarmak için koşarken bir kurşun ile yere serilir, çok kolay, çok çabuk ölüverir. Sonunda o güzelim kız, erkeklerin kindar bakışları, kadınların lanetlemeleri arasında ölür. Film, mutluluk ağacını ararken donup ölen köylünün kızının dilek ağacına bez bağlayarak babasının bulamadığı mutluluk ağacını bulmak için yakarmasıyla biter.

Abuladze'nin çizdiği dünya karşısında gerçekten de bir bez parçasına umut bağlamaktan başka çare kalmamaktadır. Toplumun acımasız ve durdurulamaz çarkı karşısında insanın çırpınışlarının hiç bir yararı olamaz. Direnmek trajedidir. *Abuladze, "Dilek Ağacı"* ile kopkoyu bir kaderciliği önümüze serer. Ve böyle bir anlayışla Stalin dönemi ile hesaplaşmaya kalkışır.

"Nedamet" gerçekten geçmişle bir hesaplaşma değil, tam tersine hesaplaşamama filmi, dahası insana derinden derine geçmişle asla hesaplaşılamayacağını duyuruyor.

Genç bir kadın kentin eski yöneticisini mezarından çıkarmakta ve evinin önüne bırakmaktadır. Sonunda yakalanır ve mahkemeye çıkarılır. Kadın mahkemede eski yöneticinin amansız bir diktatörlüğe doğru yürürken ailesini nasıl darmadağın ettiğini anlatır. Kadın yöneticiyi cezalandırmakta kararlıdır. Onu mezarında yatırmayacağını söyler. Eski yöneticinin torunu öğrendikleri karşısında bunalıma girer ve intihar eder. Oğlu kendisiyle hesaplaşmaya başlar. Ancak her yerde babası karşısına çıkar. Sonunda babasının cesedini mezarından çıkararak uçurumdan aşağıya atar. Böylece kadının öngördüğü cezalandırma bizzat oğlunun eliyle gerçekleştirilmiş olur. Ancak bunların hepsi genç kadının eski yöneticinin ölüm haberini duyunca düşlediği şeylerdir, gerçek değildir. Aslında kadın ne kimseyle hesaplaşmış ne de kimseyi cezalandırmıştır. Karşısında eski yöneticiyi övüp duran arkadaşına bile bir şey söylemez. Bu sırada pencereye vurulur. Dışarda yaşlı, pejmürde bir kadın evin önündeki sokağın kilise sokağı olup olmadığını sorar. Sokağa eski yöneticinin adı verilmiştir. Yaşlı kadın bunun üzerine *"Kiliseye çıkmayan sokağı ben ne yapayım?"* der. Film bu cümle ile noktalanır.

Kuşkusuz *Abuladze*'de *Tarkovski*'nin anlatım zenginliğini bulmak mümkün değil. *Abuladze*'deki alegorik anlatım kaçınılmaz olarak filmlerine bir basitlik getiriyor. Üstelik çok da açık alegoriler yapıyor. Ancak bu farklılık içeriğe ya da mesajlara gelince önemini yitiriyor, *Tarkovski* İncil'i yeniden açarken *Abuladze* kiliseye giden yolu bulmaya çalışıyor. Tarkovski'nin İncil'le beraber her şeye yeniden başlamak isteği, biraz saf bir inancı yansıtıyor, biraz püritence bir inanç tıpkı Küçük Adam'ın temizliği gibi: Abuladze'nin kiliseyi arayan kadını ise resmen demode, tükenmiş bir tip. Abuladze'nin kilisenin çözüm olamayacağını bile bile oraya yöneldiğini düşünüyorsunuz. Bu bakımdan *Abuladze* daha kaderci, daha çaresiz. *"Dilek Ağacı"*ndaki kaderin ezici baskısı *"Nedamet"*le birlikte gelip üzerinize çöküyor. *Tarkovski*'nin her şeyi yokedip, unutup, her şeye yeniden başlamak isteği gizliden gerçek isyanı da içeriyor. *Abuladze*'yi izleyince gerçek karşısında acı veren bir boyun eğme duyuyorsunuz.

Abuladze'nin anlayışıyla geçmişle hesaplaşmak mümkün değil. Değiştirilemezlik, çaresizlik hesaplaşmayı ancak "mezarında rahat bırakmamak" gibi ilahi bir öc almayla mümkün kılabiliyor. Tabii bu aslında bir mümkün kılmamak, hiç bir şekilde hesaplaşılamamak demektir, ya da filmdeki gibi bir hayal.

Tarkovski ile *Abuladze*'nin metafizik ve kaderci sonlarını "karşı-devrimcilik", "gericilik", "çürüme" vb. ile açıklamak sanırım çok kolaycılık olur. İkisi de herhalde durduk yerde "karşı-devrimci" olmamışlardır. Bu noktada yalnızca onların trajedisini değil, onları kuşatan dünyanın karanlığını düşünmek gerekmektedir. Devrimin üzerinden 70 yıl geçtikten sonra Sovyetlerde tekrar Tanrı'nın kanatlarının altına sığınmak isteyen aydınların varlığı bile, bizzat sosyalistlerin önüne süreçleri yeniden açıklamak görevini koymaktadır. Bu yapılamazsa *tarkovski* ve *Abuladze* gerçekten de bir kader olur.

Batı'nın cevabı: "Her şey boştur"

İngiliz yönetmen *Ken Loach*'un *"Ata Yurdu"* fil-

mi, bugünün dünyasında kapitalizm ve soyalizm ile tartışmayı gündeme getirerek ilgi uyandırdı. Bir bakıma Doğu'dan *Tarkovski* ve *Abuladze*'den gelen sese Batı'dan *Loach* cevap veriyordu.

Film, "Reel Sosyalizm" sahnesi ile açılıyor. Doğu Almanya'lı bir pop şarkıcısı politik tutumu nedeniyle cezalandırılıyor. Şarkılarının politik içerikleri yüzünden sanatını yapamaz hale geliyor. Batı'ya geçmek istiyor. Bu uğurda karısı ve çocuğunu da bırakıyor. Ancak şarkıcı bir radikal. Kendi ifadesiyle *"reel* sosyalizmin değil *true* sosyalizmin" peşindedir. Yani bugün varolan "sosyalizm"i değil hakiki, asıl sosyalizmi savunmaktadır. Şarkıcının babası da yıllar önce aynı yolu izlemiştir. O da müzisyendir. İspanya iç savaşında çarpışmış, Stalin'e sağlığında muhalefet etmiş, daha sonra bu muhalefetini "reel sosyalizm"e karşı da sürdürmüş bir efsanedir.

Film "Büyük Özgürlük Caddesi" bölümü ile sürüyordu. Şarkıcı Batı'ya geçmiştir. Ancak orada Batı'nın komünizme karşı açtığı bir kampanyanın malzemesi haline getirilmek istenir, bunu kabul etmez. Oportünist bir senatörle tartışırken kapitalizmin sömürü çarkını ve sanat üzerinde kurduğu dolaylı baskıyı açıklar.

Filmin "Stalinizm Sosyalizm Değildir, Kapitalizm Özgürlük Değildir" bölümünde şarkıcının Batı'da izini kaybettirmiş babasını arama öyküsü başlar. En sonunda babasını bulur, ama çok acı bir gerçekle birlikte. Babası, o efsane "muhalif" gerçekte eski bir Nazi ajanıdır. İspanya İç Savaşı sırasında yakalanmış ve Nazilerin ailesini yok etme tehdidi karşısında onlarla işbirliği yapmayı kabul etmiştir. Savaşın sonunda da Naziler onu CIA'ya devretmiştir. Hem katledilmelerine sebep olduğu eski direnişçiler ve yahudilerin intikam almasından, hem de bu tekrar köşebaşlarını tutmuş eski Nazilerin kendilerini ele vermesin diye onu susturmalarından korkarak bir köşeye saklanmıştır.

Filmin final sahnesi ve mesajı babanın savunmasıdır. Savunma değil, yani yaptıklarının haklılığını ya da haksızlığını tartışmak değil, düpedüz *kaçınılmazlığını* anlatan bir açıklamadır. Baba Batı'da olsun Doğu'da olsun iktidar odakları bulundukça, güç onların elinde oldukça kendisinin yaşadığı şeylerin her zaman olabileceğini söyler. İnsan önce yaşadığı düzeni eleştirir. İyiniyetlidir. Sonra değiştirebileceğine inanır. Ancak güç odakları onu kendi çıkarları için kullanır. Bu her yerde böyledir, evrensel bir kuraldır. Baba artik kaderine teslim olmuştur. Ölümü veya öldürülmeyi beklemektedir. Kimliğini bile açıklamadan babasına "suçlusun" der ve çıkar. Babasını bulması için kendisine yardım eden, gerçekte ise babasının ihbarı sonucu öldürülmüş akrabalarının intikamını almak isteyen gazeteciye "o artık tükenmiş bir ihtiyar" diyerek cezalandırmanın bile artık anlamını yitirdiğini ifade eder. Film şarkıcının babası için yazdığı, onun efsanevi derinişini anlatan şarkısını plağa okurken biter.

Filmden çıkarken akılda kalan babanın en son söylediği *"Her şey boş"* sözcüğüdür. "True *sosyalizm"* arayışı en sonunda bir "boşluk"la noktalanmıştır. Şarkıcı, artık hiçbir gerçeklik ve doğruluk taşımayan, dolayısıyla anlamsızlaşmış şarkısını söylemektedir, başka yapabileceği bir şey yoktur.

"Ata Yurdu" ilk bölümünde gerek Batı gerekse Doğu'ya karşı oldukça radikal bir tutum ortaya koyarken, bu ciddi görünüm, filmin sonundaki boşluk ve anlamsızlıklar dolayısıyla çözümsüzlükle çelişiyordu. Aslında, *Loach*'un söyleşilerindeki açıklamalarına da bakarak, filmini *Tarkovski* ve *Abuladze* gibi sağdan bakarak değil tam tersine soldan bakarak yaptığı anlaşılıyor. Ancak filmin mesajına bakılırsa *Loach*'un başka yollardan gitse bile sonuçta *Tarkovski* ve *Abuladze* ile aynı noktaya geldiğini, değiştirilemezliğe teslim olduğunu görüyoruz. Doğu'lular dine geri dönüş yaparken, *Loach*'un çözümünün ne olduğu da doğrusu anlaşılamıyor, boşlukta kalıyor. *Loach* gerçekleri radikal bir şekilde açıklamak, bu konudaki boş inanışları çarpıcı bir şekilde sergilemek isterken amacının tam tersi bir noktaya sürüklenmiş, o gerçekleri mutlaklaştırmış. Bu onun en büyük hatası olmuş.

Çin'den dün ve bugün

Çin'de nihayet dünya sinemaları arasında boy göstermeye başladı, hem de oldukça seviyeli filmlerle. *Huang Tudi*'nin *"Sarı Toprak"* filmi bir bakıma Çin'deki sanat anlaşıyı konusundaki değişimin belgesiydi. Konusu eski filmler gibi çok klasikti. 1937 yılında Japonya'ya karşı savaş sırasında bir asker 8. Yol ordusu için halk şarkıları toplamakla görevlendirilir. Bir köye gelir. Devrimci bir anlayışla hareket eder. Devrimci fikirleri savunurken, bir yandan da onların yaşamı ile birleşir. İşlerinde onlara yardım eder. Köyün en yoksul köylüsünün yanında kalır. Köylü önce ona şarkı söylemez: "Ancak çok üzüldüğü veya çok sevindiği zaman şarkı söyler". Köylünün küçük kızı, askerden çok etkilenir ve giderek ona yakınlık duymaya başlar. Askerle kız arasında belli belirsiz bir sevgi uç verirken asker köyden ayrılır. Tekrar dönecektir ve Kızıl Ordu'ya katılmak isteyen kızı götürecektir. Köyden ayrılırken köylü ona şarkı söyler. Bu askerle köylü, daha genel planda devrimcilerle halk arasındaki birleşmeyi simgeler. Asker yokken kız evlendirilir. Ancak kaçar ve Kızıl Ordu'ya katılmak isterken ırmakta boğularak ölür. Asker geri döndüğünde kızı bulamaz.

Bu klasik konu anlatım olarak yepyeni bir biçimde sunuluyordu. Eski Çin filmlerinde rastlanan, tipleri idealleştirme ve abartma bu filmde yoktu. Filme baştan aşağı bir sadelik ve doğallık hakimdi. Askerle kız arasındaki sevgi, olaya devrim açısından bakmanın ötesinde insani bir boyut kazandırıyordu. Bu da o eski filmlerin neredeyse mekanik kahramanlarından çok farklı, daha canlı, daha gerçek, daha sıcak kahramanları doğuruyordu. Filmde düğün ve-

ya şarkı söyleme sahnelerinin dışında fon müziği çok az kullanılıyordu. Filmin asker toplama bölümünde *Tudi* çok başarılı bir anlatıma ulaşıyordu. Binlerce davulun gürültüsü, danseden şarkı söyleyen askerler, o büyük direnişin arkasındaki yüksek coşkuyu çok iyi hissetiriyordu. Yine de genel olarak filmin temposu düşüktü. Bu da bütün Doğu'lulara özgü bir şey galiba.

Ye Shan'ın *"Vahşi Dağlar"* filmi ise bugüne yönelen bir filmdi, yeni Çin toplumunun sorunları tartışılıyordu. Bir dağ köyündeki hayat içinde modernleşme ile gerilik arasındaki çelişme konu ediliyordu. Yapımcısına göre, film; "Gelenekelerin ve değişmezliğin gücüne karşı koymak isteği"ni anlatıyordu.

Köyde hali vakti oldukça iyi olan muhafazakar köylü ile genç ve dinamik, aynı zamanda daha yoksul modern köylü arasındaki dostluk giderek bir rekabete dönüşüyordu. Muhafazakar köylünün karısı modernizme açık, bu yüzden anlaşamıyorlar. Genç ve yenilikçi köylünün karısı ise muhafazakar, hatta bu yüzden onu terketmiş durumda. Genç köylü azmediyor ve durumunu değiştirmek için çabalamaya başlıyor. Borçlanıyor, ipek böceği üretmek istiyor, hatta yanında bir işçi de çalıştırıyor. Ancak bir çekirge felaketi bu hevesini yarıda bırakıyor. Ama yılmıyor, kasabaya gidip inşaatlarda çalışıp para biriktiriyor, devletten kredi alıyor ve yeni bir iş kuruyor. Bu arada evlilikteki terslikler de sonuçta eşlerin yer değiştirmesiyle bitecek bir yola dökülüyor. Muhafazakar köylü elindekiyle yetinirken, genç köylü nakliyecilik vb. yapıyor ve "zengin" olarak köye dönüyor, artık bir sincap çiftliği ve bir de traktörü vardır. Onun bu başarısı muhafazakar köylüyü de harekete geçiriyor. Bir jeneratör getiren genç köylü, hem etrafı aydınlatıyor hem de ürettiği elektriği ötekilere satarak sermayesini arttırıyor. Film yeni evlilikler için yapılan tören ve havai fişek gösterisi ile son buluyor. Köyde "dönüşüm" başlamıştır.

"Vahşi Dağlar" filminde öyle "parti", "parti'nin öncülüğü", "toplum" vb. gibi sloganlara hiç rastlanmıyor. Bir yerde komiteden bahsediliyor, o da yoksul köylü kredi alacağı için. Ancak genç köylü atılımlarını iki üç yerde söylediği, "hükümetimiz bizden böyle yapmamızı istiyor" açıklamalarıyla resmileştiriyor. Anlıyorsunuz ki genç köylü resmi bir anlayışı ifade etmektedir ve bir örnektir. Fakat propagandanın eskilere göre çok çok incelmiş olduğunu kabul etmek gerekiyor. Bu filmde de büyük bir sadelik ve doğallık hakim, o kadar ki jeneriğinde bile doğal sesler dışında ses yok. Oyuncular doğal olmaya özel olarak çabalamışlar sanki. Gerçeğe uygun olmaya özen göstermişler. Benzer bir anlayışla Türkiye'de bir film yapılmak istense, hükümet pekala "Türkiye'yi yabancıların gözünde küçük düşürüyor" diye dava açabilir. Filmden çıkanların ortak tepkisi; "Bunlar bizden daha geri" biçimindeydi. Çinliler üretim araçları düzeyinde ve yaşam biçiminde geriliklerini hiç de saklamamışlardı. Tabii bu da idealist bir yaklaşımın oldukça kırıldığının işaretiydi.

Filmde, anlatımdaki değişimlerden daha çarpıcı olanı kuşkusuz içerik olarak gösterdiği değişimdi. Modernlik ile gerilik arasındaki çelişme, öyle anlaşılıyor ki, toplumsal değişim için esas alınıyor. Bu çelişmenin çözümünde toplumsal perspektifler yerine bireysel girişim perspektifi ağır basıyor, sırf daha çok kazanmaya ve daha iyi yaşamaya dayanan, bu bakımdan da en saf kapitalist anlayıştan pek farkı olmayan bireysel motivasyon öne çıkıyor. Bu resmi bir politika, zaten tersi herhalde mümkün olamazdı. Filmi bugünkü resmi anlayışların bir uygulaması olarak değerlendirmek mümkün. Böyle olunca da film "Çin kapitalizme geri mi dönüyor?" tartışmalarını kışkırtıyor.

"Sarı Toprak" ve *"Vahşi Dağlar"*ı birlikte hatırlayınca, *"Sarı Toprak"*taki o sıcak devrimciliği biraz buruk bir nostalji ile hatırlamadan edemiyorsunuz.

Bir Macar tanık

Macar kadın yönetmen *Martha Meszaros*'un *"Sevgililerine Günce"* filmi açık bir mesaj vermekten daha çok ülkesinin yakın tarihine tanıklık ediyordu. Ancak filmden ilginç ipuçları yakalamak mümkündü. Aslında bu film 85 Sinema Günleri'nde oynayan *"Anı Defteri"* filminin devamıydı. Ancak bunun programda açıklanmaması ve ilk filmin özetinin verilmemesi çoğu izleyiciyi filme yabancı kıldı.

Olayların tanığı olan Juli artık bir genç kız olmuştur. Macar devrimi öncesinde sığındıkları Moskova'da 1937 yılında tutuklanan babasından halâ bir haber yoktur. Babasının arkadaşı Yanoş bir muhalif olduğundan hapistedir. Magda, babasının ve Yanoş'un eski kader arkadaşı şimdi Yanoş'un hapishane müdürüdür. Juli istememesine rağmen Magda'nın yanında yaşamaktadır. Magda onu nüfusuna da geçirir. Yanoş'a karşı kaskatı bir görevli tutumu içinde olan Magda, Juli'nin, babasından dolayı bir zarara uğramaması için çabalar.

Juli sinemacı-yönetmen olmak istemektedir. Bunun için her olanağı dener, sonunda eğitim için gönderildiği Moskova'da Sinema Enstitüsüne devam etmek imkanını bulabilir. *Martha Meszaros,* o günler Macaristan'ı için çok kesin belirlemeler yapmamakla birlikte, Magda'nın o katı görev anlayışının arkasında artık tam bir aparatçikin gizlendiğini, Juli'yi sınava çeken komisyonun tepeden bakan, alaycı ve sorumsuz tutumunun arkasında yönetimle halk arasındaki uzaklığın daha da arttığını duyuruyor. İşçiler ise giderek apolitize olmakta, bütün dünyaları daha çok üretim yapmakla sınırlanmaktadır. Juli'nin Moskova'daki eğitimi sırasında oradaki yaşama ilişkin izlenimler de veriliyor, Stalin'in o her yerde duyulan ağırlığının yanı sıra artık iyice biçimlenmiş bir bürokrasinin varlığını da görüyorsunuz.

Juli tatillerde Budapeşte'ye gelip gidiyor, böyle-

ce Macaristan'daki gelişmeler de izleniyor. Juli hapishanedeki Yanoş'u görebilmek için çok uğraşıyor. Yanoş'un oğlu ve muhaliflerin yakınları bir kampta toplumdan izole edilmiş olarak yaşıyorlar. Juli sonunda Yonuş'u görüyor. Yanoş, Magda'nın büyük baskılarından sonra hapisteki bir muhalifin aleyhine şahitlik yapmak üzere mahkemeye gitmektedir. Juli'nin tekrar Moskova'ya dönmesi, Stalin'in ölümü, ünlü 20. Kongre...

Juli tekrar Macaristan'a döndüğünde durum artık değişmiştir. Yanoş hapisten çıkmıştır. Hapisten çıkınca onu en önce aleyhine şahitlik yaptığı ve öldüğü anlaşılan muhalifin karısı karşılar ve suratına tükürür. Yanoş'un yaşama tekrar dönüşünün bir bedeli vardır. Biraz yıkılmıştır. Juli ve oğlu ile buluştuğunda tutuktur, hatta Juli'nin kendisine dokunmasına bile tahammül edemez, "Dokunma bana" diye tepki gösterir. Juli kayıp babasını arar, onca yıldan sonra nihayet başvurabileceği bir makam bulabilir. Görevli babasının "topluma tekrar kazandırıldığını" söyler. Bu resmi ifade özgürlüğüne kavuştu anlamına gelmektedir. Juli babasına kavuşacağı için sevinçle sorar; "Peki nerede?" Aldığı cevap babasının 1943'de öldüğü ve mezarının da bilinmediğidir.

Bu sırada İmre Nagy yönetiminde Macaristan oldukça değişmiştir. Yanoş bir muhalifin cenaze töreninde konuşur. Bu tören aşağılardan bir kıpırdanmanın başladığını duyurur. Juli bu sırada Moskova'ya döner ve orada ülkesindeki ayaklanmayı duyar. Hemen ülkesine gitmek ister, ancak izin alamaz. Konsolosluktaki görevli Macarların birbirini kestiğini, Moskova'da bulunduğu için şanslı olduğunu söyler. Zorla binadan çıkarılan Juli, "Ama orası benim ülkem" diye bağırır, tepki gösterirken film noktalanır.

Meszaros, öyle anlaşılıyor ki, oldukça yakından yaşadığı olayları anlatmış. Ancak bunları filmine bir tanık havasıyla yansıtmış. Juli'nin olayları karşısında tepkilerini bir türlü yakalıyamıyorsunuz. Adeta yorumsuz bir anlatım var. Babası kaybolmuş, en sevdiği kişiler hapiste, sürgünde, her gün biraz daha katılışan, o ölçüde herkesten uzaklaşan Magda gözünün önünde, ama Juli'de en ufak bir tepki görülmüyor. Sanki bunların hepsini çok normal karşılıyor gibi. Film yer yer o döneme ait dökümanter filmlerle de beslenince tanıklık havasını daha fazla hissediyorsunuz. Doğrusu bu hava filme ısınmayı zorlaştırıyor, biraz donuklaştırıyor. Belki de *Meszaros* özellikle bunu yapmak istemiştir. Yani kendisinin yorumlaması yerine yorumu, verdiği ipuçlarını sürerek izleyiciye bırakmayı düşünmüş olabilir. Eğer amacı buysa arkasında epeyce ipucu bıraktığını kabul etmek gerekecek.

Son olarak, sinemanın politikleşmesi, her ne kadar bu seneki örnekleri biraz karamsar olsa da, bazılarının ileri sürdüğü gibi, sinemayı kısırlaştıran bir şey değil, tam tersine onu daha renklendiren, daha zenginleştiren bir rol oynuyor. O kadar ki gösterimin "Bir Ülke Bir Sinema" bölümünde tanıtılan Fransız sinemasından örnekler, artık gelenekselleşmiş aşk, gizem, gerilim unsurlarıyla biraz seyircilerin uzağında kalıyordu.

Dileğimiz önümüzdeki yıllarda daha aydınlık bir dünyada, sansürsüz Sinema Günleri'nde daha aydınlık ve aydınlatıcı filmlerle buluşmak.

İmparator Öldü, Yaşasın Bahçıvan

Salih Ural

Bernardo Bertolucci, "Son İmparator" filmi ile çağdaş bir mucizeyi anlatmış. Bir insan yaratmak tanrısal bir mucize midir?*"Onbin yılın lordu"* olmaktan *bahçıvan* Pu-Yi olmaya giden süreç, 20. yüzyılda yeni bir insan yaratmanın artık insansal bir "mucize" haline geldiğini göstermektedir. Çin'in son imparatoru Aisin-Gioro Pu Yi'yi (1906-1967), kaderini tanrılara teslim etmiş bir tragedya kahramanı olmaktan çıkarıp çağdaş bir kahraman haline getiren *anlayış* önümüzdeki yüzyıllarda insanın ruhunu dolduracak, yüreğini ısıtacak ve aklına egemen olacak "kutsal" ışığı parlatıyor.

"Son İmparator"u izledikten sonra böyle düşünüyordum. Neydi bu mucizeyi gerçek kılan *anlayış?* Biraz düşününce bulmak mümkündü; insanı bilinmez güçlerin elindeki bir oyuncak gibi değil de onu "toplumsal ilişkilerin bütününde" arayan bütün insanlığın gelişmesinin, bir ürünü olarak gören sosyalist anlayıştı bu. Marksizm karşıtlarınca sosyalizmin insanı -bireyi- dışlayan bir düşünce olduğu konusundaki iddialarına dayanarak yapılan bu anlayışın, gerçekte, insan denen varlığı ve onun engin ruhunu ne denli derinden kavrıyabildiğini gösteriyordu Pu Yi'nin çarpıcı öyküsü. Tabii, aynı zamanda, sosyalizmin nasıl daha gelişmiş bir insanlığı. başka bir deyişle önümüzdeki yüzyılları kucakladığını da...

Üç yaşında, Ching hanedanının son temsilcisi olarak Çin imparatoru yapılan Pu Yi, halkının gözünde tanrısal değerdeki "evrenin merkezi" ne, Yasak Şehir'e yerleşir. Küçücük yaşına bakmadan Çin'in, o milyonlarca insanın, o Yenan'ın çıplak tepelerinin, o mucizevi Sarı Irmak'ın, o memleketi olan Mançurya steplerinin, o vadilerin, ovaların, kurtların, kuşların herşeyin ruhu artık onun eline verilmiştir. Daha doğrusu o böyle eğitilir. Aslında ne o dağları, ne o insanları, hiçbir şeyi görmüş değildir. Ona "Onbin Yılın Lordu" olduğu söylenir, her şeyin onun etrafında döndüğü anlatılır, istediği her şeyi yapabileceği açıklanır. Ama gerçek böyle değildir. Onu bekleyen, *son* imparator olmanın trajedisidir. "Her şeyin efendisi"dir ama hiç bir şeyin efendisi olamayacaktır, çok uzun süre kendisinin bile.

Pu Yi için imparatorluk gerçek bir tutsaklık olur. Herkesle konuşamaz, herkes ona bakamaz, her şeyi merasimlidir, kurallıdır, hiçbir işini kendisi yapamaz, dahası Yasak Şehir'den dışarı çıkamaz. Onun bütün dünyası Yasak Şehir'dir. Beş yaşında iken, 1911 yılında, Sun Yat-sen önderliğindeki Cumhuriyet Devrimi (Birinci Devrim) Mançu iktidarına son verir. Pu Yi artık bütün otoritesi Yasak Şehir'le sınırlı bir sembol haline gelmiştir. Arkadaşlık yapması için saraya alınan kardeşi Pu Çe ona dışarda başka bir imparator olduğunu söylediği zaman inanamaz. Duvara tırmanarak dışarıya bakınca o dünyada, başka giyimli askerler ve otomobille gezen bir başka "imparator" olduğunu görür. Yardımcılarını yalancılıkla suçladığı zaman aldığı cevap "Yasak Şehir'in imparatoru sizsiniz!" olacaktır.

Pu Yi, İskoçyalı öğretmenin de etkisiyle etrafındaki kuşatmayı kırmaya çalışır. Gözleri bozuktur, ancak saraydaki muhafazakârlar gözlük takmasını bile engellemeye çalışır. Çok sevdiği bakıcısı kadın, Pu Yi ergenlik çağına gelince sarayın namusunun bekçileri durumundaki eski imparatorun, doğal olarak Pu Yi'nin eşleri tarafından uzaklaştırılır, artık yapayalnızdır. Evleneceği kızlar seçilir. Kendisi Batı dillerini konuşan, hızlı danseden bir eş ister. Evlendiği kız tesadüfen böyle birisidir. İlk gece karısıyla sevişmeye başlarken, elbiseleri oradaki hizmetkârlar tarafından çıkarılmaktadır. Pu Yi'nin bütün amacı Oksford'a gitmek ve eğitim görmektir. Sonunda kaçınılmaz çatışma başgösterir. Pu Yi saçlarını keser. Yiyici mabeyincinin yerine başka birisini atar, sayıları binleri geçen hadımağalarını, Guomindang'ın yardımıyla saraydan çıkarır.

Bu sırada Çin'de "Savaşağaları Dönemi" başlamıştır. Pu Yi'nin kaderi Savaşağalarının oyuncağı olmaktır, onlar tarafından kovulana kadar Yasak Şehir'deki tutsaklığı devam eder. Dışarıyı ilk kez o zaman görür. Dienzin'deki Japon bölgesine kaçar.

1934 yılına kadar burada bohem bir hayat yaşar. Yine tutsaktır, bütün hayatı Japonların kontrolü altındadır. Japonlar tarafından, işgal ettikleri Mançurya'da kurdukları kukla imparatorluğun başına getirilir. Yılların iktidarsızlığı Pu Yi'nin içinde gerçekten iktidar özlemini kamçılamıştır. Nihayet gerçek bir imparator olduğunu sandığı anda Japonların kuklası haline geldiğini görür. Artık tam bir çöküntü başlamıştır. Kendisini hep uyaran karısı afyonkeş olur. Bir velihat bırakmak isteyen karısının bütün çabalarına rağmen Pu Yi ona yaklaşmaz, sonunda imparatoriçe şoförüyle yatarak hamile kalır. Ancak Japonlar çocuğu öldürür ve imparatoriçeyi de oradan uzaklaştırırlar. Pu Yi artık yapayalnızdır.

1950 yılında Sovyetler Mançurya'ya girince Pu Yi de yasaklanır ve savaş esiri olarak Çin'e teslim edilir. Pu Yi'nin kaderini bütün son imparatorlardan ayıracak süreç başlamıştır. Pu Yi, Çin devrimi tarafından yeniden eğitilecektir.

Aslında, neresinden bakılırsa bakılsın, Pu Yi'nin sırtındaki sorumluluk onu bir savaş suçlusu olarak darağacına gönderebilecek ağırlıktadır. Ama Çin devrimi zor olanı seçmiştir, zor olan onu bir anda yokedivermek değil, yeni bir insan haline getirmektir. Hapishane onun için bir okul, gardiyanlar ise öğretmendir.

Pu Yi önce kendisini savunmaya çalışır. Reformlar yapmaya çalıştığını anlatır. Japonlar tarafından kaçırıldığını ileri sürer, işbirliği yaptığını gizlemek ister. Pu Yi'ye karşı, devrimciler arasında iki tutum görülür. Birincisi, kaba bir sorgulayıcılık ve "itiraf"a zorlama anlayışıdır. Diğeri ise onu yaşadığı hayatın yarattığı bir insan olarak ele alacak kadar gerçekçi ve soğukkanlı materyalist tutum. İşte bu tutum Pu Yi'yi yeniden insanlığa kazandırıyor. Devrimci eğitmen, Pu Yi'yi tanımaya çalışıyor. İskoç öğretmeninin kitabını okuyor, hayatını inceliyor. Sonunda onu değiştirecek yolu buluyor.

Bütün yaşamı boyunca sürdürdüğü ayrıcalıklı hayatı hapishanede de sürdürmektedir Pu Yi. Uşağı onun ayakkabısını bağlamaktan, elbisesini giydirmeye kadar bütün hizmetlerini görmektedir. Bunu farkeden eğitmen onu Mançurya'daki kukla hükümetin bakanlarının bulunduğu odaya yerleştirir. Japonlara karşı bağımsızlık isteğinde onu yalnız bırakacak kadar işbirlikçi olan bu bakanlar şimdi yeniden eğitilmeyi candan benimsemiş görünürler. Pu Yi onlardaki bu sahtekarca tutuma samimi olarak tepki gösterir. Onlar gibi bir "itiraf"çı olmak niyetinde değildir. Herkes gibi o da günlük işlerde payına düşeni yapar. Onun için artık *normal* bir insan olmanın yolu açılmıştır.

Pu Yi bütün bilincini altüst eden olayı savaşla ilgili dökümanter bir filmi seyrederken yaşar. Filmde Japonların işgal bölgelerinde yaptığı insanlık dışı olaylar anlatılmaktadır. Gördüğü olaylar karşısında şaşkına dönen Pu Yi, filmde anlatılan bütün olayların sorumluluğunu üstlenen bir "itiraf" yazar. Pu Yi kendi vicdanında kendisini mahkum etmiştir. İşte sosyalist anlayış bu noktada bütün parlaklığıyla belirir. Devrimci eğitmen, Pu Yi'yi kendisini karanlıklarında yok etmek istediği dipsiz kuyudan çekip çıkarır.

Kimse Pu Yi'den yapmadığı şeyleri itiraf etmesini istememektedir. O ancak yaptığı şeylerden sorumlu olabilir. İmparatorken nasıl *her şey* olduğunu düşünmesi hatalıysa şimdi *hiçbir şey* olduğunu kabul etmesi de doğru değildir. Ondan istenen ve beklenen, olaylar ve onların içinde kendi varlığı konusunda bilincine yedirebildiği, vicdanına sindirebildiği şeyleri açıklamasdır.

Sosyalist anlayış, Pu Yi gibi yüzyıllarla özdeş bir hesaplaşmanın temsilcisi olan bir düşman tarafından yapılan bir "itiraf"ı tam bir küçük hesapçılıkla kullanmak, bu arada Pu Yi'yi de iyice ezip yoketmek yerine, çok daha engin, o ölçüde gerçekçi ve aynı zamanda insancıl bir tutumun doğmasına yol açmaktadır. Sosyalizm, insan gerçeğini unutmamakta, tam tarsine herkesin unuttuğu noktada hatırlayabilmektedir. Bu noktada gerçek mucize, Pu Yi gibi dünyanın onun etrafında döndüğü öğretilmiş bir insanın, herkesin efendisinin, sıradan bir insan olabileceğini, kendisinin efendisi olmakla yetinebileceğini düşünebilmektedir. Düşünmenin de ötesinde bunu gerçekleştirmek için azimle çalışmayı göze almaktır.

Bu anlayışın parlaklığı Batı'daki benzer olaylarla karşılaştırıldığında daha iyi görülebilir. Son hanedanların hemen hepsini bekleyen kader, çöküşle birlikte insanlık açısından acı veren bir alçalma ve tükenmedir. Toplum da sanki onların bu kaderini hızlandırmak için her şeyi yapmıştır. Sovyet devriminden sonra Batı'ya kaçan Rus soylularının trajedisi ortadadır. Kapitalizmin insanı unutan anlayışı ile sosyalizmin her insanı hatırlayan, yani her insana yeniden dönüşüm, bu anlamda yaşama yeniden dönüş olanağı tanıyan nesnel anlayışı terstir. Karşı karşıya olan iki anlayış budur.

Pu Yi, on yıllık bir eğitimden sonra serbest bırakılır. İmparatorken hep tutsak olan Pu Yi, çalıştığı Botanik Kurumunda bahçıvanlık yaparken gerçekten özgürdür. Aynı zamanda Bertolucci'nin belirttiği gibi Mao'nun yaratmak istediği milyarlarca "imparator"dan birisiydi. Pu yi, bütün eski eşlerini boşuyor, ilk kez kendi seçtiği bir kadınla, bir hemşire ile evleniyordu. Daha sonra, 1965'de, Tarih Akademisine üye olarak kabul ediliyor ve imparatorluk arşivi üzerinde çalışıyordu. Aynı zamanda Çin Halk Partisi Merkez Komitesinin üyesiydi.

Bertolucci filmin sonunu çok şeyler çağrıştıran bir sahne ile getirmiş. Pu Yi, basit bir emekçi olarak yaşarken, yıllar sonra Yasak Şehir'e bir ziyaretçi olarak gider. Bomboş binaları, alanları dolaşır. Sonunda taht salonuna gelir. Tahtın merdivenlerinin önündeki kordonu atlayarak yukarı çıkmaya başlarken bekçinin oğlu olan küçük bir kızıl muhafız onu görür, orasının yasak olduğunu söyler. Pu Yi, çocuğa

bir zamanlar o tahtta oturduğunu, isterse ona bunu kanıtlayabileceğini söyler. Tahta çıkıp, altından bir kutu çıkarır. Bu kutunun içinde saraya getirildiği ilk günlerde, tahta geçme törenleri sırasında sesini duyduğu ve bir askerin cebinde sakladığı bir çekirge vardır. Çocuk kutunun kapağını açınca içinde, hâlâ yaşayan ancak çok da yaşlandığı hissedilen kocaman bir çekirge yavaş yavaş dışarıya çıkar. Çocuk başını kaldırıp yukarıya bakınca Pu Yi'nin ortadan kaybolduğunu görür.

Pu Yi'nin yıllar sonra bir zamanlar imparator olarak getirildiği saraya bu kez özgür ve sıradan bir insan olarak girmesi kendi ruhuyla hesaplaşması kadar, bütün bir tarihle hesaplaşması ve bir sürecin noktalanmasını hatırlatıyor. Yıllarca tahta bir kutuda hapis yaşamış çekirgenin sarayın yeni "sahibi" olan küçük kızıl muhafız tarafından özgürlüğüne kavuşturulması, Yasak Şehir'in duvarlarının arasına hapsolmuş, tarihin mirası, nice ruhların kurtulması ve o dünyanın bütün canlılığını artık yitirmesini düşündürüyor. Nitekim bunun hemen arkasından bir rehberin kuru açıklamalarıyla bir turist gurubu sarayı dolaşmaya başlıyor. O ana kadar gözünüzde bir canlılık taşıyan o salonlar, merdivenler, tahtlar bir anda bir *nesne* haline geliveriyor, size yabancılaşıyor. Pu Yi ruhları özgürleştiriyor ve bir tarihi kapatıyor.

"Son İmparator"un tartışma yaratan bir bölümü Kültür Devrimi ile ilgili. Bertolucci'nin Kültür Devrimi'ni anlamadığı, bu bölümün altından kalkamadığı söyleniyor. Filmde yer aldığı kadarıyla Bertolucci'nin Kültür Devrimi'ne bakışını anlamak mümkün görünmüyor. Bu sahneler filmin içinde bir anektot olarak kalmış gibi. Ancak bu sahneleri filmin bütünü ile birlikte düşünürsek, pekala esas temayı güçlendiren unsurlar bulmak mümkün olabilir. Pu Yi'nin yaşadığı *dönüşüm* ve *özgürleşme* filmin temel eksenidir. Yönetmen bu dönüşüm içinde devrimciler arasındaki iki farklı anlayışın, (birisi zorlamayla biçimsel bir "itiraf" almak, diğeri ise itirafı gerçekten içsel bir hale getirmek, bir bilinç haline getirmek isteyen anlayış) varlığına işaret etmişti. Kültür Devrimi sırasında Pu Yi'yi hapishanede eğiten devrimcinin, genç kızıl muhafızlarca başına kukuleta takılıp sokaklarda teşhir edilmesi, o eski devrimcinin Mao'nun resimlerinin önünde "itiraf et" diye diz çöktürülmesi, bazı eleştirmenlerce dar yorumlara tabi tutulmuştur. Bazıları bu sahnelerden hareketle Kültür Devrimi'nin kötülüklerinden söz ederken, bazıları da Bertolucci'yi Kültür Devrimi'ne karşı olduğu gerekçesiyle eleştirmiştir. Bu bölüme takılıp kalmak, filmin önümüze serdiği zengin düşünme imkanlarını ortadan kaldırabilir ve ayrıca açıklayıcı da olamaz. Yönetmenin bu sahneleri hazırlarken niyeti ne olursa olsun, temasını, yani sosyalist bir dönüştürmeci anlayışı kuvvetlendirmektedir. Aslında filmin esas teması bir kültür devrimi anlatımı değil midir? Bir zamanlar insanların kendi önünde yere kapandığı imparator devrimci bir dönüşüm geçiriyor ve sosyalist düzende yeni imparatorlar yaratmak isteyenlere karşı çıkıyor. Zaten, sosyalizmin hedefi, Kültür Devrimi'nin kendisi ve Mao'nun yapmak istediği de bu değil mi? Burada karşı çıkan, sosyalizmin kazandırdığı devrimci anlayıştır, sosyalizmin yarattığı yeni insandır. Bu açıdan bakılırsa, bu sahnelerde gerçek kültür devriminin zaferini bulmak da mümkündür.

Filmde Kültür Devrimi ile ilgili sahneleri izleyince, Pu Yi'yi yeniden insanlığa kazanan o yüksek anlayışın yanı sıra, sosyalizmde de kolayca yeni "imparator"lar yaratılabildiğini, gencecik insanların yüzyılların geleneklerinin sürdürücüsü olarak ortaya çıkabildiğini, bütün bunların devrimcilik adına, sosyalizm için yapıldığını görünce bir yanda bu anlayışlar, bir yanda Pu Yi mucizesi diye düşünüyorsunuz. Ama gerçek bu. Aslında biraz zorlanırsa sosyalizmin üzerine, insanlara Pu Yi olayını unutturacak, filmdeki kızıl muhafızların yaptıklarından çok daha ağır gölgeler düşürmek mümkün olabilir. Ama ne olursa olsun, Pu Yi, bütün bu gölgeler arasında gizlenmiş bir cevher gibi duruyor. Öyle bir cevher ki, insanın yüreğinde, "insanı aşağılayan, uşaklaştıran, horgörülen bir varlık olarak tutan bütün ilişkileri yok etmek" kıvılcımını tutuşturuyor. Artık biliyorsunuz ki, insan ruhunu bu kadar derinden saran, olmazı olur yapan sosyalizmle, dünya bir gün milyarlarca ve milyarlarca "imparator"un gerçek bir sarayı haline gelecektir. Kuşkusuz bugüne bakılınca insanlığın önünde çok uzun bir yol olduğu görülebilir. Ama değil mi ki mucize bir kez gerçekleşmiş ve insan insanın yaratıcısı olabilmiştir...

KAYNAK YAYINLARI

W.Mc Neill
DÜNYA TARİHİ — Tükendi
(Ciltli)
Franz Oppenheimer
DEVLET — 2625
L.S. Vygotsky
DÜŞÜNCE VE DİL — 2415
S. Freud
BİR YANILSAMANIN GELECEĞİ — Tükendi
J.Mitchell-A.Oakley
KADIN VE EŞİTLİK — 2625
C. Perkins Gilman
KADIN VE EKONOMİ — 2625
Halil Berktay
KABİLEDEN FEODALİZME — Tükendi
Christopher Hill
1640 İNGİLİZ DEVRİMİ — 1155
Bryan S. Turner
MARKS VE ORYANTALİZMİN SONU — 2100
Nuri Yıldırım
ULUSLARARASI ŞİRKETLER — 3150
Şükrü S. Gürel
KIBRIS TARİHİ I — 3300
KIBRIS TARİHİ II — 3300
Fikret Başkaya
AZGELİŞMİŞLİĞİN SÜREKLİLİĞİ — Tükendi
Sidney Finkelstein
MÜZİK NEYİ ANLATIR — 2205
Antonio Carlo
SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN SOSYO EKONOMİK KARAKTERİ — 2625
Jacek Kuron-Karol Modzelewski
TEKELCİ BÜROKRATİK SOSYALİZM — 2625
Jiri Pelikan
DOĞU AVRUPA'DA SOSYALİST MUHALEFET — 2625
Miklos Haraszti
MACARİSTAN'DA İŞÇİ OLMAK — 2205
Paul Wittek
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN DOĞUŞU — 840
İlber Ortaylı
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA ALMAN NÜFUZU — 2780
Mehmet Bedri Gültekin
TÜRKÇENİN DÜNÜ VE YARINI — 1260
Feroz Ahmad
İTTİHATÇILIKTAN KEMALİZME — 3150
İTTİHAT VE TERAKKİ — 3780
H. Zafer Kars
BELGELERLE 1908 ÖNCESİNDE ANADOLU — 2100
Derleyen E.Adıgüzel
KOMİNTERN BELGELERİNDE TÜRKİYE KURTULUŞ SAVAŞI — Tükendi
Zeki Sarıhan
ÇERKEZ ETHEM'İN İHANETİ — 2625
Leonid-Friedrich
ANKARA 1922 — Tükendi
Halil Berktay
CUMHURİYET İDEOLOJİSİ VE FUAT KÖPRÜLÜ — 1575
Mahmut Goloğlu
DEMOKRASİYE GEÇİŞ 1946-1950 — 3625
Turan Güneş
ARABA DEVRİLMEDEN ÖNCE — 1575
Doğu Perinçek
ANAYASA VE PARTİLER REJİMİ — 4725
OSMANLIDAN BUGÜNE TOPLUM ve DEVLET — 3625
KEMALİST DEVRİM — 2100
Türker Alkan
12 EYLÜL ve DEMOKRASİ — 3150
Mao Zedung
KÜLTÜR SANAT ve EDEBİYAT ÜZERİNE — 1575
BOĞAZLAR MESELESİ LOZAN VE MONTRÖ — 1365
TÜRKİYE'DE ANARŞİ — 1050
BUGÜNKÜ ÇİN HANGİ YOLU İZLİYOR — 2205
ALİ YURTASLAN'IN İTİRAFLARI — 1785
Ömer Tanlak
İTİRAF — 2100
G.V. Plehanov
MATERYALİZM ÜZERİNE ÜÇ DENEME — 2625

Nicos Hadjinicolaou
SANAT TARİHİ ve SINIF MÜCADELESİ — 4725
Ç.Keyder, Ş.Pamuk, K. Boratav
KRİZ GELİR DAĞILIMI VE TÜRKİYE'NİN ALTERNATİF SORUNU — 2625
Yaw. M. Boateng
DÖNÜŞ — 2205
Doris Lessing
AFRİKA ÖYKÜLERİ — 2625
Mongo Beti
ZAVALLI İSA — 2625
Derleyen: Anne Benjamin
MANDELA — 2625
Michael Ende
MOMO — 2625
G. Glowacki
POLONYA ÖLMEDİ DAHA — 1785
Victor Hugo
1793 DEVRİMİ — Tükendi
Erhan Bener
YALNIZLAR — 5250
SİSLİ YAZ — 3625
Zuhal Kuyaş
AŞELA — 3150
Aras Ören
GÜNDOĞDULARIN YÜKSELİŞİ — 3625
İnci Aral
KIRAN RESİMLERİ — 1575
UYKUSUZLAR — 2100
AĞDA ZAMANI — 2100
Selçuk Baran
TORTU — 1575
Nazlı Eray
DENİZ KENARINDA PAZARTESİ — 1365
HAZIR DÜNYA — 1365
ORPHEE — 1575
Osman Şahin
KAN — 2100
Necati Güngör
HAYATIMIN YEDİ HİKÂYESİ — 840
Langston Hughes
ÖZGÜRLÜK GİBİ SÖZCÜKLER — 1575
Dieter Forte
MARTİN LUTHER VE THOMAS MUNZER YA DA MUHASEBENİN BAŞLANGICI — 3150
Nâzım Hikmet
IVAN İVANOVİÇ VAR MIYDI YOK MUYDU — Tükendi
Nimet Arzık
TEK AT TEK MIZRAK I — 2625
TEK AT TEK MIZRAK II — 2205
TEK AT TEK MIZRAK III — 2205
Simone de Beauvoir
YIKILMIŞ KADIN — 3150
Ahmet Kahraman
İŞTE BİZ — 5250
Rosa Luxemburg
SEVGİLİYE MEKTUPLAR — 3150
Fikret Otyam
PAVLİ KARDEŞ — 3150
Sevim Tanör (Yemek Kitabı)
AĞIZ TADI — 3625
L. Kuangpin - Y. Yiyen
KIZIL KAYALAR — 5250
Seyit Alp
DEVRAN — 1575
Muzaffer Hacıhasanoğlu
ELLER — 1365
Necati Güngör
SEVGİ EKMEKTİR — 1365
Balaban
ŞAİR BABA VE DAMDAKİLER — 3625
Agnes Smedley
ÇİN SAVAŞIYOR — 3150
Brecht
TURANDOT ve AKLAYICILAR KONGRESİ — 1575
V. Mayakovsky
AMERİKA'YI KEŞFİM — 1575
THKP-C DOĞUŞU VE İLK EYLEMLERİ — 2625

İsteme adresi: Başmusahip Sok. No: 16 Talas Han Kat 4 Cağaloğlu/İST.
Tel: 513 83 52 / 53 İsteklerde ederi kadar pul gönderilmesi rica olunur.

2000 İKİBİN'E DOĞRU

Her Sayısı Olay!

Başmuhasip Sokak No: 16
Talas Han Kat: 4 Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 513 83 52/53

Abone:
Yurtdışı: 1 yıllık 130 DM
Yurtdışı: 6 aylık 70 DM
Uzakdoğu, ABD 6 aylık 50 $ 1 yıllık 100 $
Işık Soner Postgirokonto: 6Cc2-79-205
Posgiroamt Hamburg, B12 200.100 20
Yukarıdaki hesaba transferi rica olunur.

- Yurtiçi: 1 yıllık 45.000 TL. 6 aylık 25.000 TL.
Kamil Arslantürkoğlu Posta Çeki No: 149322'ye transferi rica olunur.